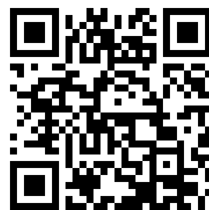
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

G N
2
G6
A15
1991-
94
ANTH

GÖTEBORGS ETNOGRAFISKA MUSEUM ÅRSTRYCK 1991-1994

The Library - UC Berkeley
Received on: 05-14-96
Goteborgs etnografiska
museum
Arstryck

ANNALS

Digitized by Google

Digitized by Google

GN
2
G6
A15
ANTH

GÖTEBORGS ETNOGRAFISKA MUSEUM ÅRSTRYCK 1991-1994

The Library - UC Berkeley
Received on: 05-14-96
Goteborgs etnografiska
museum
Arstryck

ANNALS

Digitized by Google

Digitized by Google

GÖTEBORGS
ETNOGRAFISKA MUSEUM
ÅRSTRYCK 1991-1994

Editor: Kjell Zetterström

Digitized by Google

ISSN 0280-3887
Novum Grafiska AB
Göteborg 1996

Digitized by Google

GN
2
G6
A15
1991-94
ANTH

INNEHÅLL / CONTENTS

Digitized by Google

NOTES FROM THE EDITOR

The last four years have been filled with turbulence and heavy work. Our museum has moved from the East India Company building where it has been located for more than a hundred years. We have swopped premises with the Industrial Museum which from now on will be part of the new City Museum.

Moving the museum to the borough of Gårda was a tremendous job. It meant packing and moving 95.000 objects, about 32.000 library titles, all the archives, machinery and furniture. Of the objects about 93.000 have been registered in a computor system.

The museum was opened to the public on June 19, 1994. The opening exhibition was called "Indians – Threads to Ancient America" and highlighted our famous collection of Paracas textiles from Peru. The opening address was given by the Peruvian Ambassador, His Exellency Jaime Stiglich. This exhibition was, so to speak, the culmination of our Paracas Project which has been running for a few years.

All the textiles have been photographed by professor Pål-Nils Nilsson. After scanning, the material is transferred to CD-discs for use in a computor. Together with a new registration programme, this will enable us to study the textiles without handling them, which was one of the aims of the Paracas Project.

With these notes from the editor I now bid farewell to my readers as I will retire on October 31st 1995.

Kjell Zetterström
Director

Digitized by Google

ERLAND NORDENSKIÖLDS OPUBLICERADE MANUSKRIPT

INLEDNING

"Sveriges störste etnograf" Erland Nordenskiöld (1877-1932) har i snart ett sekel inspirerat amerikanistikens forskningsområde. På senare tid har raden av "hemliga beundrare" tillkännagivit sin aktning och respekt för hans betydelse som etnograf, museiman, folkbildare och i viss utsträckning som civilisationskritiker. Ledande svenska amerikanister lät nyligen sammanställa antologin *Erland Nordenskiöld: Forskare och indianvän* (Carlssons förlag, 1992) där det, utöver en översiktlig biografi, bjuds en rad skilda infallsvinklar på hans mångfasetterade vetenskapliga gärning. Kort efter följde en artikel med titeln *Vilde eller människa* (Kulturrådet, Nr 6, 1992), signerad Torgny Nordin, där den Nordenskiöldska kulturrelativismen relateras till den finländske moralfilosofen Edward Westermarcks. Nästa generations indianentusiaster har redan också fått sin första introduktion till Nordenskiöld och hans verk - i sin barnbok *En foxtrot i djungeln* (Natur & Kultur, 1992) ger Christina Nilsson, med en spännande blandning av fantasi och verklighet, en skildring av Erlands och hustrun Olgas äventyr i Sydamerikas djunglar. På andra sidan jordklotet pågår en febril verksamhet i det Nordenskiöldska namnet - översättning av hans skriftliga produktion till spanska, planer på en dokumentärfilm i svensk-boliviansk regi, byggandet av museer, arkeologiska expeditioner i hans fotspår, m.m. Som om inte allt detta var tillräckligt, arbetar undertecknad sedan några år tillbaka med en biografi över Erland Nordenskiölds liv och forskning. Min primära målsättning är att utvärdera Nordenskiölds forskning och placera hans verksamhet i kontext av den svenska och internationella antropologins framväxt. Fenomenet Nordenskiöld är onekligen större idag än på mycket länge.

En väsentlig del av min biografiska framställning bygger på opublicerat arkivmaterial, främst korrespondens och dagböcker. Sommaren 1992 tillbringade jag i Göteborg - under dagtid på Göteborgs Etnografiska Museum och kvällstimmarna på Göteborg Universitetsbibliotek. Utöver dagböcker och korrespondens gömde också arkivsamlingarna vid museet en rad handskrivna manuskript som Norden-

Digitized by Google

skiöld lämnat efter sig. Förslaget om att följa upp antologin med ett urval av tidigare icke publicerat material blev väl mottaget av museichef Kjell Zetterström och intendent Sven-Erik Isacsson. Resultatet blev denna lilla samling, som övervägande tjänar som illustration till antologin men också i något avseende vidgar förståelsen av det stora forskningsfält som Erland Nordenskiöld behärskade.

De elva dokument som presenteras spänner tidsmässigt över hela Nordenskiölds karriär - från hans amanuensperiod i Stockholm fram till de sista åren i hans liv då han var verksam som professor i "allmän och jämförande etnografi" vid Göteborgs Högskola och som intendent vid stadens etnografiska museum. Samtliga artiklar är, så vitt min kännedom sträcker sig, tidigare opublicerade. "Om balansstången och vågen i Amerika" (Dokument 8) utgör emellertid den svenska förlagan till det arbete som Nordenskiöld publicerade under rubriken *Le Balancier a Fardeaux et la Balance en Amérique* (Paris 1929). Samlingen av manuskript som presenteras är inte fullständig - i släkten Nordenskiölds ägo finns ett kortare manus om Balboa, den svenska förlagan till hans *Origin of the Indian Civilizations in South America* (1931) samt det handskriva originalet till *Drömsagor från Anderna* (1916). I etnografiska museets arkiv återfinns också alla volymerna av *Comparative Ethnographical Studies* i fransk översättning (*Études d'ethnographie comparée*). Serieutgivningen upphörde redan efter första volymen som publicerades i Paris 1929. Undertecknad arbetar för närvarande med utgivningsredigering av den engelska översättningen av *De Sydamerikanska indianernas kulturhistoria* (1912) - ett reviderat manus som Nordenskiöld förde med sig till USA när han, höstterminen 1926, ersatte professor Alfred Kroeber vid University of California i Berkeley.

Redigeringen av de här följande manuskripten har varit av begränsad art, med strävan att ligga så nära originalen som möjligt. Då Nordenskiöld envist höll fast vid gamla stavningsregler och äldre böjningsformer har jag moderniserat texterna för att underlätta läsningen. Exempelvis är passivformen *es* ersatt med *s* (glöms istället för glömmes, osv.) och att småord som *icke, blott* och *ehuru* utelämnats till förmån för *inte, bara* och *fastän*. Även kommatering och meningsbyggnad har moderniserats - extremt långa meningar med talrika bisatser har kortats ned, osv. Den inkonsekventa stavningen av indianska stamnamn har korrigerats, likaså bruket av versaler. Ett par av dokumenten har varit fyllda med marginalanteckningar och kommentarer samt ibland med ofullbordade noter. Föreläsningskorrekturen

Digitized by Google

anger regelbundet "bild" för att signalera bildskifte. Referensnoter och bildskiften har konsekvent utelämnats medan marginalanteckningar och kommentarer har infogats i texten då dessa förefallit vara författarens avsikt. I övrigt har ordval och formulering i största möjliga utsträckning följts.

Det finns inte utrymme för att göra någon utförlig introduktion till vart och ett av dokumenten - för övrigt känns det överflödigt då texterna talar sitt eget språk. Dokument 1 och 2 karakteriserar Nordenskiöld som visionär. Museet var hans huvudsakliga arbetsplats och han strävade efter att göra det till något mer än bara en samlingslokal för kuriosaföremål eller ett magasin för den lärde forskaren. Museerna är till för folkbildningen, skrev han. Folket skall lära sig något och ha roligt på museet.[1] "Museerna hava tre stora uppgifter, den första är att bevara föremål till efterkommande, för vilka de skola tälja om fordna tiders natur, konst, kultur etc., den andra är att tillhandahålla forskarne material för deras studier och sålunda vara en synnerligen viktig faktor i vetenskapens tjänst, den tredje är att för den stora allmänheten vara en källa till bildning och glädje."[2] Den stora allmänheten omfattade speciellt skolbarnen (se dokument 2). Med andra ord föresatser som dagens museer försöker leva upp till. I Stockholm och Göteborg finns "goda museer" anför han vidare, Uppsala och Lund har "utmärkta studiesamlingar" och Malmö ett "bra museum". Men på andra håll i riket saknades möjligheten till museibesök - något som bara kunde täckas in med vandringssamlingar. "Vid några av våra större museer skulle man ställa i ordning samlingar av karakteristiska serier av dubbletter, som jämte fotografier och beskrivningar, samt hälst jämte föreläsare skulle sändas land och rike ikring."[3] Dokument 1 är hans officiella begäran om finansiella medel för sammanställande av vandringsutställningar - vid den tiden ett oerhört kontroversiellt förslag som utsattes för hård kritik av det akademiska etablissemanget. På grund

---

[1] Nordenskiöld, "Ett föregångsmuseum", *Naturvetenskaplig Revy*, 1911, sid 119.

[2] Nordenskiöld, "Våra museer och folkbildningsarbetet", *Social Tidskrift*, Åttonde Årgången, Januari 1908, sid 15.

[3] a.a. sid 20.

Digitized by Google

av skrivelsens officiella innebörd har jag valt att exakt återge gammalsvensk formulering och stavning.

Dokumenten 3 och 4 har anknytning till den del av Erland Nordenskiölds verksamhet som är mest bekant: upptäckaren och etnografen. "Urskogsvandringar i Bolivia och Brasilien" återger minnen från hans resor 1904-05, 1908-09 och 1913-14. I "Befolkningsstatistik" - ett manus från 1929 - redovisar han ett axplock av det empiriska material han samlade in under sina resor. Det mesta förblev opublicerat, t.ex. alla de långa förteckningar av indianska glosor som finns i hans anteckningsböcker.

"Inkans guld" (dok. 5) har tagits med på grund av sitt kuriosavärde. Det är något så ovanligt som ett radioföredrag - förmodligen daterat 1929. Tyvärr existerar inte någon ljudupptagning.

De två följande avsnitten (6 och 7) är föreläsningsutkast. Nordenskiöld har beskrivits som en populär men krävande föreläsare. Oerhört kunnig och väl förberedd men samtidigt en smula nervös, lätt stammande och med en sällsynt egenhet att fastna i detaljer. Personligen föreföll han ambivalent inställd till föreläsandet. Han betonade behovet av föreläsningar på museet och ordnade till och med elbelysning så att det blev möjligt att hålla dessa kvällstid. Naturligtvis utgjorde också föreläsningsverksamheten en välbehövlig inkomstkälla. Samtidigt kände han sig pressad av allt det extra arbete som en föreläsning krävde - det tog för mycket tid från hans forskning. De båda framställningarna - "Inkaisk och förinkaisk kultur" och "Indiansk astronomi och matematik" - illustrerades med ljusbilder vilket framgår av de markeringar för bildskiften som han noterat i sina utkast. Formuleringen antyder ibland att Nordenskiöld riktat sig till en större publik men det förefaller vara ett rimligt antagande att han också föredragit detta material inför sina elever vid Göteborgs Högskola.

Artiklarna nummer åtta, nio och tio utgör kortare exempel på de "klassiska Nordenskiöldstudierna" av indianernas materiella kultur. Som på så många andra håll berör han kulturelementens spridning i tid och rum och för en utförlig diskussion om hans teorier hänvisar jag till Åke Hultkrantz "Några synpunkter på Nordenskiölds idé om kulturstratifiering i Amerika" i ovan nämnda antologi.

Som brukligt är, har jag sparat det bästa till sist. "Individens betydelse i indiansamhället" utgör det allra första utkastet till ett större arbete som Nordenskiöld planerade. Tydligt är att det är skrivit kort före hans död (1932) - att döma av den otydliga och darrande handstilen under en

Digitized by Google

period då han varit mycket sjuk. Det skall villigt erkännas att jag många gånger var på väg att ge upp försöket att tolka detta manus - men samtidigt kändes det så oerhört viktigt. Det är därför inte exakt återgivet - vid flera tillfällen mötte jag oläsliga stycken där jag efter bästa slutledningsförmåga fick *pröva* olika formuleringar mot de efterföljande textstyckena. Det är en from förhoppning att texten inte hamnat allt för långt ifrån vad Nordenskiöld avsåg.

De tio sista åren av sin forskning präglades Nordenskiöld alltmer av intryck från den amerikanska antropologin. Han var personligt bekant med berömda företrädare som Franz Boas och Robert Lowie. Den s.k. Culture-and-Personality skolan, företrädd av Margaret Mead, Ruth Benedict och Edward Sapir stod högt i kurs och banbrytande var den individorienterade antropologi som inte minst Paul Radin gjorde sig känd för. Intresset för individerna i det indianska samhället var inte nytt hos Erland Nordenskiöld - även i hans tidiga böcker namnges och beskrivs ofta informanterna. På ett ställe i manuskriptet noterar han:

> Handbook of American Indians är en utmärkt sammanställning av dylika biografier. Från Sydamerika finns inget liknande. Det göres aldrig minsta försök att karaktärisera individen utan man talar alltid om stammen eller stammarnas karaktär. Finns undantag: pater Koppers skildringar från eldsländarna, Grubb från Lenguas, Muster från sina patagoniska vänner. I äldre skildringar från Sydamerika finner man rätt många ganska utförliga berättelser om betydande hövdingar. Sällsynt är det att finna biografiska uppgifter om framstående sydamerikanska medicinmän - om vi kände dessa betydande personligheter skulle vi bättre förstå den indianska kulturen på flera olika områden, framför allt deras religion. Ännu mindre vet vi om individer med artistisk eller musikalisk begåvning.

Nordenskiöld började där det var naturligt för honom - med sina egna informanter. De fanns alltid närvarande i hans böcker - "mer eller mindre direkt framträdande, mer eller mindre skymda av etnografisk parafernalia, men alla värda att uppmärksammas som individer, inte bara som exemplifieringar av något sociokulturellt fenomen, helt i

Digitized by Google

enlighet med Nordenskiölds egen uppfattning!"[4] Marginalnoteringar ger antydningar om hur han hade tänkt fortsätta - med Red Cloud, Red Jacket, Tecumseh, Captain Jack, Sitting Bull, Smohalla, Dr. Eastman, King Philip och andra framstående ledargestalter för nordamerikas indianer. I marginalen finner man också den djupare frågeställning som han sökte svar på: "Vad vet vi egentligen om sagornas föränderlighet när de blott bevaras genom muntlig tradition? I vad mån spelar berättarens fantasi in och hur lägger han till och drar ifrån?" Det skulle vara av stort intresse att uppteckna samma myt berättad av ett flertal individer i varje stam, konstaterar han. "Mina studier av Cunas sagor visar att de berättas mycket olika av skilda individer men att grundtankarna är desamma." Uttryckt i termer av senare datum hade Nordenskiöld observerat myternas struktur - ett forskningsområde som togs upp och på ett mästerligt sätt utvecklades av Claude Lévi-Strauss. Ödet ville annorlunda och Nordenskiöld fick aldrig chansen att vidare utveckla sina tankar. Kanske hade detta ofullbordade manus mognat med tiden och gett den Nordenskiöldska forskningen nya dimensioner, utöver de många som vi blivit bortskämda med.

Malmö/Lund februari 1993
Christer Lindberg

[4] Hellbom, "Individerna i Nordenskiölds forskning: Några reflektioner utifrån hans fältmaterial" i *Erland Nordenskiöld forskare och indianvän* (red. Alvarsson-Brunius-Hultkrantz-Isaksson, 1992).

Digitized by Google

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Digitized by Google

1. FÖRSLAG TILL UPPRÄTTANDE AV AMBULATORISKA ETNOGRAFISKA SAMLINGAR FÖR DE HÖGRE ELEMENTÄRLÄROVERKEN

Till Kungl. Öfverstyrelsen för Rikets allmänna läroverk.

Undertecknad anhåller härmed vördsamt, att Kungl. Öfverstyrelsen för Rikets allmänna läroverk ville pröfva följande förslag till upprättande af ambulatoriska etnografiska samlingar för de högre elementärläroverken.

Att etnografiska samlingar demonstrerade vid geografiundervisningen i skolorna böra i hög grad bidraga till att göra studiet af främmande världsdelar lefvande, behöfver jag ej här motivera, ty det är självklart.

Frågan blir då: kunna etnografiska samlingar anskaffas till alla elementärläroverk i riket? Dessa samlingar skola nämligen var så sammansatta att de blifva till verklig nytta vid undervisningen. De böra innehålla sådana etnografiska föremål, om hvilka lärjungarne läsa i sina geografiska böcker. De böra däremot ej såsom väl nu är fallet med de etnografiska samlingar som finnas i en del skolor, bestå af ett antal mer eller mindre värdefulla föremål sammansförda av en tillfällighet och utan något system. Det skulle blifva mycket dyrt att anskaffa goda etnografiska samlingar till samtliga svenska elementärläroverk. Troligen skulle det äfven med tillgång på rikliga penningmedel vara omöjligt.

Jag har därför tänkt mig en annan lösning på frågan. Etnografiska Riksmuseet skulle upprätta några studiesamlingar, som skulle kringsändas från läroverk till läroverk öfver hela landet utom till dem i Stockholm, Göteborg och några andra platser, där större etnografiska samlingar finnas. Dessa studiesamlingar skulle sammansättas af dubbletter ur de etnografiska samlingarna i Riksmuseet och af modeller. Därjämte borde staten för ändamålet anslå en summa för inköp af lämpliga föremål. Viktigt vore att dessa inköp gjordes i något större skala så fort som möjligt medan ännu åtskilligt kan anskaffas för drägligt pris. Det är att komma i håg att, hvad nu anskaffas, skulle generationer af barn få studera på. En del föremål komma naturligtvis att "läsas sönder" och då måste möjlighet finnas att ersätta dessa.

Digitized by Google

I här bifogade bilagor har jag redogjort för, hur jag tänker mig att de ambulatoriska etnografiska samlingarne för de högre elementärläroverken skola vara sammansatta tagande hänsyn till hvilka föremål, som redan nu finnas i dubblett på etnografiska museet. Jag har också här gjort upp kostnadsförslag för att inköpa nödiga föremål, hvilka ej kunna erhållas från museet. Tills vidare har jag beräknat att en stor del af fotografierna skulle erhållas genom att "slakta" det etnografiska planschverket "Jordens folk" af Hutchinson, i hvilket arbete typer af nästan alla jordens mera bekanta folkslag är reproducerade i autotypier efter fotografier.

De ambulatoriska samlingarna har jag tänkt mig böra vara sex, omfattande:

1). Amerika. Indianer.
2). Asiatiska kulturfolk (Kina, Indien, Japan)
3). Muhamedanska folk (Norra Afrika, Asien)
4). Central- och Sydafrikanska folk. "Negrer".
5). Australiska folk.
6). Polarfolk.

Hvarje samling skulle packas in särskildt och kunna kringsändas oberoende af de andra.

Naturligt är att småningom skola de ambulatoriska samlingarna kunna blifva bättre och bättre i det att de kunna utvidgas då museet af en eller annan anledning ökas med lämpliga dubbletter. En del af de föremål, jag tänkt mig skola tillhöra de ambulatoriska samlingarne komma kanske framdeles att anses öfverflödiga och uteslutas.

Framför allt bör fotografisamlingen framdeles kunna göras mycket bättre än jag nu har tänkt mig. Det är nödvändigt att etnografiska museet försöker att anskaffa för att utställa i detsamma talrika fotografier, som kunna gifva lif åt där exponerade föremål. Hur lätt och billigt blir det icke då att, när så behöves, göra två i stället för en kopia af de fotografier, som anskaffas och som kunna anses lämpliga som illustrationsmaterial till de ambulatoriska etnografiska samlingarne.

Då de ambulatoriska etnografiska samlingarne ständigt komma att vara på resa, så böra de packas i särskilda för ändamålet tillverkade lådor.

Stockholm den 26/6 1906
Erland Nordenskiöld [sign.]

Digitized by Google

2. BESÖKEN AV SKOLKLASSER PÅ VÅRA MUSEER

Säkerligen är alla eniga om att besök av skolbarn på våra museer i samband med undervisningen i vissa ämnen är i hög grad lärorikt och väckande. Geografiläraren borde sålunda aldrig försumma, när han läser med sin klass om främmande utomeuropeiska folk, att med sina elever besöka etnografiska riksmuseet för att visa dem föremål karakteristiska för dessa folks kultur. Religionsläraren har också på nämnda museum mycket att visa de elever som han meddelar undervisning i religionshistoria. Ingen historielärare borde underlåta att med barnen besöka Statens historiska museum för att giva dem en inblick i vår förhistoriska tid och dess kultur. Man kan ej gärna läsa om vår sten-, brons- och järnålder utan att se föremål från dessa tider. Vad som finns på Statens historiska museum från medeltiden har också mycket att lära barnen - mycket mer än bara torra årtal och namn kan göra. I Livrustkammaren finns också mycket för historieläraren och barnen att lära av. Riksmuseets zoologiska avdelning borde besökas av alla skolbarn i Stockholm i samband med undervisningen i naturlära. I de skolor där numera geologi undervisning meddelas borde lärjungarna få tillfälle att taga del av vårt geologiskt lärorika museum. Att Skansen och Nordiska museet bör i allra största utsträckning användas av skolorna är väl så självklart att därom kan det bara finnas en mening.

Vad jag här sagt inses av många lärare och lärarinnor i Stockholm och en stor del av dem för också omkring sina klasser på museerna. Systematiska besök från alla skolor på våra museer skulle dock vara önskvärda och dithän har vi ännu inte kommit. Detta visar de statistiska uppgifterna på antalet skolklasser som besöker våra museer. För min del är jag övertygad om att det nu är rätt tidpunkt för att sätta igång ett sådant systematiserande av skolbesöken på våra museer. Detta därför att, såsom statistiken visar, intresset bland många lärare för dessa museibesök under de sista åren blivit betydligt större än förut. För museimännen är det därför av vikt att tillvaratاga detta intresse - på så sätt att de gör allt för att skolbarnen skall ha bästa möjliga behållning av sina museibesök. Erkännas bör också att våra museer, särskilt på Statens historiska museum, genom föredrag för lärare och lärarinnor gjort mycket för att höja värdet av skolbesöken. Man har också sagt mig på nämnda museum att de

Digitized by Google

demonstrationer som där hållits för lärarna och lärarinnorna mottagits med stigande intresse.

På senare år föres på våra museer en ganska god statistik över besöken. Ur dessa statistiska uppgifter vill jag här lämna några siffror från Statens historiska museum, Riksmuseets zoologiska och etnografiska avdelningar samt från Geologiska byråns museum. I någon mån är dessa siffror ofullständiga. Det har sålunda inte alltid varit så lätt att förstå vilka skolor som avses i anteckningarna rörande besöken.

Vi ser av denna statistik att Statens historiska museum 1905 besöktes av 2.013, 1906 av 2.566 och 1907 av 4.202 skolbarn och att Etnografiska museet besöktes under 1904 av 331, 1905 av 578, 1906 av 860 och 1907 av 1.175 skolbarn. Motsvarande siffror för Zoologiska riksmuseum är 1.682, 1.659, 1.823 och 2.151. Geologiska byråns museum har under denna period årligen endast besökts av några få skolklasser. Vi ser sålunda att tillväxten av denna grupp av besökare varit mycket stor under de senaste åren, i synnerhet på de humanistiska museerna. Detta är synnerligen glädjande. Till jämförelse med dessa siffror bör också meddelas att enligt Stockholm Stads Folkskolors årsberättelse för 1906 fanns det 35.586 elever i de skolor i Stockholm som har daglig undervisning. Det bör såsom ett glädjande faktum även nämnas att ett ganska avsevärt antal av besöken i Stockholms museer är från skolor på landet.

Av intresse är det att se från vilka skolor de flesta av skolklasserna kommer. Från några få skolor, bland dessa särskilt ett par privatskolor, är det en betydande procent av barnen som årligen besöker museerna. Av statistiken framgår att man i dessa skolor tydligen systematiserat besöken. Från Whilflockska samskola besöktes sålunda Riksmuseets zoologiska avdelning 1904 av 53% av eleverna, 1905 av 77%, 1906 av 55% och 1907 av ett ännu större procentantal än 1905. Motsvarande siffror för Adolf Fredriks och Gustaf Vasas folkskolor var 1904 7%, 1905 9%, 1906 15% och 1907 568 elever vilket i procent bör vara ännu högre än talet för 1906. För Jakob och Johannes folkskolor var dessa siffror för 1904-1906 14%, 3% respektive 5% och för Maria folkskola 5%, under 1% och 3%. Från Whilflockska samskolan besökte 24% Statens historiska museum under år 1906 och siffran för 1907 räknas som något högre. Av Adolf Fredriks folkskolas elever var 19% år 1906

Digitized by Google

på Statens historiska museum och av Jakob och Johannes 8% och av Maria 7%.

Åtskilliga skolors elever besöker ett år mycket flitigt ett museum för att sedan inte bry sig om det mera. Detta beror tydligen på att där händelsevis funnits någon särskilt intresserad lärare. Från nya Elementarläroverket för gossar besöktes Riksmuseets zoologiska avdelning 1904 av 0, 1905 av 11, 1906 av 76 och 1907 av 0 elever. Under 1906 och 1907 besökte inga elever från denna skola Statens historiska museum och Riksmuseets etnografiska avdelning. Flera liknande exempel skulle kunna framtagas. Från några av skolorna i Stockholm är besöken på våra museer inga eller nästan inga.

Man kan i regel säga att intresset för museibesöken är störst i vissa privatskolor, men visst inte i alla. Även i folkskolorna är intresset för museerna ganska betydande men även där är det inskränkt till vissa skolor. Minst besökes museerna från elementarläroverken. Det bör också anmärkas att det i dessa skolor finns egna ganska goda samlingar för undervisning i naturlära. Några samlingar som vid undervisningen skulle kunna ersätta Statens historiska museums eller Etnografiska museets samlingar finns däremot inte i dessa skolor.

3. URSKOGSVANDRINGAR I BOLIVIA OCH BRASILIEN

Rio Guapore är en betydande flod, som är gränsflod mellan Bolivia och Brasilien. Vid denna bor en del negrer, några civiliserade indianer och ett fåtal vita, som sysselsätter sig med gummitappning. Bland dessa mötte jag år 1914 en tysk, herr Koller, som levt i dessa trakter i tolv år. Han berättade för mig att han aldrig sett några s.k. vilda indianer, dvs. indianer som ännu levde oberoende av den vite mannen.

Saken var den att han alltid hållit sig nära huvudfloden. Hade han lämnat den och vandrat något tiotal mil in i urskogarna hade han säkert träffat fullt vilda indianer - han hade t.o.m. kunnat haft oturen att påträffa indianer som tagit emot honom med en skur av pilar.

Så är det i en betydande del av det inre av Sydamerika. Vid de stora floderna bor vita, civiliserade indianer och negrer. De vilda

Digitized by Google

indianerna har dragit sig tillbaka till de små, ej segelbara floderna och till de djupa urskogarna. På en del håll kan de, skyddade av urskogen, t.o.m. leva tätt inpå gårdar bebodda av vita.

På en sådan vid Rio Mamoré i Bolivia hände det för inte så länge sedan att indianerna om nätterna stal bananer i odlingarna. Några män gjorde en räd in i urskogen och fem kilometer från gården fann de en mängd nyss övergivna indianhyddor av palmblad. Alldeles intill gården hade det en längre tid bott några indianfamiljer av sirionostammen, vilka fortfarande lever alldeles oberoende och på en del håll t.o.m. i fejd med de vita. Liknande historier har jag hört från flera håll.

Det är den stora urskogen som skyddat dessa indianer. När de varit förföljda har de försvunnit i sina väldiga och ytterst svårgenomträngliga skogar. Om de vita har definitivt tagit deras skogar i besittning, när dessa har varit rika på gummi, har de ofta sökt sig ännu längre in i skogarna för att när gummitapparna har dragit sig tillbaka återvända till sina gamla boplatser.

Dessa stammar är inte stora. De består av några få familjer som lever tillsammans men de finns över väldiga områden, inte minst i de trakter av Bolivia och Brasilien som jag har berest.

Några av dessa stammar har råkat i beroende av de vita framför allt genom att de lärt känna järnet, dvs. de vitas verktyg. Detta beroende leder förr eller senare till deras undergång eller att de förlorar sin egenart. Även för de alldeles fria indianerna har järnet blivit oumbärligt. Orsaken till vissa stammars överfall på gummibaracker och gårdar är just begäret efter den underbara metallen som i så hög grad kan underlätta deras hårda kamp för tillvaron.

Jag kom en gång till en gummibarack vid Rio Mamoré som blivit plundrad av urskogsindianer. Varje föremål av järn hade plundrarna tagit. Gården låg på stranden av floden som var starkt trafikerad, t.o.m. av små ångbåtar. Av arbetarna på gården hade en blivit dödad och en sårad. När vi kort efter plundringen kom dit för att bese förödelsen var indianerna naturligtvis försvunna djupt inne i de stora urskogarna.

På en plats hörde jag talas om ett par indianbarn från en mission som varit på vandring genom urskogen inte långt från missionen. De hade blivit upphunna av några urskogsindianer som inte gjort dem något illa men tagit deras knivar.

Digitized by Google

Alla dessa oberoende eller delvis oberoende indianer som fortfarande finns i Bolivia och i angränsande trakter talar inte samma språk och har inte alldeles likartad kultur. Nästan varje grupp har sitt särskilda språk och de skilda språken är så olika att man i många fall inte kan finna att de är besläktade. En del stammar har odlingar av bananer, mandioca, sötpotatis och mycket annat gott medan andra lever uteslutande som samlare, fiskare och jägare.

När den vite mannen först erövrade dessa trakter så satte han sig i besittning av de stora segelbara floderna och de för odling och kreatursskötsel gynnsammaste trakterna. Dessa kontrollerades av de mest betydande stammarna, t.ex. de kulturellt högtstående arowakerna. Dessa stammar blev snabbt underkuvade, missionerade och demoraliserade. Småstammarna som kanske redan då var undanträngda till de stora skogarna lyckades däremot att på många håll bevara sitt oberoende ända till våra dagar.

Expeditionen 1904-1905.

När man nu vill studera indiankulturens historia i dessa trakter får man göra så, att de högre stående stammarnas kultur får man försöka rekonstruera ur arkeologiskt material och ur de första missionärernas berättelser medan flera av småstammarna ännu har sin kultur i behåll och i hög grad är värda att besökas av en etnograf.

Digitized by Google

På mina resor har jag därför alltid försökt att tränga in i de stora skogarna för att lära känna några av dessa oberoende eller delvis oberoende stammar. Ibland har jag misslyckats men flera gånger har jag dock lyckats att göra samlingar och studier hos sådana urskogsindianer.

Sådana resor som mina får därför i hög grad karaktären av en serie av exkursioner. Man får höra om att i den eller den trakten finns en liten självständig indianstam. Starten sker från närmaste gård eller gummibarack. Utrustad med några bärare, proviant och framför allt bytesvaror ger man sig iväg för att så småningom återvända till utgångspunkten - om man har haft turen att finna indianer så är man rikt lastad med samlingar.

Läsaren får ej tro att dessa urskogsvandringar är några bekväma fotvandringar. Om så var fallet skulle det nog inte finnas så många oberoende indianer kvar, mer än 400 år efter Amerikas upptäckt. Man är ju sällan bjuden, så risken att bli mindre väl mottagen kan vara rätt så stor.

I regel gäller det att hugga upp en väg genom urskogen och det är inte ovanligt att man på en hel dag inte kommer fram mer än en svensk mil, trots att man arbetar sig genom skogen från tidigt på morgonen till mörkrets inbrott. Steg för steg hugger man sig väg genom lian- och bambusnåren.

Provianteringsfrågan är i regel mycket besvärlig. I urskogen är det fattigt på vilt. Vanligast är aporna och apkött har under dessa urskogsvandringar så att säga varit vårt dagliga bröd. Apa är inte dåligt. Jag brukade dock alltid säga åt mina följeslagare att händer, fötter och huvud av aporna inte fick finnas i min sopptallrik - det verkade allt för mycket människoäteri. Detta gjorde dem mycket glada då hjärnan och det tjocka köttet på tummen ansågs mycket välsmakande. Men ibland finns det inte ens apor och det har många gånger hänt mig under vandringar i tropikernas yppiga urskogar att jag lagt mig hungrig.

Underligt nog händer det inte sällan under dessa vandringar att man inte kan finna något att dricka. Ibland kan man få vatten från vissa växter men detta vatten är ofta ruttet och stinkande och dessutom fullt av insekter.

Något tält eller någon fältsäng kan man ej medföra på dessa vandringar i de stora urskogarna. I regel är det dock möjligt att bygga sig ett litet tak av stolpar och palmblad. Är detta konstruerat

Digitized by Google

på äkta indianvis så skyddar det t.o.m. mot de svåraste störtregn. Bädden är marken eller någon gång en hängmatta. Jag misstänker att den reumatism som just nu plågar mig härrör från att jag under ett par år av mitt liv legat på marken utan en ordentlig bädd. Även min hustru som följt med mig på några av mina besvärligaste urskogsvandringar hade aldrig någon annan bädd än ett stycke tältduk, en filt och så naturligtvis ett moskitnät.

Moskitnätet är oumbärligt. Det skyddar mot urskogens alla insekter, mot vampyrer - ja, t.o.m. mot ormar. Under min sista resa hände det att en skallerorm kröp alldeles intill min hustrus huvudgärd, lyckligtvis utanför moskitnätet. Ett dylikt nät lär också skydda mot jaguarer som antagligen anar någon slags fälla.

Jag nämnde ordet insekter. Detta innefattar tropikernas nästan alla vidrigheter - myggor, feber, fästingar, bölder, sömnlösa nätter, allt detta kommer av insekter av olika slag. När man hugger sig väg genom urskogen kan man inte undgå att stingas av alla möjliga småkryp. Man kan naturligtvis råka ut för att bli ormbiten men faran för detta är större i torra snårtrakter och på grässlätterna. I sådan terräng har jag en gång förlorat en bärare som blev attackerad av en liten men mycket giftig orm. Indianerna vet ej, som det brukar påstås, något motgift mot ormbett. De suger och bränner ut såren. Jag hörde en gång talas om en indian som under en skogsvandring blev biten i fingret av orm som han visste var mycket giftig. Han lade omedelbart fingret på en stock och högg av det med sin ytterst vassa skogskniv som han använde för att bana väg genom urskogen. Gör om det, den som har kurage!

Ett möte med urskogarnas konung jaguaren kan någon gång vara farligt. Jag har hört talas om indianer som blivit dödade och sett sådana som blivit illa sårade av jaguarer. Men de har vid dessa tillfällen varit obeväpnade eller också så har de själva först sårat jaguaren. Professor Nils Holmgren, min reskamrat under färden 1904-05 gick en natt vilse i urskogen beväpnad med en hagelbössa på vilken ena hanen var bortfallen. För att han inte skulle ha det för ensamt under den obehagliga regniga natten kom två jaguarer och höll honom sällskap - men de anföll inte honom. När det blev morgon och ljust drog de sig artigt tillbaka.

En mycket otrevlig sak, som man inte så sällan tvingas till under urskogsvandringar, är att man måste simma över någon flod där det finns alligatorer och pirayor. De förstnämnda är verkligen

Digitized by Google

farliga. En gång slukade en alligator en stor skotsk fårhund nästan mitt framför min näsa och en annan gång när jag och mina kamrater simmade över en flod kallad Caimanfloden dök en sådan best upp mitt ibland oss för att nappa vår hund. Vi skrek alla och simmade så kraftigt vi kunde. Alligatorn dök ner och både vi och hunden klarade oss. Piraya eller palometa är en mycket glupsk fisk som helst håller till i stillastående vatten. Det finns sjöar där man helt enkelt skulle bli sliten i stycken av sådana fiskar om man försökte bada.

Någon tror kanske att när man vandrar fram genom den stora urskogen att man ser massor av vackra blommor. Men så är det inte. Inne i den riktigt stora skogen ser man inte en blomma, knappast ens ett grässtrå på marken. Det är endast en tjock matta av ruttnade löv och kvistar. Ser man däremot upp i trädens toppar eller har möjlighet att se träden ovanifrån så kan man få se hela träd som blommar och många örter som klänger sig fast på grenar och stammar. Har man tur kan man bland dessa finna vackra orkidéer. Ingenstans i tropikerna, inte ens i mera öppen terräng, har jag sett den blomsterprakt och den färgrikedom som möter oss på en svensk äng vid midsommar.

Jag talade om djurfattigdomen i urskogen. Alla de djurspår man ser i lövmassan på marken vittnar om att åtminstone vissa urskogar ej är fattiga på vilt. Flertalet av dessa djur är dock nattdjur och skygga som de är låter de sig inte överraskas av en liten karavan som med skogsknivarna rätt bullersamt banar sig väg genom urskogen. Mycket vanligt i Bolivias och Brasiliens urskogar är spåren efter tapir men jag har endast en enda gång sett detta Sydamerikas största landdjur på nära håll. Det var en gång då vi hade slagit läger på en flodstrand som en tapir kom rusande nästan rätt igenom lägret. Indianerna sade att det var elden som lockat dess nyfikenhet.

Mina urskogsvandringar har som sagt haft till mål att finna indianer som fortfarande bevara det mesta av sina gamla seder och bruk. Jag kan här ej skildra alla dessa vandringar och besök hos indianer av olika stammar utan vill här endast berätta ett och annat från några av de viktigaste.

Formellt inbjuden till vilda indianer har jag egentligen bara varit en gång. Det var till atsahuaca-indianerna, en stam som jag upptäckt eller som snarare upptäckt mig. Jag lär vara den ende vite man som varit hos dem. Två atsahuaca-indianer fann mig hos

Digitized by Google

yamiaca-indianerna i Peru och fattade smak för mina yxor och knivar. De tog med mig på smala urskogsstigar över strida floder några dagsmarscher in i djupa den skogen där deras stam hade några små palmbladsklädda hyddor. Förutom atsahuaca-indianerna hade jag med mig en apolista-indian, en mestis och två quichua-indianer. Atsahuacas är en mycket liten stam som lever av odling och jakt.

Efter några dagars vistelse hos dem hade jag en vacker samling av indiansaker - men inga bytesvaror, ingen proviant och knappast några kläder. När bytesvarorna hade tagit slut hade jag bytt bort kläderna. För att få mat måste jag dagligen gå på jakt med mina nya vänner. De hade en otrolig förmåga att söka upp villebrådet i urskogen genom att härma djurens läten och smyga sig ljudlöst fram. Ibland förstörde jag alltsammans genom att trampa av en gren och på sätt ställa till ett varnande buller.

I trädkronorna - inne i det allra tätaste lövverket - upptäckte indianerna aporna när de försökte gömma sig. Ibland kunde de peka på en sådan gömd apa utan att jag kunde se någonting. Då hände det att de tog tag i min kalufs och riktade mitt huvud så att jag skulle se bättre. Snart upptäckte de också att mitt gevär var ett mycket bättre vapen än deras pilar.

Snart tröttnade dock atsahuaca-indianerna på sin gäst och frågade honom ständigt. Vännen gå i morgon? De hade ingenting mer att vinna och tyckte att jag och mina följeslagare låg dem till last. De var tvungna att bjuda på bananer och mandioca. Jag försökte dra ut på tiden men när de såg att vi inte ville ge oss av, så började de packa för att själva ge sig iväg. När gästen inte hade hänsyn nog att gå så beslöt de sig för att lämna sina hyddor åt honom. Vi kunde därför inte göra något annat än att återvända. Till detta var vi i behov att vägvisare - det var på underliga vägar vi blivit ditförda och vi var rädda för att ej hitta tillbaka. Jag erbjöd en Tuyoneiri som var här som flykting min revolver om han ville följa oss tillbaka, men han svarade att han inte kunde för då skulle hans lilla flicka sitta ensam och gråta. Hon och han hade flytt tillsammans sedan deras hydda hade blivit överfallen och plundrad av en annan stam som kallas huaichipaisi. Nossi, en av de indianer som upptäckt oss hos yamiaca lovade till slut att komma med.

Vi bröt upp och han följde med oss ett par kilometer men sedan vägrade han att gå längre. Han hade ont i magen sade han. Så vi

Digitized by Google

blev tvungna att söka oss tillbaka utan vägvisare. Det gick bra, fast nog var vi ibland grundligt vilse inne i den väldiga urskogen.

Chacobo-indianer, Bolivia.

Till chacobo kom vi under regntiden då grässlätterna och skogarna till stora delar är översvämmade. På slätterna färdades vi i en liten vagn dragen av oxar som långa sträckor måste simma, dragandes vagnen efter sig som en båt. I den översvämmade skogen

Digitized by Google

hände det ibland att man inte bottnade utan måste försöka klara sig från trädstam till trädstam. Våt var man naturligtvis alltid. Det är man van vid under urskogsvandringarna.

När vi efter åtskilliga svårigheter fann chacobo-indianernas ståtliga palmbladsbeklädda hyddor blev vi inlogerade i deras klubbhus. Första dagen var jag några timmar ensam med indianerna då mina följeslagare hade gått för att hämta packningen som vi lämnat kvar i några övergivna hyddor.

Riktigt välkomna var vi inte och en indian sköt på skämt av en pil som slog ned i marken bredvid mig. Jag skrattade åt honom och gav honom min kniv - som var min enda beväpning. Av lättja hade jag lämnat kvar mitt gevär och min revolver tillsammans med ryggsäcken i den övergivna hyddan. Förresten var det nog bara ett skämt om också ett olämpligt sådant.

Från chacobo återvände vi, precis som från atsahuaca, med stora samlingar men fullständigt utplundrade. Sista natten innan vi kom fram till gården varifrån vi startat sov jag i en chacobo-hängmatta iklädd en barkskjorta. Mina sista byxor låg på marken och på morgonen var byxornas bakdel uppäten av insekter - min entré på gården var rätt genant. Jag försökte så mycket som möjligt att vända framsidan till.

En annan liten urskogsstam är huari i Matto Grosso, ej långt ifrån Rio Guaporé. Hos dessa indianer var jag år 1914 tillsammans med min hustru. Nittio kilometer vandrade vi genom en urskog där vi aldrig såg den minsta glänta som inte öppnats av människohand. Till stora delar var skogen översvämmad.

Huari är en liten stam som några år före vårt besök hade upptäckts av några gummiarbetare. Det hade blivit något missförstånd mellan dessa och indianerna och huaris hade åter försvunnit in i sina skogar. Där hade de råkat i strid med någon ännu okänd stam och flera huari-indianer hade blivit dödade, och efter vad de överlevande själva påstod uppätna.

Hos Huari såg jag stenyxor i bruk. De användes vid trädfällning. Intressant var det att iaktta med vilken kraft de högg med dessa till synes ömtåliga yxor.

Huari-stammen lyckades vi finna genom att följa en stig som ledde från en av deras övergivna odlingar fram till deras boplats. När vi gick till dem riskerade vi att bli överfallna av samma indianer som plundrat huari-indianernas hyddor. Dessa hade också dödat

Digitized by Google

några gummiarbetare och medan vi var inne i urskogen hade en av indianerna blivit lömskt nedskjuten av ägaren till en gummibarack vid Rio Guaporé. Skulle indianerna vilja göra en något illa när man går fram i urskogen så är man trots bättre beväpning hjälplös - innan man skulle hinna försvara sig är man genomborrad av pilar skjutna från den täta urskogen. Vad som skyddar en är indianernas fruktan för eldvapen. På en urskogsvandring var jag och mina följeslagare bespejade från skogen av vilda indianer. De anföll inte och hade förmodligen ingen tanke på att anfalla, men de hade inte heller förtroende att närma sig oss. Det var när jag med Nils Holmgren vandrade nedför Rio Tambopata, gränsfloden mellan Peru och Bolivia. Vi träffade inte dessa indianer utan såg endast deras övergivna hyddor där vi fann bamburör avskurna med stenredskap - och en ask Jönköpings tändstickor. År 1914 var jag hos dessa indianer som då var rätt förfallna. Nu är de säkerligen alldeles förfallna, såvida de inte har återvänt till urskogarnas frihet.

De stammar jag hittills talar om är alla odlare och tämligen bofasta, dvs. atsahuaca har odlingar på flera platser mellan vilka de flyttar för sådd och skörd och allt efter tillgången på vilt.

Siriono-indianerna, som jag nämnde i början av mitt föredrag, lever däremot enbart som samlare och jägare och har inga fasta boplatser. Ännu har ingen forskare närmare studerat dem och även jag har misslyckats med att finna dem, till stor del beroende på svårigheten att få tag i pålitliga följeslagare. Jag har i dagar gått i deras spår i urskogen, men förgäves. Inne i den djupa urskogen kan man finna en stig där ingen gren är avhuggen med kniv. Liksom på okynne har man brutit av en eller annan kvist. Av palmblad har man gjort en tillfällig hydda, sämre än dem vi brukade bygga till nattläger. Det är de spår man finner av dessa siriono-indianer.

Att komma i fredlig förbindelse med dessa människor är säkert ytterst svårt då de inte bara är i krig med vita utan också med alla andra indianstammar. Då jag på en gård - lite okunnig om förhållandena - ville utrusta en expedition för att försöka sluta fred med siriono skrattade man åt mig och undrade om jag inte också ämnade sluta fred med navelsvinen i skogen. Att det skulle vara av största intresse att närmare lära känna siriono är säkert. Jag tror att de kan vara rester av en urbefolkning som av andra indianstammar trängts undan till urskogarnas djup.

Digitized by Google

Jag tror att det har gått till så att siriono först bodde vid de stora floderna där fisket är bäst. Sedan kom stammar som huari, atsahuaca och chacobo och trängde undan siriono till urskogarna. Därefter kom nya, högt stående, indianer och erövrade de bästa landbitarna och undanträngde de mindre stammarna till skogarna. Sist kom de vita inkräktarna.

De första människorna här var nog siriono. Underligt nog kommer de att vara de som sist underkuvas av de vita. Urskogen och fattigdomen har skyddat dem. De högre stående indianerna, vana vid sina goda bostäder och stora odlingar, kunde inte försvinna i urskogen.

Jag undrar så ofta hur det nu ser ut hos mina indianvänner på olika håll. Underligt nog har ingen forskare varit hos här nämnda stammar sedan jag var där. Mycket kan ha hänt på de sista åren. Flera stammar kan ha råkat i fullständigt beroende av de vita, kan ha förlorat sin ursprungliga kultur utan att något upptecknats rörande deras seder och bruk.

Uppriktigt talat längtar jag just nu mycket tillbaka till urskogarna. Jag har skildrat urskogsvandringarnas besvärligheter men vad är allt detta mot charmen i detta underbara liv där varje dag har sin upplevelse.

Jag vill nu sluta med att säga att samlingarna från urskogarna i Sydamerika finns att bese på Göteborgs Museum. Om Ni besöker museet så kom ihåg att alla dessa elddon, stenyxor, fjäderprydnader och annat som fyller en avsevärd del av salarna inte är kuriositeter utan dokument. Dokument som berättas oss en hel del om mänsklighetens historia. Att sådana saker ännu i vår tid är i bruk har vi till stor del den stora urskogen att tacka för. Svårtillgänglig som den är, har den blivit en sista hemvist för stenåldern på jorden.

4. BEFOLKNINGSSTATISTIK

Går vi igenom hela indianstatistiken om Syd- och Centralamerika finner vi att våra kunskaper rörande stammarnas storlek o.d. är mycket osäker när det gäller indianer som är mer eller mindre oberoende av de vita. Det är endast från missionerna som vi har ett betydande statistiskt material som till större delen väntar på att

Digitized by Google

behandlas. Ofta läser vi i reseskildringar att stammarna är utdöende, men man kommer ej med några exakta uppgifter. Även om det är svårt att finna sådan information, borde man samla mycket mer än vad som nu sker. På min sista resa försökte jag samla något statistiskt material bland chocó-indianerna, och fick där intrycket att denna stam ej är utdöende. Från cuna-indianerna hade jag ej tillfälle att göra liknande studier p.g.a. jag bland dessa indianer var fullt upptagen av att studera deras religion och bildskrift. Från dessa indianer finns en del statistiskt material samlat på 1700-talet som kan användas i jämförande syfte då det är av särskilt intresse att jämföra statistiskt material från olika tider. Chocó-indianerna lärde vi känna vid Rio Sambu, Rio Jaque, jämte dess bifloder samt i mindre antal på en del andra platser. Chocóindianerna bor familjevis och hyddorna är ej samlade i byar utan ligger spridda längs med floderna. I regel är bosättningen den att vid flodmynningen och nedre delen av floden bor negrer och längs upp vid floden och vid bifloderna bor indianer. Blandras mellan indianer och negrer förekommer, men det är sällsynt. Chocó är ständigt exogama, dvs. en chocóindian får ej gifta sig med en kvinna som bär samma namn på fädernet. Det finns två chocóstammar, emperá och nonamá, med olika besläktade språk. En emperá kan gifta sig med en nonomá. Giftermål mellan chocó och cuna förekommer ej där jag varit. Börjar vi med chocó vid Rio Sambu, så har jag dels räknat individerna i de hus jag besökt, dels har jag frågat mig fram. Med barn avser jag flickor under 13-14 år och pojkar under 16-17 år.

Rio Sambu och dess bifloder:

hus nr.	män	kvinnor	barn	summa
1	1	1	3	5
2	3	3	4	10
3	1	1	7	7
4	4	1	-	5
5	3	3	10	16
6	3	4	8	15
7	3	1	4	8
8	3	3	7	13
9	5	5	2	12
10	2	2	4	8
11	1	2	2	5

Digitized by Google

12	1	1	3	5
13	1	1	3	5
14	-	-	-	-
15	1	1	4	6
16	2	2	4	8
17	4	2	3	9
18	2	2	4	8
19	1	1	1	3
20	1	1	2	4
21	2	1	2	5
22	2	4	6	12
23	2	1	3	6
24	2	2	9	13
25	?	?	?	?
26	?	?	?	?
27	?	?	?	?
28	?	?	?	?
29	?	?	?	?
30	1	1	1	3
31	1	1	7	9
32	?	?	?	?
33	?	?	?	?
34	1	1	2	4
35	1	2	5	8
36	2	1	2	5
37	-	-	-	-
38	1	1	4	6
39	?	?	?	?
40	2	2	5	9
41	?	?	?	?
42	2	3	4	9
43	4	4	8	16
44	?	?	?	?
45	2	2	5	9
46	1	2	-	3
47	?	?	?	?
48	?	?	?	?
49	?	?	?	?
50	?	?	?	?

Digitized by Google

51	?	?	?	?
52	?	?	?	?

	antal hus	män	kvinnor	barn	summa
Rio Jesus	2	2	2	4	8
Rio Changa	2	2	2	4	8
Rio Savalo	14	?	?	?	?
Rio Venado	5	?	?	?	?
R. Chingurodo	1	?	?	?	?

Från 32 hus är statistiken fullständig. Vi har där 65 män, 62 kvinnor och 132 barn, totalt 259, vilket ger ett medeltal av cirka 8 individer per hydda. Om vi skulle våga anta att övriga hyddor i medeltal också hade samma antal individer skulle vi vid Rio Sambu med bifloder få 592 indianer.

Rio Cupica
Vid denna huvudsakligen av negrer bebodda flod finnes två chocó-hyddor med 5 män, 4 kvinnor och 5 (?) barn.

Rio Jaqué
Där finns fem hus. Vi räknade indianerna i ett. Där var 4 män, 5 kvinnor och 6 barn. Vid en biflod till Rio Jaqué, Rio Pavaranto, finns två chocóhushåll.

Rio Baudo
Vi denna flod räknade vi 17 hyddor. I en hydda fann vi en man, en kvinna och sex barn, i en annan, en man, en kvinna och tre barn, och i en tredje, en man, en kvinna och ett barn.

Nativiteten hos guarayo-indianerna
År 1917 publicerade jag i Pettermanns Geographische Mitteilungen en liten artikel kallad "Die Bevölkerungsbewegung unter den Indianern in Bolivia". Den var till största delen grundad på det material som fanns samlat i de ytterst omsorgsfullt förda kyrk-böckerna på franciskanernas missionsstation Covendo i Bolivia. De där boende indianerna är moseteneindianer. En del statistiskt material hade jag också från cavinaindianerna och från guarayos. Av

Digitized by Google

statistiken framgick att mellan 1897-1912, då det ej härjade några epidemier i Covendo föddes i medeltal 83 barn pro mille, en i förhållande till europeiska förhållanden mycket hög siffra. I Guarayos var under åren 1912-1915 den motsvarande siffran 69,3.

I en i etnografiska kretsar alltför litet bekant missionstidskrift finner jag en del statistiska uppgifter från guarayos av vilka framgår att denna stora nativitet fortfarande föreligger hos dessa indianer. På 6645 individer föddes sålunda år 1928 506 individer, dvs 76 pro mille. I Guarayo dog under åren 1912-1915 52,2 individer pro mille och under 1928 41,4 per tusen.

Av detta framgår att den indianska befolkningen under normala förhållande starkt ökas. Befolkningen ökas dock obetydligt i sin helhet huvudsakligen på grund av epidemier. 1907 fanns sålunda i Guarayos 5870 indianer, 1915 var siffran 6364, 1918 och 1919 6154 respektive 5607, och mellan 1927 och 1928 pendlande från 6590 till 6645. En oerhörd decimering av befolkningen i Guarayos åstadkom den spanska sjukan. År 1919 dog sålunda i Guarayos 441 indianer av denna inte minst för naturfolken så hemska sjukdom. Samma år dog inte mindre än 161 personer av kikhosta, vilken hos oss jämförelsevis lindriga sjukdom är mycket farlig för indianerna. Inalles dog 901 personer 1919 medan det föddes 354. Sålunda hade guarayos 1919 en befolkningsminskning på 547 individer under det att befolkningsökningen under det normala året 1928 var 231 individer. Detta är skillnaden mellan antalet födda och döda. I verkligheten var ökningen mindre antagligen därför att en del individer lämnat missionen för att söka arbete på annat håll. Flertalet av dessa var män. Bland guarayos har på detta sätt det uppstått ett överskott av kvinnor som jag efter den av munkarna publicerade statistiken tyvärr ej exakt kan angiva.

I deras statistik för tiden 10 november 1926 till den 16 november 1927 upptages ett betydande antal fullvuxna ogifta personer, samt 296 änkor och blott 36 änklingar. Av stort intresse skulle vara att veta hur denna disproportion mellan antalet män och kvinnor inverkat på den sexuella moralen i Guarayos.

Det är synnerligen förtjänstfullt av missionärerna att år efter år samla statistiskt material från indianerna. Av större betydelse skulle detta material vara om det publicerades mera likformigt än vad som nu sker. Man gör sig så många frågor inför de publicerade uppgifterna. De rader jag här skrivit innebär också en uppmaning till

Digitized by Google

missionärerna att publicera det mycket betydande statistiska material som de samlat under många år i sina kyrkböcker. Dessa nyktra siffror vittnar kanske mer än något annat om betydelsen av deras arbete för att rädda guarayostammen från undergång. Vad jag här sagt om Guarayos gäller naturligtvis många andra missioner.

5. INKANS GULD

De flesta av Er känner väl berättelsen om den sista inkahärskarens lösepenning. När Pizarro, inkarikets erövrare, hade tagit inka Atalhualpa till fånga, erbjöd denne Pizarro att täcka marken i det rum de voro med guld, om han återfick sin frihet. Då de närvarande log misstroget, erbjöd sig inkan att fylla rummet med guld så långt han kunde nå upp med handen.

Rummet var 17 fot brett och 20 fot långt, och det skulle fyllas till en höjd av 9 fot. Dessutom skulle han lämna en liknande lösepenning i silver.

Som vi vet, återfick inkan aldrig sin frihet utan blev avrättad, och det fastän indianerna samlade ihop väldiga skatter av guld och silver för att få honom fri. Från rikets alla delar kom en ström av indianer till Cajamarca, där inkan hölls fången. De var lastade med guld- och silversaker, hämtade från tempel och palatser.

De mesta av detta smälte spanjorerna ned, men en femtedel sändes hem till Spanien såsom skatt till den spanska kronan. En samtida krönikör, Xerez, berättar en hel del om dessa skatter, och han talar om ett guldkärl, som var så stort, att man i detta kunde lägga en hel ko, och om en människofigur av guld stor som ett fyra års barn. Inte bara mera autentiska, utan även på sitt sätt mera imponerande än dessa de första erövrarnas berättelser är de enkla mottagningskvittona på de hemsända dyrgriparna utfärdade av tullen i Sevilla i Spanien. Dessa talande kvitton finns i behåll och har först publicerats av den i dagarna bortgångne chilenske forskaren Juan Toribio Medina, Sydamerikas kanske störste vetenskapsman i modern tid. Vad ändå gamla räkenskaper kan vara romantiska!

Först har vi ett mottagningsbevis på vad Hernando Pizarro hade med sig hem år 1534, vilket till stor del var kronans del i "lösepenningen" för Atahualpa. För varje föremål anges vikten och kvali-

Digitized by Google

teten av metallen. Förteckningen börjar med en kruka av 21 karats guld, som vägde 58 skålpund och 8 uns. Det var mycket få föremål, som ej var krukor och av dessa vägde 15 mer än 50 skålpund stycket. En trumma var överklädd med något över 4 skålpund guld. I en hel del av föremålen var guldet av ganska låg kvalitet, vilket alltid anmärkts i mottagningsbevisen. Det sägs ej, om det var uppblandat med silver eller koppar. Vikten av samtliga guldföremål i första sändningen var något över 1.568 skålpund. Samtidigt mottog den spanska kronan 48 silverkrukor vägande 3.007 skålpund och 7 uns. Den största av dessa vägde över 80 skålpund.

Sedan kom flera sändningar, av vilka en, ankommen 1538, innehöll guldföremål med en vikt av över 1.250 skålpund. I denna fanns bl.a. flera lamadjur av guld, av vilka det största vägde nära 70 skålpund. Där fanns flera kvinnofigurer av guld, av vilka den största vägde över 62 skålpund. Fåtaliga var mansfigurerna och av dessa föreställde ett par dvärgar.

I en mindre sändning omtalas ett majsstånd av guld. Det hade tre blad och två kolvar. Detta påminner om de trädgårdar med växter av guld och silver, som av de första erövrarna omtalas från Cuzco, inkarikets huvudstad.

Guldet i den första sändningen vägde som nämnts något över 1.568 skålpund. Om vi beräknar att ur detta utvanns cirka 1.250 skålpund rent guld, skulle detta enligt nuvarande guldvärde motsvara cirka 1.200.000 kr. Då det till spanska kronan inlevererade guldet utgjorde en femtedel av vad man rövat, skulle värdet av detta vara sex miljoner. På samma sätt bör alla andra till kronan inlevererade summor av guld och silver naturligtvis multipliceras med 5 för att få fram värdet av de ädla metaller spanjorerna under de första åren fråntog inkas.

Som sagt, de av doktor Medina ur Archivo de Indias framdragna mottagningsbevisen för skatterna från Inkariket är värdefulla, därför att man i dessa dokument har uppgifter vars exakthet man kan fullt lita på och som utmärkt bekräfta vad Xerez skrivit. Tänk om spanjorerna ändock kunde ha sparat några av Inkans dyrbarheter till eftervärlden, t.ex. majsståndet av rent guld, för att det skulle kunna vittna om de underliga trädgårdarna i inkarikets huvudstad, där växterna var av metall. Mycket skall dock vara spanjorerna förlåtet, därför att de inte bränt mottagningsbevisen på inkans skatter.

Digitized by Google

Även i Peru har indianerna sedan långt före Amerikas upptäckt givit hövdingar och andra deras skatter med i graven. I en mound eller kulle vid Chimu på Perus kust fann Garcia de Toledo år 1577 guld till ett värde av 278.174 castellanos, d.v.s. omkring 3,5 miljoner kronor, av vilket en femtedel betalades i skatt till den spanska kronan. Utbetalningen av den enorma skatten visar, att Toledo verkligen fann allt detta guld. Toledos fynd kallades den lilla fisken - den stora fisken lär ännu ligga gömd i Perus jord.

Både i Amerikas och Europas museer finns åtskilliga guldföremål, funna i gravar i Peru, och vilka sålunda undgått smältdeglarna. I svenska museer har vi tyvärr ytterst få dylika föremål. Göteborgs [etnografiska] museum har dock en verklig praktsak, som vi lyckats förvärva tack vare en av museets vänner. Det är en dansdräkt funnen i den torra ökensanden vid Ica i södra Peru. Den består av en färgrik mössa med en stor pannprydnad av guld och en kappa flätad av människohår och avslutad med ett slags stavverk i olika färger och rikt besatt med guldprydnader. Från mössan hänger en vacker röd peruk.

När man ser den dräkten förstår man hur praktfullt det måste ha varit när inkan uppträdde omgiven av hundratals kanske tusentals indianer i liknande dräkter glänsande av guld och silver. Jag känner ej någon så praktfull inkaisk dräkt från något annat museum, vare sig i Europa eller Nordamerika.

Guldet i prydnaderna på dansdräkten är såsom i flertalet colombianska och många peruanska guldsaker starkt kopparhaltigt. En annan svensk i förskingringen, Eric Boman är den förste som påpekat, att de guldsaker man finner på Perus kust och i Columbia ofta innehåller koppar, under det att dem man finner på högslätten kring Lago Titicaca och i Argentina brukar vara legerade med silver. Boman dog för några år sedan i Buenos Aires. Han har skrivit det värdefullaste arbete som finnes om Argentinas arkeologi. Det är utgivet i Paris på fransk bekostnad.

Det var antagligen från Columbia som indianerna i Peru lärde sig att blanda guld med koppar. Från förstnämnda land vandrade genom byteshandeln föremål av kopparhaltigt guld även ut över norra Sydamerika ända till Guiana och till de Västindiska öarna. Det var sådant guld, som Columbus fick av indianerna. Detta lät han analysera, och det visade sig innehålla 56,25% guld, 18,75% silver och 25% koppar.

Digitized by Google

Var guld i vissa delar av Columbia den vanligaste metallen, så var däremot inkariket trots sin rikedom på guld mycket rikare på både koppar och silver, av vilka den sistnämnda metallen inte ens var känd i Columbia före Amerikas upptäckt. När Pizarro erövrade inkariket kände indianerna där koppar, tenn, bly, silver, guld och platina. De förstod att blanda koppar med tenn till brons. De kunde löda, förgylla och försilvra. Svetsning av koppar var, såsom ingenjör Hultgren visat, känt av indianerna på Perus kust, och det efter en metod, som vi ej kan göra efter. Göteborgs museum har en kopparskallra därifrån, vars olika delar är hopsvetsade. När jag visade denna till förre amerikanske ministern Mr. Bliss vid ett besök han gjorde på museet, så var det också med en viss stolthet jag sade: "Om ni betalar 10.000 dollar kan ni ej få en liknande gjord."

Av vad jag berättat här, har mina ärade åhörare troligen fått en falsk föreställning om att Göteborgs museum är rikt på guldsaker från Amerika. I verkligheten är det tvärtom. Vad jag velat framhålla är, att vad vi har är av största intresse för forskningen, fastän det kvantitativt är mycket obetydligt. Det vore av allra största intresse, om vi fick möjlighet att komplettera denna samling, vilket kanske inte är alldeles omöjligt. Göteborgs museum har alltid åtnjutit mycken välvilja av sina vänner, och de kommer nog inte att glömma bort oss, om det yppar sig ett tillfälle att rikta detsamma med några av de guldbägare i vilka inkas drack vid sina fester eller med några av den förgyllde hövdingens skatter.

Det finns även nu svenskar ute i världen, vilka som Pedro Nisser, varmt intresserar sig för de länders kulturhistoria, där de ha sin verksamhet. En av dessa skulle ha skänkt Göteborgs museums etnografiska avdelning en utomordentlig samling om han bara känt till att Göteborg hade något etnografiskt museum. Han trodde att allting dylikt här i Sverige fanns samlat i Stockholm och ej i landsorten. Det är dock inte minst på svenskarna ute i världen, som vi hoppas, när det gäller att rikta museet i Göteborg med nya rariteter.

Det finns många vetenskapliga problem rörande guldets historia i Amerika som ännu väntar på sin lösning. Hade vi t.ex. guldsaker från riktigt gamla gravar på Perus kust, är det möjligt, att det skulle visa sig, att dessa är från en tid då man ej förstod att blanda upp guldet med koppar. I Chiriqui i Centralamerika har man funnit några utmärkt vackra föremål till stor del av kopparblandat guld. Är det colombianska guldsmeder, som varit dessa indianernas läromästare?

Digitized by Google

I Panama såg jag för några år sedan en samling av dylika guldsaker hos en gammal vänlig tysk herre. En av museets gynnare, som sökte upp honom under en resa med "Kungsholm" hade hoppats att kunna förvärva en del av dessa rariteter i tanke att skänka dem till Göteborgs museum, men den tyske herrn ville ej skiljas från sina dyrgripar, som han visst ämnar testamentera till något museum i sitt hemland. Från Chiriqui har i förkolumbisk tid massor av guldsaker genom handeln vandrat till mayafolket i Yucatan, där man i en stor brunn, i vilken man offrat skatter åt gudarna, funnit mer eller mindre förstörda guldskatter, som det sägs med ett metallvärde av cirka 75.000 dollar. Dessa finns nu i ett amerikanskt museum eller rättare sagt i dess kassavalv. Även i Mexico var indianerna mycket skickliga guldsmeder. Om detta har de första erövrarna mycket att berätta, men de guldsaker, som räddats åt eftervärlden är ej mycket i jämförelse med, vad man samlat i Peru, Columbia och Chiriqui. Även i Mexico förstod indianerna att gjuta guld i förlorad form, och man kan fråga sig, var i Amerika indianerna först uppfunnit denna metod. För många forskare är det t.o.m. omöjligt att tänka sig annat än att det är från Gamla världen, som de indianska guldsmederna lärt sig att gjuta på detta sätt. För min del tror jag, att indianerna i Amerika självständigt uppfunnit denna gjutningsmetod, liksom de med all säkerhet självständigt uppfunnit bronsen, kopparsvetsning, förgyllning och försilvring.

Det finns mig veterligt bara en indianstam i hela Amerika, hos vilken man ännu allmänt använder prydnader av guld. Det är den berömda cunastammen på Panamanäset, som till största delen är oberoende av de vita, bildande den faktiskt självständiga republiken Tule. Där går alla kvinnor med guldringar i näsan, och flera kvinnor och några män har väldiga guldplattor hängande i öronen. Guldringarna anbringas i näsan på flickorna när de är små. Hos cunas möter man, som jag berättat i mina skildringar från min senaste resa, en underlig blandning av gammalt och nytt - symboliserat av en indian som jag såg, iförd väldiga guldörhängen och plommonstop.

Var cunas får guldet ifrån, det vet jag ej - och om jag visste skulle jag ej berätta det. Jag har under mina resor aldrig sökt efter guld, dvs. med ett undantag. På hösten år 1908 red jag tillsammans med den numera avlidne Carl Moberg på en liten stig över Anderna - en väg där sällan någon går fram. Nästan på skämt sade jag åt

Digitized by Google

Moberg, som gick efter mig till fots: "Ta en sten och slå sönder den. Här finns bestämt guld." Moberg tog en sten, klöv den och räckte mig den. Och mycket riktigt! I stenen satt insprängda rätt stora guldkorn. Jag steg naturligtvis av hästen, och vi knackade sten en lång stund, men utan att finna mera guld. Det var visst passets andar, som velat skämta med oss.

6. INKAISK OCH FÖRINKAISK KULTUR

Conquistadorerna fann, som vi vet, i västra Sydamerika mycket högre stående indianer än på annat håll inom den södra kontinenthalvan. Det var framför allt på Anderna och den skoglösa västkusten som indianerna hade nått en högre kultur än på annat håll. Att de där nått ett mera utvecklat kulturstadium beror troligen på yttre kulturinflytelser men även på naturförhållanden. Där kunde stora människomassor leva på ett begränsat område. Där fanns ej den stora övermäktiga urskogen som stod hindrande i vägen för uppkomsten av ett intensivt åkerbruk. Där var möjlighet till samfärdsel mellan många människor.

På de skogfattiga högslätterna och på kusten levde indianerna mindre isolerade ifrån varandra än i urskogarna. Nya idéer kunde lättare spridas vida omkring och förutsättningarna för en verklig statsbildning var helt andra än öster om Anderna, där stammarna av naturförhållanden tvingades leva mera isolerade från varandra. Alltjämt är de tropiska urskogarna, som den i Sydamerika, ej så tätt bebodda som de öppna slätterna och de skogfattiga Anderna.

Den rika förekomsten av koppar på Anderna har särskilt bidragit till att där skapats ett kulturcentrum. Utanför Anderna är koppar jämförelsevis sällsynt. I Brasilien har man sålunda endast funnit koppar i de östligaste och sydligaste staterna där den naturligtvis är mycket svårare att upptäcka och mycket sällsyntare än på Anderna, där koppar t.o.m. förekommer gedigen. Hade kopparmalm, särskilt gedigen sådan, varit allmänt förekommande i hela Sydamerika hade säkerligen de vita funnit denna metall använd över ett mycket vidsträcktare område av kontinenten än man nu fann den.

När Spanjorerna utforskade västra Sydamerika fann de där, som vi alla vet, en betydande stat - det s.k. Inkariket. Det sträckte sig

Digitized by Google

från Rio Acuasmayu i norr till Rio Maule i söder. Inkas behärskade där kusten, högslätterna och de skoglösa dalarna. Till de stora urskogarna öster om Anderna hade de däremot inte utvidgat sitt välde. Att urskogen stått hindrande för den Andiska kulturens erövring mot öster finner vi bevis på genom att det tätt inpå Cuzco, inkarikets huvudstad, så sent som för några år sedan levde indianer i stenåldern. Som en mur har urskogarna och de ej segelbara floderna hindrat fjällkulturen liksom även de vita att utbreda sig mot öster. Mojos slätter norr om S:a Cruz de la Sierra har sålunda aldrig erövrats av inkaindianerna. Längre söderut var förutsättningarna för inkakulturens utbredning helt andra. Norra Argentina, till Tucuman, var vid tidpunkten för spanjorernas erövring också underkastat inkaväldet.

Tack vare de författare som upptecknade inkas traditioner såsom Sarmiento, Cobo, de Leon, Balboa, Garcillaso och andra så vet vi en hel del om inkas historia. Vi får där veta hur en hövdingsläkt från Cuzco lyckas att från en ringa början skapa ett stort välde som omkring år 1525 hade nått sin största utveckling. Enligt traditionen hade framför allt den sista inkans farfar Inca-Tupac-Yupanqui gjort stora erövringar både i norr och söder. Vi får också vet hur det stora landet fick en synnerligen märklig organisation - vilket jag här avser skildra - som möjliggjorde att Quichuaspråket, det officiella språket i inkariket, fick en mycket stor spridning och att kulturen i det stora landet började att bli märkvärdigt enhetlig. Man använde t.ex. samma lerkärlstyper och samma bomullstyger överallt ifrån Tucuman till Quito.

Vi måste likväl komma ihåg att inkas erövringar inte betydde att de civiliserade barbariska stammar, såsom t.ex. Garcilasso de la Vega i sitt fantastiska och allt för mycket citerade arbete påstår. Inkas underkuvade uteslutande, eller nästan uteslutande, sådana stammar som hade en med dem jämställd eller antagligen t.o.m. högre kultur. Inkariket är helt enkelt det sista precolumbianska skedet i östra Amerikas historia. Vill vi veta något om dessa trakters preinkaiska historia får vi nöja oss med arkeologiska undersökningar då det inte finns några tillförlitliga traditioner. Den kunskap vi får genom gamla krönikor gällande inkariket måste vi också komplettera med arkeologiska undersökningar.

Inkas hade vid tidpunkten för landets erövring av spanjorerna lyckats att, som nämnts, framtränga till södra delen av det nuva-

Digitized by Google

rande Colombia. Således hade de aldrig underkuvat chibchas, quimbaga och andra högt stående stammar i denna del av Sydamerika. Förhållandena i Colombia ger oss en god bild av förhållandena i övriga delar av västra Sydamerika före inkarikets uppkomst. Där var antagligen en mängd indianstater som talade olika språk och stred mot varandra. Ännu vid erövringstiden var större delen av inkariket tvåspråkigt - förutom det officiella inkaspråket talade man de ursprungliga inhemska språken av vilka flertalet nu försvunnit. Av dessa språk var det endast ett som hade en mycket stor utbredning, nämligen Aymara, till vilket jag skall återkomma.

Jag har redan sagt att indianerna i västra Sydamerika, i motsats till i större delen av övriga Sydamerika, kände till metaller. Man hade alltså kännedom om guld, silver, koppar, tenn, bly och platina. Boman har dels låtit göra, dels sammanställt, en mängd analyser av koppar och bronsföremål från Anderna och kommit fram till följande resultat. I Colombia, Ecuador och på Perus kust brukade man ej blanda koppar med tenn - vilket däremot var vanligt på den peruanska och bolivianska högslätten och i Argentina. Tennet tillsattes likväl ej i bestämd proportion till kopparn utan på måfå. Sålunda översteg tennhalten i allmänhet ej 2 á 4%. I regel använde man lättsmälta kopparmalmer, gedigen koppar, silikater och troligen även karbonat (malakit och azurit). Av stort intresse är att de bronsyxor man använde hade samma form som en i stora delar av Sydamerika vanlig stenyxetyp.

Kulturfolken i västra Sydamerika var stora odlare. På Perus kust och i fjälldalarna odlades före Amerikas upptäckt bl.a. majs, mandioca (antagligen den giftfria), sötpotatis, jordnötter, bönor, peppar, Lucuma obovata [sapotillväxtträd], Psidium guayaoa [guava], Cucurbita maxima [pumpa], Cucurbita moschata [pumpa], Lagenaria vulgaris [flaskkurbits], coca, bomull m.m. På fjällen odlades dessutom potatis, oca, ucluco och quinua. Odlingsredskapen var hackor och spadar. Av dessa är hackan ej känd öster om Anderna. Man drev ett mycket intensivt åkerbruk - såväl i fjällen, dalarna och på kusten tillvaratog man varje odlingsbara jordbit. Man byggde på bergssluttningarna odlingsterrasser, s.k. andener, vilka till stor del fortfarande är i bruk. Både i Peru och i Colombia förekom konstgjord bevattning, vilken särskilt på Perus kust var storartat anlagd.

Digitized by Google

Skiftesbruk var konsekvent genomfört. Gödsling med guano var vanligt på Perus kust men däremot okänt öster om Anderna.

Kulturfolken i västra Sydamerika var antagligen inte några skickliga jägare. Pil och båge förefaller i inkariket vara ett sällsynt vapen - tidigare har det dock varit allmänt använt vilket framgår av talrika arkeologiska fynd. Blåsröret har också varit använt på Perus kust. Kastträ och spjut var också ett vanligt vapen. I fjälltrakterna hade man bolas och framför allt slungor.

Fisket på Stilla Havskusten var säkerligen betydande före Amerikas upptäckt. Cobo säger att man där använde krokar tillverkade av koppar. På norra Chiles kust har man funnit krokar av polynesisk typ. För övrigt har krokfisket i Sydamerika haft en mycket liten utbredning. På Perus kust fiskade man, liksom i Titicacasjön, med korta nät som spändes ut mellan flottar. Vid flodstränderna byggde man också stora dammar som med tidvattnet fylldes och sedan torrlades vid ebb. Men i stort sett kan man säga att kulturfolken på Anderna ej hade några fiskemetoder som var specifika för dem.

Kulturfolken på Anderna hade verklig husdjursskötsel. De hade talrika hundar. Två hundarter från Peru är kända: Canis inga och Canis caraibicus. Nehring, som undersökt ett betydande antal hundskelett från gamla gravar på Perus kust har emellertid endast funnit den förra. Han urskiljer bland dessa skelett tre raser - en fårhund, en taxhund och en bulldogsliknande typ. Nehring säger att dessa hundar inte liknar någon av de vilt levande sydamerikanska hundarna och antager att de härstammar från den nordamerikanska vargen Lupus occidenttalis. Boman har i Puna de Jujuy i norra Argentina i en grav funnit kraniet av en hund som troligen varit en domesticerad Canis magellanicus - sålunda en äkta sydamerikansk hund.

Ett synnerligen viktigt husdjur inom kulturområdet i västra Sydamerika var laman. Den användes i hela inkariket utom i Colombia. Man hade lamor till lastdjur och använde också ullen och köttet. Laman har emellertid aldrig använts som riddjur. De s.k. lamabetslen användes, vilket Boman visat, till fästandet av bördorna på djurens rygg. Laman kan inte föras ned från fjällen i de fuktvarma urskogarna. De dör där inom kort vilket kan ha varit en bidragande orsak till att inkas aldrig erövrade urskogarna öster om sin huvudstad Cuzco.

Närstående laman är alpackan som endast trivs på de allra högsta högslätterna (4.000-5.000 meter över havet) - vilket innebär

Digitized by Google

att på Anderna har boskapsskötsel bedrivits ovanför odlingsgränsen. Alpackan användes inte till lastdjur utan endast för ullen och köttet.

Ett annat husdjur är marsvinet. Endast en fågelart hade man som verkligt husdjur, nämligen en anka (Anas mooschata).

Till matlagningen vill jag endast anmärka att de huvudsakligen malde säden på flata stenar och alltså ej använde mortlar som en del folk i östra Sydamerika. Utöver kärl av bränd lera använde man också sådana tillverkade av metall och trä. Trätallrikar är ett kulturelement som har sitt ursprung i denna del av Sydamerika.

Inom kulturområdet i västra Sydamerika har rökning inte förekommit, eller åtminstone varit sällsynt. Tobaken var likväl inte okänd och förefaller på en del håll ha snusats. Den speciella lasten var cocatuggning som förekom inom hela inkariket och även i Colombia.

Männen bar skjortkläder över vilka, när det var kallt, de hade en poncho. På fötterna hade de sandaler. Kvinnorna var insvepta i en mantel som var öppen i ena sidan. Över axlarna hade de en sjal som var hopfästad över bröstet med en eller flera nålar, s.k. Topus. Dessa var av guld, silver, brons eller enklare material. Sådana Topus finner vi inte utanför inkarikets gamla område. Även kvinnorna bar sandaler på fötterna.

Karaktäristiskt för männen var ett vävt pannband. Det var hos inkas ett slags värdighetstecken och det var också möjligt att av pannbandets färg se från vilken del av landet som bäraren kom.

På en del håll i höglandet hade man riktiga mössor mot kylan, dessa återfanns också i Colombia. Öster om Anderna har man däremot huvudbonader uteslutande som prydnader och i sällsynta fall som skydd för solstrålarna. Handskar var okänt i hela Sydamerika.

En del av de kläder man har funnit på Perus kust är som bekant av synnerligen fint material och rikt ornamenterade. Om vi betraktar en samling av kläder från det gamla Peru finner vi att omväxlingen i snitt är förvånansvärt liten. Däremot är variationen i färger och mönster utomordentligt stor.

Mycket karaktäristiskt för indianerna inom kulturområdet i Anderna var att de omformade skallen på barnen så att denna fick en egendomlig form. På det späda barnet pressades huvudskålen hög eller bred med kuddar. Bruket att spänna ut örsnibben omkring stora

Digitized by Google

träklossar är också vanligt i västra Sydamerika, liksom på många andra håll. I gamla berättelser om Inkariket omtalas ofta dessa indianer med klossar i öronen (vilka kallades Orejones). På Perus kust har man funnit många lerkärl föreställande indianer med sådana prydnader.

Från norra Argentina har Boman beskrivit ett kranium som hade filade tänder. Detta bruk förefaller likväl ha varit mycket sällsynt. På Ecuadors kust brukade indianerna vid tiden för erövringen slå ut tre framtänder i över- och underkäken. Där har man även smyckat tänderna med guldplomber - detta var säkerligen ej inkaiska bruk.

Tatuering var okänt i motsats till vad som brukar omtalas i handböckerna. De s.k. tatuerade mumier man funnit på Perus kust har varit målade med kausticerande [bränd] färg. Från kusten av Ecuador omtalas däremot tatuering från erövringstiden. Tatuering har för övrig en mycket bred utbredning i Sydamerika. Liksom flertalet andra indianer avlägsnade man allt hår på kroppen utom på huvudet. Till detta använde man små pincetter av silver eller brons.

Kulturfolken på Anderna hade naturligtvis en mängd prydnader av olika slag, inte minst av guld och silver. En egendomlighet med guldföremålen från södra delen av kulturområdet var att guldet ofta var blandat med silver. I norra delen av kulturområdet blandade man det med koppar. I Colombia, men ej i inkariket, förstod man att gjuta guldprydnader efter den metod som kallas á cire perdue. Förgyllning synes också ha haft en nordlig utbredning. Över huvudtaget var indianerna i Colombia - quimbaya, chibcha och andra - skickligare i att tillverka guldprydnader än längre söderut boende folk.

För samfärdseln i inkariket hade man anlagt stora vägar och broar genom hela landet. Till lastdjur hade man som nämnts laman. Bördor bar man fästade om bröstet - till skillnad från indianerna öster om Anderna som bar med bördorna vilande på ryggen fästade i ett band om pannan. Man bar saker i ponchon, sjalen eller i ett bärnät. Bärkorgen har en östlig utbredning. Såväl i inkariket som i Colombia använde man bärstolen - hjulet var okänt. Barnen bars i en sjal på ryggen, ej i bärbandet som är så vanligt i stora delar av övriga Sydamerika.

Flottar utnyttjades både på kusten och i Lago Titicaca. Vid Lago Titicaca var de tillverkade av säv medan man vid kusten också använde sig av trästockar. Förmodligen hade man kunskap om

Digitized by Google

seglet, något som troligen var okänt i det övriga Sydamerika. Uppgifter om att man i karibiska havet skulle ha använt segel anser jag däremot vara oriktiga.

Inkas hade en välorganiserad armé. Att deras välde på kort tid erövrades av spanjorerna och att flera små stammar som t.ex. chiriguano i århundraden förmått hålla stånd mot dem berodde delvis på terrängförhållanden och säkerligen också på att inkariket var en organiserad stat med rika resurser. Deras tämligen goda vägar gjorde att truppstyrkor kunde rida fram och lätt livnära sig. Vapnen de använde sig av i strid var framför allt klubbor och slungor. Intressanta är de klubbor och slungor med stenringar eller huvud av sten eller metall i form av morgonstjärnan. Detta är en form som vi märkligt nog återfinner på Nya Guinea - däremot är sådana inte bekanta från nordamerika norr om Mexico. På Perus kust var sköldpansaret känt. Detta kulturelement är för övrigt känt från Nordamerika dit det antagligen har invandrat över Berings sund från Asien. Man hade både fyrkantiga och runda sköldar. Inkas hade också storartade befästningar vilka anlades längs gränsen och på så sätt ger en tillfredsställande insikt om inkaväldets maximala utbredning.

Vad läkekonsten beträffar vill jag här endast påminna om att de förstod sig på att trepanera, något som var okänt i det övriga Sydamerika. Av 1.200 kranier som Bandelier har funnit i trakterna kring Lago Titicaca var inte mindre än 5% trepanerade. Lavemangsprutan var också väl känd i inkariket. Den bestod av en kanyl av trä och en skinnblåsa. Öster om Anderna, vid Amazonfloden, hade man lavemangsprutor av gummi.

Hasardspel var vanliga i den inkaindianska civilisationen och var något som spred sig öster om Anderna. Cobo omtalar flera spel. Exempelvis chuncara som var ett tärningsspel och spelades med en sten eller träbit med fem hål. Bönor i olika färger flyttades omkring alltefter vad man lyckades slå med tärningen (man använde endast en tärning). Bland skicklighetsspel märktes bl.a. varpspel.

Kulturyttringen i västra Sydamerika uppvisade flera musikinstrument, men inget strängat instrument. Man hade panflöjten, flöjter av andra typer, trummor, klockor av metall, klangskivor, skallror, cymbaler av snäckor, trumpeter och visselpipor. Trumman hade skinn endast på ena sidan och man spelade med enbart en trumpinne. Egendomliga föremål från Perus kust är de visslande

Digitized by Google

lerkärlen. Om kärlet delvis fylls med vatten och sedan svängs fram och tillbaka, pressas luften ut genom en visselpipa. Denna är ofta kombinerad med ett djurhuvud.

Jag skall också nämna något om indianernas industri och hantverk. Avseende stenindustrin intog det Andiska kulturområdet, liksom i så mycket annat, en särställning. Jag har redan omtalat de väldiga stenbyggnaderna. Man högg även ut bildstoder av sten. Man skulpterade väldiga block med djur och artistiska figurer - ibland skulpterade man hela bergsmassiv.

Som bekant var keramiken högt utvecklad. Lerkärlen tillverkades likväl antagligen som hos de primitiva stammarna, utan krukmakarhjulet. Man byggde upp lerkärlen gradvis med lerrullar. Man kände till örat medan fötter och lock var mycket sällsynt. Även inom kulturområdet i väster där man har haft så utomordentligt vackra lerkärl förstod man inte att bränna dem i ugnar utan man brände dem i öppen eld. Troligt är det likväl, att de utmärkt vackra polykroma kärl som man funnit vid Nasca och Ica på Perus kust är brända så att de finaste kärlen vid bränningen varit inställda i större och grövre kärl. På detta sätt kan man förklara att det inte finns några märken av att kärlen varit i beröring med öppen eld.

Vi vet att man på Perus kust har funnit stora mängder av utomordentligt vackra vävnader. Karaktäristiskt för den peruanska vävnadskonsten är att vävnaderna varit mycket enkla men att man likväl, tack vare en oerhörd fingerfärdighet och flit, uppnått utomordentliga resultat. Man har ej haft kunskap att väva långa tygstycken (att väva metervis) som man sedan kunde skära till, utan man har direkt vävt mantlar, band, väskor, etc. Man har använt sig av s.k. omknytningsfärgning - man band om tygstycket eller trådarna och de ombundna delarna förblev på så sätt ofärgade. Bland de många färger man använde märktes purpur. Man hade synålar av brons eller annat material.

I västra Sydamerika, och även i Colombia, kände man till vågen som var okänd i det övriga Sydamerika. Jag har redan sagt att vi inte har några skrivna urkunder om Sydamerika från tiden före dess upptäckt. Vi har ingenting motsvarande skrivtecken eller den bildskrift som man funnit hos mayafolket i Centralamerika och aztekerna i Mexico. Det är välbekant att man i det gamla Peru hade ett slags system av olikfärgade snören med talrika knutar kallat quipus. Det är vanligt att man både i äldre och yngre arbeten ser uppgifter om

Digitized by Google

att man med dessa quipus kunde i minnet bevara historiska händelser - att de utgjorde ett sorts skriftspråk. Detta är med all säkerhet överdrift. Man kunde med knutarna uttrycka siffror men inte ord. I dessa quipus använde man decimalsystemet. Enkla quipus användes fortfarande av indianer i det andiska kulturområdet, och de har också påträffats i Guiana.

Mycket omsorg lade man ner på att bevara sina döda - de s.k. mumiepaketen från Perus kust är synnerligen välkända. På många håll begravde man sina döda i grottor eller underjordiska valv. Mumifiering är mycket karaktäristiskt för några av stammarna öster om Anderna men sällsynt i övriga Sydamerika. Allmänt finner vi detta enbart i norra Argentina där det likväl inte är element av inkaisk eller förinkaisk kultur utan tillhör den inhemska kulturen.

Ofantligt mycket mer skulle kunna sägas om de Andiska folkens materiella kultur, deras religion och sociala förhållanden har jag inte heller berört. Men jag måste begränsa mig. Jag har här velat framhålla ett och annat som enbart förekommer inom det gamla kulturområdet och även ett och annat som jag i morgon skall tala om när jag försöker fastställa gränserna för inkakulturen och dess inflytande öster om Anderna.

Innan jag avslutar min föreläsning idag skall jag dock nämna något om vad man vet rörande utvecklingen av den kultur som vi här talat om - något om förinkaisk kultur. Det är självklart att alla dessa ruiner, alla dessa lerkärl och vävnader som man funnit i Peru och andra länder i västra Sydamerika ej härstammar från samma tid. I vilken utsträckning kan man datera dem? Jag vill då först säga att vi inte har någon absolut kronologi rörande gravar, ruiner, etc. I bästa fall kan vi konstatera att några av dem är från tiden kort före Amerikas upptäckt. Sålunda har jag lyckats att datera den av mig och min hustru upptäckta ruinstaden Incallacta i östra Bolivia till slutet av 1400-talet. Jag har funnit bevis för att den blivit byggd av Tupac-Inca-Yupanqui, farfar till Atahualpa. Detta framgår tydligt av de tidiga uppteckningarna av indianska traditioner.

Bandelier har med hjälp av de nu levande indianerna kunnat visa vilka ruiner och gravar på Titicacaön som är från inkas och vilka som är tidigare. Uhle har på Perus kust genom noggranna grävningar lyckats att avskilja det yngsta, det inkaiska skiktet. På så sätt har man särskilt genom den sistnämnde forskaren lyckats bestämma en del lerkärlstyper såsom seninkaiska. Dessa lerkärlstyper finner

Digitized by Google

man också inom hela inkariket - allt ifrån Ecuador till Argentina och Chile - det vill säga inom det område som inkas kontrollerade när spanjorerna erövrade deras välde. Det är också de lerkärlstyper som har den största utbredningen - man har funnit dem i hela Sydamerika.

Vi bör likväl komma ihåg att det var först under sen inkatid som stammarna i Anderna och på Perus kust började att få en enhetlig kultur. Även vid upptäcktstiden bevarade de olika stammarna sina lokala särdrag. Inom det väldiga inkariket finner vi sålunda olika keramikstilar, olika gravskick och andra särdrag.

I norra Argentina t.ex., finner vi hos stammarna föremål och lerkärl som är karaktäristiska för hela inkariket men också en keramik som är stilmässigt lokal. Där möter man också urnbegravning - särskilt karaktäristiskt var diaguitofolkets begravningar av barn i vackert målade urnor.

Varje dalgång på Perus kust hade sin speciella keramik och andra utmärkande drag i sin kultur. På högslätten omkring Lago Titicaca och i en del fjälldalar öster om Anderna hade man för dessa trakter ett egendomligt gravskick, s.k. challpas. Som jag har sagt sträckte sig inkariket ända till södra Columbia då det erövrades av spanjorerna. Även i Columbia hade indianerna en högt utvecklad kultur som hade mycket gemensamt med den längre söderut - men som naturligtvis också uppvisade en rad särdrag. Man hade t.ex. inte lamadjuret, keramiken var olik den längre söderut, osv.

Tack vare kommunikationsnätets utveckling och kolonisering av landet via mitasystemet fick landet trots allt en rätt homogen kultur.

Redan de första upptäckarna av trakterna omkring Lago Titicaca häpnade över de storartade ruiner som ligger vid sjöns södra ända - den förinkaiska ruinstaden Tiahuanaco. Dessa ruiner har varit föremål för ofantligt mycket skriverier av vilka en hel del är synnerligen fantastiska, men också en del ren smörja såsom Posnandrys arbeten. En utmärkt beskrivning har vi fått genom Uhle - den avgjort bäste kännaren av Sydamerikas arkeologi.

Uhle har visat att man i Tiahuanaco finner en mycket karaktäristisk keramik med egendomlig ornamentik. Denna har man sedan återfunnit på Perus kust i lager som är äldre än dom från Inkas - själv har jag funnit denna keramik i trakterna mellan Cochabamba och Santa Cruz.

Digitized by Google

Tiahuanaco ligger i en trakt bebodd av aymaraindianer och man har antagit att Tiahuanaco härleder sig från en period då aymara och inte quichua eller Inkas härskat på Anderna. Middendorf och Uhle har också visat att aymaraspråket en gång i tiden haft mycket större utbredning i Anderna än det nu har. Till denna frågas lösande har jag också lämnat ett litet bidrag. I trakterna mellan Cochabamba och Santa Cruz fann jag som nämnts fästningen Incallacta som bevisligen är från sen inkatid. Där fann jag också betydande boplatser med Tiahuanaco-ornamentik samt talrika aymara ortsnamn. Bl.a. kallar man Incallacta för Machacalacca som på aymara betyder den nya byn. Antagligen hade dessa trakter, när de erövrades av Inca-Tupac-Yuanqui, aymarabefolkning. Denna hade typisk Tiahuanacokeramik vilken troligen hållit sig kvar i dessa avlägsna trakter sedan själva Tiahuanaco för länge sedan hade erövrats av Inkas. Även i Argentina har Uhle påvisat inflytande av Tiahuanacokulturen.

På Perus kust har Uhle funnit gravar, keramik m.m. som kan anses vara äldre än Tiahuanacotiden. Dit hör den berömda Nascakeramiken som, enligt min bedömning, Uhle också lyckats visa har haft en mycket stor utbredning från Peru till Argentina.

Enbart fortsatta och mycket noggranna utgrävningar kan bringa klarhet i dessa frågor. Ni vet alla att oerhörda mängder av keramik och textilier från Peru har samlats till etnografiska museer - men ni vet kanske inte att det är en ytterst ringa del av dessa samlingar som har några som helst ordentliga lokaluppgifter. I regel har man inte brytt sig om att sammanhålla de fynd man har gjort i de olika gravarna. Studiet av västra Sydamerikas arkeologi står därför också framför allt inför uppgiften att samla användbart primärmaterial. Vi behöver arkeologiska undersökningar gjorda med samma noggrannhet som de gjorda i Danmark och Sverige.

I morgon kommer jag att tala om fjällkulturens inflytande öster om Anderna - ett problem som sysselsatt mig mycket. Föreläsningen idag har på så sätt varit en inledning till morgondagens.

7. INDIANSK ASTRONOMI OCH MATEMATIK

Min föreläsning här kommer att behandla indianernas matematiska och astronomiska kunskaper. Det är deras exakta vetande som här

Digitized by Google

kommer att framläggas. Deras myter och sagor som sysselsätta sig med himlakropparna behandlar jag således ej. Jag vill ge Er en föreställning om vad indianerna oberoende av de vita vetat om tal och om himlakropparnas rörelse.

Indianerna har framförallt använt sina matematiska och astronomiska kunskaper för astrologi och för kalendrar. Det blir därför till stor del indiansk tidräkning som jag kommer att behandla här.

Då vi i Amerika har indianer på högst olika kulturståndpunkt så möter vi där indianer som har mycket outvecklade begrepp om tal och om himlakropparnas rörelse, men vi har också där haft indianer vilka haft en i hög grad beundransvärd matematisk och astronomisk kunskap.

Hand i hand har utvecklingen av aritmetik och astronomi gått. Det är därför alldeles naturligt att jag först skildrar de primitiva indianernas räknekonst och astronomi för att sedan övergå till kulturfolken i Peru, Mexico och Centralamerika. Vi ska då först börja med Sydamerikas indianer utanför kulturområdet i väster och sedan närmast tala om Nordamerikas indianer norr om Mexico, dvs. de indianer som inte kan räknas till de indianska kulturfolken.

Det vanligaste är att indianerna i Sydamerika utanför kulturområdet i väster räknar med plejadår. Detta sammanhänger möjligen med förekomsten av utpräglade torr- och regnperioder. Man har behövt veta när regntiden skall börja för sådden och har kommit att iaktta stjärnornas, särskilt plejadernas, ställning på himlavalvet vid den tidpunkt då regntiden brukar börja.

Gumilla, en av de många utmärkta jesuiter som ingående skildrat indianerna, skriver sålunda från Orinoco-området: Efter sjustjärnorna räkna de året. När solen går ned, och de för första gången ser sjustjärnorna i öster börjar det nya året. Alla de indianer jag besökt öster om Anderna, vilka jag varit i tillfälle att lära närmare känna, räkna också med plejadår. Bläddra vi i indianska ordförteckningar från nordöstra Sydamerika skall vi ofta finna att samma ord betyder år och plejader.

Av allra största intresse är att räkningen med plejadår spelar en så stor roll i Polynesien och i Melanesien. Det är en av de många likheter som finns mellan Oceaniens och Sydamerikas kultur.

Alla indianstammar i Sydamerika räkna med månader endera från nymåne till nymåne eller från fullmåne till fullmåne. Frågan är om icke flertalet indianstammar i Sydamerika använt månaderna till

Digitized by Google

indelning av året. Blott i västra Sydamerika, inom kulturområdet och hos detta närboende stammar, har man haft namn på månaderna. I Nordamerika däremot är det, som vi skall se längre fram, sällsynt att finna stammar som ej har namn på månaderna. De kan namnge under vilken månad en händelse inträffat. De Sydamerikanska indianerna kan däremot i regel blott säga att den inträffat för så och så många månader sedan, om de nu ens kan det.

Araona är en av de få Sydamerikanska stammar utanför Anderna från vilken det finnes uppgift om att de verkligen indelat året i månader, och vad man vet den enda stam som sökt att infoga en extra månad för den period som solåret i dagantal överskjuter tolv månader. De räknar nämligen vart tredje år med tretton månader.

Då de ej bor långt ifrån kulturområdet på Anderna är det dock troligt att de lärt sig detta från där boende folk. Jag har visat att deras benämningar på räkneorden delvis är lånade från aymara, ett en gång högt stående folk som före Inkas härskade på Anderna och som synes ha haft större inflytande inom Amazonområdet än inkas.

Hos 1700-tals jesuiten Gumilla finns, som nämnts, uppgift om att orinoco-indianerna hade namn på månaderna efter under olika månader mognande frukter. De brukade t.ex. säga åt missionären: Vi träffades i den månaden då den eller den frukten är mogen. Dessa namn är tyvärr ej bevarade.

Mycket märkligt är vissa Guiana-stammars indelning av året. Det är ej indelat i månader utan efter vissa stjärnors och stjärnbilders uppträdande och försvinnande. Dessa anses stå i intim relation till vissa frukters mognad, vissa djurs regelbundna uppträdande o.s.v. När papegojstjärnorna synas på visst sätt är papegojungarna flygfärdiga, när krabbstjärnorna synas på visst sätt är det tid för krabbfångst o.s.v.

Stjärnbildernas förhållande till vissa djur och växter var mer eller mindre känt av gemene man, men framförallt av medicinmännen. De var av stor betydelse för dem för att kunna förutsäga när jakten kunde börja med framgång. Genom försvinnandet av dessa mera bildade individer under inflytande av missionen (som alltid på ett dumt sätt hatat medicinmännen) så har denna stjärnkunskap så småningom gått förlorad. Redan hos dessa primitiva stammar finner vi hur medicinmännen representerar det bildade elementet i samhället, något som är ännu påtagligare hos de indian-

Digitized by Google

ska kulturfolken där de faktiskt var det indianska samhällets vetenskapsmän.

Dessa uppgifter om stjärnbildernas förhållande till djur och växter kan möjligen ge oss en förklaring till hur stjärnbilderna stundom fått sina namn. En stjärnbild behöver ej ha fått sin benämning efter ett visst djur därför att den primitiva människan tyckt att den liknat detta djur, utan därför att stjärnbilderna ifråga visat sig, försvunnit eller intagit någon viss ställning då djuret ifråga med framgång har varit föremål för jakt, haft sin parningstid eller något dylikt. Även i nordvästra Brasilien bestäms årstiden efter vissa stjärnbilders uppträdande på himlavalvet.

De sydamerikanska indianerna är mycket förtrogna med stjärnhimlen. Karl v.d. Steinen berättar att en bakairi-indian, som gav honom namn på stjärnbilderna, på mycket kort tid lärde sig att utpeka de viktigaste stjärnorna på hans stjärnkarta. När jag någon natt vandrat med indianer har jag funnit att stjärnhimmeln varit deras klocka liksom deras kompass. När jag frågat hur lång tid vi hade kvar till en viss plats så visade de på någon stjärna var den skulle stå på himlavalvet när vi borde vara framme.

Solen är naturligtvis indianernas kompass och klocka om dagen. Man räknar att man skall träffas efter så eller så många dagar eller oftare nätter. Huanyaindianer, med vilka jag vandrat, sade aldrig om så och så många dagar kommer vi fram, utan efter så och så många nätter. Blott i västra Sydamerika räknade indianerna i solår. Araukanerna iaktta vinter- och sommarsolståndet och räkna på detta sätt i solår. Detta har de lärt från inkas.

Hos dessa indianer finner man även i räkneorden spår av det inkaiska inflytandet. Deras ord för tusen är sålunda lånat från Inkas språk quichuan. Märkligt nog har de lånat ordet för 100 från aymara, vilket folk som nämnts anses som bärare av den kultur som föregått Inkakulturen i Anderna.

Övergår vi nu till Nordamerikas indianer norr om Mexico och till eskimåerna skall vi rörande deras räknesätt först finna följande: De allra flesta indianstammar i Nordamerika räknar varken med solår eller plejadår utan räkna årets början från vissa frukters mognad, efter vissa djurs regelbundna vanor o.d. Naturligt är att årets längd på detta sätt kommer att variera mycket.

Räkning av solår och iakttagelser av vintersolståndet finns hos pueblofolken på gränsen till Mexico, i nordvästra Nordamerika och

Digitized by Google

hos flertalet eskimåer. Direkta observationer över vintersolståndet gör nootkaindianerna på nordvästkusten. Observatören placerar en stång i marken framför honom själv medan en annan man placerar en annan käpp i linje med den första och den punkt där solen går upp. Observationerna kan pågå i flera dagar. Dessa indianer anser det vara av största betydelse för deras fiske att fastställa när dagarna börjar bli längre.

I motsats till de primitiva indianerna i Sydamerika har Nordamerikas indianer och Eskimåer i regel året indelat i månader som man ger namn. Namnen på månaderna är hämtade från vissa frukters mognad, vissa djurs regelbundna uppträdande o.d. Mera sällan har månaden namn efter vissa regelbundet återkommande fester. Rätt allmänt har man försökt att genom att ha en lång månad eller genom att räkna med tretton månader få räkningen i månader att stämma med räkningen i år.

Liksom Sydamerikas indianstammar utanför kulturområdena räknade Nordamerikas indianer och eskimåerna ej med flera år utan med året. Inga nordamerikanska indianer eller eskimåer räknade årets dagar. Det vanliga är nog att indianerna i Nordamerika fastän de räknat i månader från nymåne till nymåne eller från fullmåne ej ens haft ett exakt begrepp om längden av månaden i dagar. En gammal indian som tillfrågades om månadens längd, svarade 32 dagar. När han gjordes uppmärksam på sitt misstag svarade han att hans räkning bara var ungefärlig.

Solen och stjärnorna har hos Nordamerikas indianer och eskimåer naturligtvis spelat samma roll som klocka och kompass som hos Sydamerikas indianer.

Grundskillnaden mellan tidräkningen hos Sydamerikas primitiva stammar och indianerna norr om Mexico och eskimåerna är som vi sett, att hos de förra spelade stjärnorna en mycket större roll vid tideräkningen. Hos de senare, även hos dem som icke räknade året efter astronomiska iakttagelser, hade indelningen i månader en helt annan betydelse än i Sydamerika utanför kulturområdet.

Hos alla dessa stammar var aritmetiken så outvecklad att den kom till föga användning vid tidräkningen. Vi ska se hur hos de indianska kulturfolken aritmetik och tidräkning nått en helt annan utveckling. Hos de primitiva indianerna och eskimåerna räknade man blott med ett fåtal dagar, på en del håll fastställde man månaders antal men räknade ej årets dagar. Man räknade på sin höjd med

Digitized by Google

några få år. Det är som vi skall se en alldeles häpnadsväckande skillnad som rått särskilt på detta område mellan kulturfolken bland indianerna och övriga stammar i Amerika.

Jag har sagt att kulturfolken i Mexico och Centralamerika hade vigesimalsystem. I Sydamerika har detta räknesystem haft en nordöstlig utbredning, i Nordamerika en nordvästlig. I Sydamerika är nog vigesimalsystemet ett lån från kulturfolken i Centralamerika. Decimalsystemet har i Nordamerika en östlig utbredning, i Sydamerika en västlig.

I Sydamerika har många indianstammar ett räknesystem som bör vara äldre än både decimal- och vigesimalsystemet - ett system som icke är baserat på femtalet i handens fingrar. Spår av detta system finner vi också i Nordamerika.

En mycket viktig skillnad mellan Sydamerikansk och Nordamerikansk tideräkning är att Sydamerikas indianer i så stor utsträckning räknar med plejadår. Räkning med plejadår finner vi i Sydamerika hos stammar som har quinal-vigesimalsystem och det ursprungliga räknesystem som jag även har talat om, men ej hos de stammar som har decimalsystem. Hos dessa senare och blott hos dessa senare räknar man med solår.

I Nordamerika räknar i regel de indianstammar och eskimåer som har quinal-vigesimalsystem med solår. De indianer som har decimalsystem räknar året icke efter astronomiska iakttagelser utan efter iakttagelser rörande vissa frukters mognad o.d. En viktig skillnad mellan Nord- och Sydamerikas indianer är att de förra i långt större utsträckning använder månaden som indelning av året och att månaderna nästan alltid har namn.

För att bevara i minnet ett antal dagar, månader och sällsynt även år använder sig såsom vi sett även de primitivaste indianerna av enkla tekniska hjälpmedel. Utan deras utveckling hade säkert all mera invecklad tidräkning varit omöjlig. Man måste kunna göra anteckningar och bevara dem för att kunna räkna årets dagar o.s.v. Har man inte gjort något slags anteckningar har man ej ens kunnat bevara i minnet den exakta tidpunkten för en närliggande händelse. Man talar ej om att en händelse inträffat för så och så många år sedan, utan hänför den till något mycket uppseendeväckande som inträffat, t.ex. säger man att det var före eller efter den stora epidemien, efter eller före översvämningen eller något dylikt.

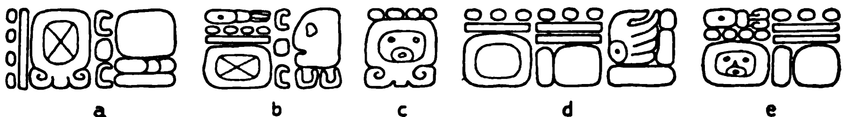
Digitized by Google

När jag talar om indiansk aritmetik menar jag naturligtvis alltid sådana indianer som ej influerats av den vite mannen. Indianer som lärt känna pengar och som betalar i pengar har naturligtvis varit tvungna att lära sig att räkna. Obegåvade för räkning är ej indianerna, det framgår av att de indianska kulturfolken på detta område kommit mycket långt och dessa indianska kulturfolk är ju av samma ras som de primitiva stammarna. Det finns ingen som helst anledning att antaga att vad de åstadkommit gjorts under inflytande från Gamla Världen.

Vi skall under kommande föreläsningar se vad medicinmännen bland de indianska kulturfolken visste på det här behandlade området - eller rättare sagt, jag skall referera något av de brottstycken av deras kunskap som man lyckats att få reda på.

Mayafolkets kalender

Av alla indianfolk är det inget som nått så högt i kulturen som mayafolket i Centralamerika. Stora tempelruiner vittnar ännu om dessa indianers högst märkliga byggnadskonst. Av deras handskrifter - mayas hade verkliga skrivtecken - finns blott tre i behåll, den berömdaste är den Codex som förvaras i Dresden. Tack vare spanjorernas fanatism blev massor av dessa manuskript uppbrända såsom hedniskt trolltyg. Lyckligtvis har mayas huggit in sina skrivtecken på oförgängligare material än pergament. Många av deras tempelruiner är täckta av inhuggna små inskrifter på särskilda minnespelare, s.k. stelar. Inskrifter finns också bevarade på trä- och stenföremål samt lerkärl. Riksmuseet i Stockholm har t.ex. en mycket vacker skål prydd med mayahieroglyfer. På [etnografiska] museet i Göteborg finns en fot av en lerskål med några sådana skrivtecken.

Maya skrift. (Från S.W. Morley, The Inscriptions from Peten, *Vol. 4, fig. 144. Washington, 1938).*

Digitized by Google

Av skrivtecknen kan man läsa tecken för dagar, månader, för tal, för kortare eller längre perioder av dagar, för planeterna och för vissa gudanamn. Man kan säga att man känner till mycket om inskrifterna och böckerna som rör mayafolkets kalender, men mycket litet därutöver. Jag skall först redogöra för hur mayas tecknade siffror.

För 20 finns i Codex ett särskilt tecken men i regel anges talet genom placering som vi skall se på annat ställe. Man har även haft ett annat siffersystem där varje siffra betecknats med ett gudahuvud. Dessa huvuden kunde tecknas på olika sätt och det är endast en viss detalj som anger vilken siffra som avses. Denna typ av siffror står aldrig ensam utan alltid tillsammans med tecken för vissa perioder i kalendern.

Har man nu velat teckna högre tal än 19 så har det skett genom att ge siffrorna värde efter placering. Vi har sett att detta system också tillämpades av indianerna i Peru i deras quipus. I quipus använde man decimalsystemet medan, som jag sade i min första föreläsning, mayas liksom de mexikanska högkulturerna använde quinal-vigesimalsystemet.

I quipus finns vad man vet inte någon beteckning för 0. Önskade man angiva t.ex. 101 så knöt man en knut på 100-tals knutarnas plats och en knut på entalsknutarnas plats. Fanns det ingen mer tråd på denna quipus bör det ha varit svårt att veta om det menades 101 eller 11. Då entalsknutarna var särskilt betecknade var det däremot lätt att skilja mellan 110 och 101.

Mayas hade däremot ett tecken för 0. Det måste de ha haft redan före Kristi födelse - antagligen långt före. De kan emellertid inte ha lånat denna stora matematiska upptäckt från Gamla Världen då räkning med ett 0-tecken där inte var känt så tidigt.

Aztekerna, som inte kände något tecken för 0 och i vilkas räknesystem siffrorna inte hade värde efter placering, tecknade talen 1 t.o.m. 19 med punkter, 20-talen som små flaggor, 400-talen som små borstar och 8.000-talen som påsar. Vigesimalsystemet var där alltså fullt regelbundet med särskilda beteckningar för 20, för 20x20 och för 20x20x20. Aztekernas talbeteckning var naturligtvis mycket mer primitiv än mayas och mindre sinnrik än de peruanska indianernas.

Vad vi har i behåll och kan tyda av mayaindianernas användning av siffror är räkningar med astronomiska tal och framför allt date-

Digitized by Google

ringar av monument. Där finns också räkningar som väl närmast kan jämföras med magiska kvadrater.[5]

Vi måste komma ihåg att mayas räknade tiden i dagar. På så sätt angavs en händelse med att det hade passerat så många dagar utifrån en viss bestämd dag. Det angavs aldrig att det hade passerat så och så många år efter ett visst datum. Vi har sålunda i deras kalender inga sådana fel som uppstår genom en felaktig skottårsberäkning. På en inskrift anges det att den inhuggits 1.388.996 dagar efter utgångsdatum. Ett annat datum på ett monument anger att det är inhugget 1.364.400 dagar från samma utgångspunkt. Vi vet med andra ord på dagen skillnaden i ålder mellan de båda inskriptionerna. Mayas har alltså daterat sina monument från tiden omkring Kristi födelse med en räknekonst som vid motsvarande tid var okänd i Gamla Världen.

Mayas liksom aztekerna räknade med ett år på 260 dagar - en period som mayas kallade Tzolkin och de senare Tonalamatl. Hur man kommit på idén att räkna med denna period på 260 dagar vet man inte. Talet 260 kan inte vara ett astronomiskt tal. Denna period, Tzolkin, var indelad i 13 veckor á 20 dagar. Dessa dagar hade namn, t.ex. Inuix, Akbal etc. Varje dagsnamn återkom således 13 gånger om året och mayas talade heller aldrig om dagen Inuix utan att anföra ett nummer framför: 1:a Inuix, 2:a Inuix, osv. För dagarna känner man betydelsen av hieroglyferna hos både maya och aztek.

Mayas, liksom aztekerna, räknade också med ett solår på 365 dagar. Detta var indelat i 18 månader á 20 dagar samt 5 extra dagar. Namnen på mayas månader var Pop, Uo, Zip, etc. Dessa hieroglyfer för månaderna kan man tyda hos både Maya och Aztek. Femdagarsperioden - som ansågs en olyckstid - kallade maya för Uayeb. Skulle mayas angiva en bestämd dag så fastställde de alltid dess ställning i såväl Tzolkin som i solåret Haab.

Vi skall nu ta ett exempel: 4 Akau, 8 Cumhu. Det betyder att det är den Akaudag i Tzolkin som fått nummer 4, då vi vet att det finns 13 dagar med namnet Akau och med nummer 1-13. Beteckningen 8 Cumhu är den nionde dagen i månaden Cumhu - den första

[5] (CL) Arrangerandet av sifferkombinationer så att summan av det adderade värdet blir detsamma horisontellt, vertikalt och diagonalt.

Digitized by Google

dagen kallas inte 1:a Cumhu utan 0 Cumhu. Året börjar således inte med 1 Pop utan 0 Pop.

Hur ofta återkommer då en dag med t.ex. benämningen 4 Akau, 8 Cumhu? Den första angivelsen, 4 Akau, återkommer var 260:e dag och 8 Cumhu var 365:e dag. Kombinationen av 4 Akau och 8 Cumhu återkommer först efter 18.980 dagar - dvs. efter 52 solår á 365 dagar.

Aztekerna hade inte en kalender med en fortlöpande räkning av dagar utgående från en viss nollpunkt. Deras kalender var också mycket mer primitiv än mayaindianernas, trots att båda bygger på Tzolkin och måste ha haft ett gemensamt ursprung. Aztekernas 260-dagarsperiod Tonalamatl indelades på samma sätt i 13 månader á 20 dagar med varje dag numrerad från 1 till 13. Liksom Mayas räknade aztekerna med ett solår på 365 dagar i vilket dagarna hade namn och nummer i fortlöpande serie.

Vi måste dock komma ihåg att aztekerna räknat tidpunkten för händelserna i sin historia med närvarande tid som utgångspunkt under det att mayas, som nämnts, angav händelserna i avstånd från en bestämd nollpunkt.

Tiden för en händelse angavs alltså med angivelse av antal dagar från detta ursprungsdatum och med dagens och månadens namn betecknat. För att förstå detta skall vi läsa ett par mayainskrifter. Jag bör då först påpeka att mayas hade särskilda hieroglyfer för dag, 20-dagars period, 360-dagars period, 7.200-dagars period och för 144.000-dagars period. En inskrift lyder:

9	x	144.000	=	1.296.000
15	x	7.200	=	108.000
0	x	360	=	0
0	x	20	=	0
0	x	1	=	0
Summa				1.404.000

Denna inskrift angiver sålunda en dag 1.404.000 efter 4 Akau, 8 Cumhu. Räknar vi ut vilken dag det var 1.404.000 dagar efter begynnelsedatum så får vi 4 Akau, 13 Yax. Som nämnt känner vi hieroglyferna för dagar och månader. Betraktar vi ännu en gång

Digitized by Google

inskriften så står det mycket riktigt 4 Akau, 13 Yax - detta är ju en utmärkt kontroll. Ett annat exempel visar:

9	x	144.000	=	1.296.000
16	x	7.200	=	115.200
10	x	360	=	3.600
0	x	20	=	0
0	x	1	=	0
Summa				1.414.800

Denna dag är 1 Akau, 3 Zip.

Bredvid vårt första exempel finner vi en annan inskrift som ger 1.403.800 dagar efter begynnelsedatum. Denna är således 200 dagar äldre. Dagen som anges är 12 Akau och månaden 18 Cumhu. Mellan dag- och månadshieroglyferna finns nio tecken som man ej kan läsa - antagligen förklaring på vad detta datum hänsyftar till. När flera datum finns på samma monument är det vanligt att inte hela datumet är utskrivet. Man har nöjt sig med att låta den första inskriften hänföra sig till begynnelsedatumet 4 Akau, 8 Cumhu. Övriga datum hänför sig sedan till detta första varigenom man undvikit att använda så stora tal.

De mayaindianska inskrifterna har gett oss en utmärkt kännedom om indianska kalendrar. På samma sätt har deras Codex gett oss upplysning om deras astronomiska kunskaper. Dessa böcker användes av de lärda för spådomar och profetior och innehåller på samma sätt som quipus egendomliga kombinationer av astronomiska tal. Mycket ingående har man intresserat sig för talet 2.920 vilket är 8x365 eller 5x584. Venus synodiska omloppstid är ungefär 584 dagar. I Dresden Codex finner vi följande talserie:

2.920	=	1	x	2.920	=	5	x	584
5.840	=	2	x	2.920	=	10	x	584
8.760	=	3	x	2.920	=	15	x	584
11.680	=	4	x	2.920	=	20	x	584
14.600	=	5	x	2.920	=	25	x	584
17.520	=	6	x	2.920	=	30	x	584
20.440	=	7	x	2.920	=	35	x	584
23.360	=	8	x	2.920	=	40	x	584

Digitized by Google

26.280	=	9	x	2.920	=	45	x	584
29.200	=	10	x	2.920	=	50	x	584
32.120	=	11	x	2.920	=	55	x	584
35.040	=	12	x	2.920	=	60	x	584

Sedan kommer fyra tal vars betydelse ej är känd. Därefter:

37.960	=	1	x	37.960	=	13	x	2.920
75.920	=	2	x	37.960	=	26	x	2.920
113.880	=	3	x	37.960	=	39	x	2.920

Det sista talet, 113.880 är:
438 Tzolkin á 260 dagar
312 Solår á 365 dagar
195 Venusår á 584 dagar
146 Marsår á 780 dagar

Mayas har efter allt att döma även känt till Mars, Merkurius, Jupiters och Saturnus synodiska omloppstid.

I Dresden Codex finns även en lång lista över dagar då solförmörkelser kunde inträffa i Yucatan. Sålunda var där en solförmörkelse 1.412.848 dagar efter dagen 0. Vidare var det en konjunktion mellan Venus och solen mellan 1.364.360 och 1.364.356 dagen efter dagen 0. På 1.435.628 dagen efter 0 var det något märkligt med Mars förhållande till solen. Dessa tabeller har ingående studerats av den amerikanske astronomen Williams som anser sig kunna bevisa att denna nollpunkt, 4 Akau 8 Cumhu, skulle vara den 29 augusti år 3511 (Juliansk kalender). Jag är inte fullt kompetent att bedöma värdet av Wilsons studier - men jag skulle gärna vilja se en kontrollräkning av en annan astronom som samarbetade med en kännare av indianskt sätt att tänka. Det är genom ett sådant samarbete som jag anser att vi skulle få en fullvärdig kännedom om mayas och aztekernas kalendrar.

Det antagna datumet ligger under alla omständigheter över 3.000 år före den äldsta mayainskriptionen man känner. Då denna inskrift visar att kalendern då var fullt färdig, är det fullt möjligt att den uppfunnits mycket längre tillbaka i tiden. Det är dock knappast troligt att mayakulturen har så långvariga anor att kalenderns ursprungsdatum skulle beteckna en historisk händelse. Jag tror dock

Digitized by Google

att man bör akta sig för att antaga att de amerikanska kulturerna existerat så kort tid som det vanligen antages av ledande amerikanister.

8. OM BALANSSTÅNGEN OCH VÅGEN I AMERIKA

Samtidigt som jag här ger en avbildning av en utmärkt vacker våg från Perus kust vill jag påpeka att balansstången fanns i Amerika vid tiden för upptäckten och att uppfinningen av vågen i Amerika möjligen inspirerats av kännedomen om balansstången.

Det är väl känt att såväl balansvågen som den romerska vågen var känd i västra Sydamerika vid tiden för Amerikas upptäckt. Det framgår av litteraturen från upptäckartiden. Balansvågar har man funnit i gravar på Perus kust och jag har här avbildat en dylik som förvaras på Göteborgs Museum. Skålarna är av silver med utstansade ornament föreställande fåglar. Själva vågarmen är av ben. Till vågen hör ett litet föremål som kan ha varit en vikt som dock möjligen ej lagts på vågen utan hängts på vågarmen. Den är försedd med en ögla för upphängning. Tydligt är att balansstången också var i bruk i Amerika vid tiden för upptäckten och dylika användes ännu av seriindianerna i Mexico.

Från seriindianerna skriver McGee: "Ordinarily women are the water-bearers, each carrying an olla balanced on the head with the aid of a slightly elastic annular cushion, usually fashioned of yucca fiber, though in some cases two ollas are slung in nets at the ends of a yoke after the Chinese collie fashion (this device being apparently accultural)."[6] Han anser sålunda att balansstången är ett i Amerika postkolumbiskt kulturelement. Detta är ej riktigt då det såsom framgått att Oviedo och andra författare omtalar balansstången från allra första upptäckstiden. Oviedo har t.o.m. avbildat en man som bär medelst en sådan stång. Något senare omnämnande av balansstången i litteraturen har jag ej funnit. Wafter har visserligen en bild av

[6] (CL) Refererar till William John McGees monografi *The Seri Indians* publicerad av Bureau of American Ethnology.

Digitized by Google

cunaindianer där vi ser en kvinna bära på detta sätt men bilden är väl delvis hemmagjord efter andra förebilder.

Det är mycket märkligt att kunna konstatera att detta i Östasien så allmänt förekommande sätt att bära vid upptäckten förekom i Amerika och där hade en så pass liten utbredning. Att indianerna inte tillfälligtvis bar på detta sätt, framgår av att de led fruktansvärt när spanjorerna tvingade dem att bära på ryggen, vilket de var ovana vid.

I fråga om att bära bördor är indianerna mycket konservativa och man övergår nog ogärna från ett sätt till ett annat. Därtill måste man tvingas av alldeles särskilda omständigheter. Att ett folk t.ex. helt plötsligt lägger sig till med att bära med balansstång är nog otänkbart. Man bär nog icke på så sätt annat än om man vants till detta alltifrån den späda barndomen. Att bära med balansstång är troligen ett mycket gammal bruk. Det användes ju också som nämnts av seriindianerna, ett av de allra primitivaste folken i hela Amerika.

En intressant fråga att besvara är följande. Är det balansstången som givit indianerna idén till balansvågen? Vågen förutsätter behov av att exakt bestämma vikten av ett föremål. Då vi finner vågen och besmanet i västra Sydamerika, där indianerna var stora metallurger är det väl troligt att vågens och besmanets förnämsta användning varit vid avvägandet av olika metaller till legeringar. Det är rätt karakteristiskt att Oviedo just omtalar besmanet i Columbia från indianer, som han prisar som skickliga guldsmeder. Detsamma gäller indianerna på Perus kust där, som nämnts, talrika vågar har återfunnits.

En primitiv "balansvåg" som vi alla använder är händelser då vi jämför två föremåls tyngd genom att lägga det ena i vänster och det andra i höger hand. Det är så naturligt att t.o.m. indianbarn på detta sätt väger en sak, t.ex. socker, som skall delas broderligt.[7] Från denna naturliga "våg" till den verkliga vågen är det dock ett långt stycke.

Jag frågar mig dock om det finns någon indiansk uppfinning som kan ha givit idén till vågen, och kommer att tänka på balansstången. Den består, som vi erfarit, av en stång som bäres över axeln, i vilken en börda är fästad i vardera ändan. För att kunna

[7] Detta enligt vad min hustru Olga N. vid flera tillfällen iakttagit.

Digitized by Google

bära denna bekvämt måste bördorna väga jämnt. I norra Mexiko hade indianerna ibland en nätpåse fästad i vardera ändan på balansstången alldeles som det ibland är brukligt på de Peruanska vågarna. Jag frågar, är det ej möjligt att det är detta slag av balansstänger som givit indianerna idén till vågen.

Att vi inte har några uppgifter om balansstångens och vågens förekomst från samma platser utesluter ej att den förra givit idén till den senare då vågens utbredning möjligen i Centralamerika har var varit större än vi känner. Det är också möjligt att balansstången som synes vara ett mycket gammalt kulturelement förr även förekommit i västra Sydamerika - den har åtminstone förekommit på själva Panamanäset.

Principen i balansstången och vågen är densamma. Om vi har en balansstång med bördorna A och B, måste dessa väga lika mycket för att bekvämt kunna bäras, dvs. så att mittpunkten av stången vilar på axeln. Skall B bytas ut mot C, måste C vara lika med B, sålunda även lika med A. Att man med balansstången fastställde vissa standardvikter framgår av ett citat från Oviedo. Han omtalar att indianerna i Prov Chameda (Sonora) bar medelst balansstänger och att de gav spanjorerna 30 bördor av färsk fisk, varje börda vägande en och en halv arroba.[8]

Någon skulle möjligen vilja påstå att vågen och besmanet ej är inhemska uppfinningar i Amerika. Då dessa kulturelement ej förekommer i Melanesien och Polynesien, utan från Nya Världen räknat närmast i Asien, och de dessutom i Amerika synes tillhöra en sen tid under vilken det inte förekommer något asiatiskt inflytande i Syd- eller Centralamerika, anser jag att det är i Amerika självständigt gjorda uppfinningar.[9] Rörande balansstången som antagligen är ett

[8] Rätt typiskt är följande. Då jag frågade den framstående Celebesforskaren doktor W. Kaudern om vågen finns på Celebes svarade han nej, där har de bara balansstången. Svaret visar att han mycket riktigt tänkte sig balansstången som en primitiv våg.

[9] Detta är dock ett problem som jag inte kan behandla här utan ber att få hänvisa till den snart utkommande del 8 av min serie *Comparative Ethnographical Studies*.

Digitized by Google

mycket gammalt kulturelement vågar jag däremot inte påstå att den är självständigt uppfunnen i Amerika.

9. FÖDANS TILLAGNING

I Sydamerika användes roststället i nordöstra delen av kontinenten, för övrigt är det okänt. En karta visande rostställets utbredning i Sydamerika har jag publicerat i tredje delen av min serie [Comparative Etnographical Studies]. Man kan skilja på två slag av rostställ: det pyramidformiga och det fyrkantiga. I Nordamerika förekom roststället i Florida och vid nedre Mississippi. Det förefaller därför ha en mycket begränsad utbredning. Över roststället halstras och rökes kött och fisk för att det inte skall ruttna i värmen. I Chaco halstrar man fisk som skall bevaras över elden med s.k. asadopinnar. Fisken får sedan torka i solen. I södra och västra Sydamerika användes nu istället för roststället asadopinnen, sedan skär man köttet i tunna strimlor och torkar det i solen. I en mycket stor del av Nordamerika torkas också kött och bultas till mjöl, s.k. pemmikan.[10] Något motsvarigt nedsaltning av kött har vad jag vet varit okänt bland amerikas indianer. Den lätta saltning som torkat fårkött får undergå hos aymara och quichua har de möjligen lärt från de vita. Att bevara kött med gift är blott känt från Guiana i Sydamerika.

I nordligaste Nordamerika kokas kött i kärl av täljsten vilket är obekant i Sydamerika. Kokning i lerkärl har i Sydamerika en mycket stor utbredning. De stammar som ej har keramik är fåtaliga. [Sigvald] Linné har publicerat en karta visande utbredningen av de stammar som inte har lerkärl. I Nordamerika har användningen av lerkärl en mycket mindre utbredning. Vi finner sålunda ej keramik hos indianerna i Kalifornien, hos flertalet prärieindianer, hos nordvästamerikas indianer, hos athapascans i Canada eller hos eskimåer. Dessa sistnämnda har dock grytor av täljsten. De indianer i Nordamerika som ej har lerkärl använder sig av s.k. stenkokning. I Sydamerika finner vi stenkokning i sydligaste delen av kontinenten,

[10] Se t.ex. Wissler, *Material Culture of the Blackfoot Indians*, sid 23.

Digitized by Google

hos chonos och yahgan. Detta är i hög grad intressant. Vi har här en urgammal metod för att koka som vi finner allmänt i Nordamerika men blott i den allra sydligaste delen av Sydamerikanska kontinenten. Stenkokning har som bekant en stor utbredning i Oceanien. I Amerika finner vi denna metod just i sådana områden som kanske haft inflytande från Oceanien. Jag antar att vi här står inför ett urgammalt kulturelement som hållit sig kvar i Nordamerika och i sydligaste Sydamerika sedan det försvunnit från mellanliggande trakter med kännedomen om konsten att tillverka lerkärl.

Här bör även sägas något ord om förvaring av vatten hos stammar som ej har lerkärl. Onastammen bär vatten i lädersäckar, yahgan och alakaluf i barkbehållare. Sällsynt, men dock förekommande hos några stammar i Sydamerika, är vattentäta korgar. Dessa har i Nordamerika en mycket större utbredning - vi finner dem ända från ost- till västkusten. Att bära vatten i lädersäckar förekommer också hos prärieindianerna. En del stammar i Sydamerika, t.ex. tambopata-guarayo, som ej har lerkärl kokar i bamburör, vilket är känt från Indonesien.

Mjölberedning har i Sydamerika en mycket större utbredning än jordbruket. Onastammen bereder således ett slags mjöl och indianerna i Kalifornien mal mjöl av vilda växter. Även mjöl av fisk beredes i Nordamerika men detta är okänt i Sydamerika. Man mal i Amerika med stenkvarnar eller krossar fröna i mortlar av trä eller sten. I Sydamerika har kvarnen en sydlig och västlig utbredning medan morteln har en nordöstlig. Jag känner inte till att någon har försökt kartlägga olika malningsmetoder i Nordamerika. På en del håll har förmodligen indianerna lärt sig av de vita att använda trämortlar. En typ av modell som blott finns i Nordamerika, och där blott i Kalifornien, är korgmorteln. Mortel utan underlag känner jag från Sydamerika blott till i Chaco-området.

I Sydamerika spelar tillagningen av mandioca och majsmjöl en utomordentligt stor roll. Öl av mandioc har vi naturligtvis ej i Nordamerika. Majsöl jäst på så sätt att man framställt jäst genom tuggning har i Nordamerika en mycket begränsad utbredning. Vi finna dylikt majsöl blott hos puebloindianerna. I Mexico har majsölet en nordvästlig utbredning och ersätts för övrigt av pulque. Det märkliga är att majsodling i Nordamerika har en mycket större utbredning än jästa drycker. I Sydamerika finns också stammar som odlar majs och mandioca men som ej har jästa drycker. Karl v.d. Steinen

Digitized by Google

fann sålunda inga jästa drycker vid övre Rio Xingu. Tydligt är att kännedomen om jästa drycker är yngre än åkerbruket. Det förefaller som detta bruk endera är en självständigt uppfinning i Amerika eller att det har sitt ursprung i Oceanien.

Träskedar har i Sydamerika en huvudsakligen västlig utbredning. I Peru har man funnit dylika som säkert är förkolumbiska. Hornskeden finns i Chaco men kan ej där vara prekolumbisk då det i förkolumbisk tid ej funnits något djur med horn i detta område.

I samband med födans tillagning vill jag nämna ett par ord om eldfläkten som i Sydamerika har en stor utbredning och förekommer i många former. Eldfläktar flätade av blad synes vara alldeles okända norr om Mexico. Fläkten av fjädrar som i Sydamerika har en västlig utbredning omtalas från Mississippiområdet men har väl där närmast använts som solfjädrar. Den flätade eldfläkten måste i Sydamerika vara självständigt uppfunnen eller vara ett melanesiskt-polynesiskt kulturelement.

Att blåsa på elden med ett rör känner jag i Amerika blott från Mexico, Colombia och Peru där det huvudsakligen användes av smederna och i Chaco där jag har sett sådana blåsrör användas av en indiankvinna.

10. MANUSKRIPT UTAN RUBRIK

Vi har här i Göteborg vid studiet av våra arkeologiska samlingar från Peru försökt att studera sådana indianska färdigheter som visar att indianerna i prekolumbisk tid haft icke obetydliga kunskaper på flera olika områden. Ett led i detta arbete har mina studier av quipus varit. De visar att indianerna haft icke obetydliga matematiska och astronomiska kunskaper. En österrikisk astronom, P. Kreichgauer, som refererat mitt arbete har t.o.m. trott sig finna att quipus innehåller beräkningar av dagantalet mellan synliga solförmörkelser i Peru. Med stor tvekan har jag framlagt en förmodan om att quipus bl.a. innehåller beräkningar av Merkurius omloppstid - något som denna astronom utan tvekan accepterar.

Ett annat område på vilket indianerna haft betydande kunskaper är det metallurgiska. Sedan länge vet man att de förstod att gjuta á cire perdue. Rivet har visat att de förstått sig på en metod som kallas

Digitized by Google

mettre en couleur, dvs. i en legering av koppar och guld har man ur ytan med en syra löst ut kopparn och har på så sätt gett föremålet guldfärg. Rivet har vidare visat att man förstått sig på att löda guld med guld och silver med silver. Lödning av koppar med tenn har däremot varit okänt. Såsom jag också redogjort för, har däremot indianerna i Peru däremot förstått att svetsa koppar såsom överingenjör Hultgren lyckats visa. Viktig är också att hans undersökning visat betydelsen av kallhamring av peruansk koppar och brons - en arbetsmetod som tydligen varit mycket använd av indianerna för att öka verktygens hårdhet. Rörande den indianska metallurgin finns det säkert ännu mycket att utforska. Jag vill bara fästa uppmärksamheten på att man i Colombia funnit mejslar av guld - vad jag vet de enda skärande verktyg av denna metall kända från hela jorden. Deras hårdhetsgrad och förekomsten av eventuell legering bör undersökas.

Mycket intresserad har jag alltid varit av att förstå det viktsystem som användes i inkariket. Har man kunnat väga ordentligt har detta naturligtvis i hög grad underlättat vid framställningen av legeringar. Man har i museer talrika balansvågar men inga vikter. Trots ivrigt sökande har jag ej heller kunnat finna några dylika bland de otaliga småsaker som jämte vågarna är tillvaratagna från Peruanska gravar. Jag har därför börjat misstänka att man inte haft vikter utan ryttare [bygelliknande vikter] och har för närvarande min uppmärksamhet riktad på att finna dylika. Orsaken till denna misstanke är jag funnit att man i Peru, i förkolombisk tid, haft kännedom om den romerska vågen - en uppfinning som väl bör anses vara svårare att göra än balansvågen. Dylika romerska vågar omtalas från Pizarros allra första landstigning på Ecuadors kust. Rivet och Uhle har sedan påvisat att sådana vågar fortfarande användes av indianerna i Peru. Själv fann jag 1904 en dylik våg hos quichua, men antog då att den var en imitation av en spansk våg. Något närmare rörande de peruanska indianernas måttsystem känner vi ej. Möjligt är att finna ut längdmåtten genom att mäta stora massor av finare huggen byggnadssten. Det är en metod som använts i Gamla Världen. Att det vore av största intresse att känna indianernas vikt och måttsystem behöver jag ej framhålla.

På ett annat område synes indianerna i Peru, liksom även i Ecuador och i Mexico, ha haft en del kunskaper. Det är det optiska. Garcilano de la Vega säger att indianerna i Peru hade brännspeglar.

Digitized by Google

Han skriver sålunda att inkaindianerna vid Raimifloden tände elden med en konkav spegel. Med denna koncentrerades solstrålarna och antände ett stycke bomull. Elddon av pinnar användes blott när det var mulet. Den konkava spegeln var fästad vid den högste prästens armband vilket kallades Chipana. Laufer anser att Garcilano skulle ha fantiserat ihop detta men jag vill då påpeka att Garcilano synes vara mycket tillförlitlig när det gäller beskrivning av föremål och deras användning. Däremot är de engelska översättningarna av hans arbeten inte vidare tillförlitliga när det gäller tekniska detaljer.[11] Garcilanos fel är möjligen att han idealiserar inkarikets sociala institutioner för mycket. För att Garcilanos berättelse är riktig talar också den omständigheten att man funnit konvexa och konkava speglar såväl i Mexico som Sydamerika.

Konkava speglar förefaller vara sällsynta. I Trocaderó-museet finns en stor rund obsidianspegel från Oaxaca (25346 Collection Pinact). Juan och Ulloa omtalar redan 1748 från Ecuador en konkav spegel av obsidian som var nära en och en halv fot i genomskärning. Dess förnämsta yta var konkav och väl polerad. Den förstorade mycket - en egenskap som för indianerna otvivelaktigt bör ha haft magisk betydelse. Två sådana speglar från Ecuador är även avbildade och beskrivna av Rivet. Åtminstone den ena är konvex. Men dessa obsidianspeglar har på grund av sin svaga reflex förmodligen ej kunnat användas som brännspeglar. Juan och Ulloa omtalar även konkava och konvexa speglar av pyrit. Också från Ecuador omtalar och avbildar Saville två lätt konkava speglar av obsidian. En dylik konvex finnes i Nationalmuseet i Köpenhamn och i Museum für Völkerkunde i Berlin finns en tydligt konvex pyritspegel från Perus kust. Talrika pyritspeglar är kända från Mexico, vilka alla synes vara mer eller mindre konvexa.

Vad pyritspeglarna beträffar bör vi komma ihåg att det inte var lätt att finna stora pyritkristaller. Genom att slipa dessa plana fick man visserligen en förträffligt speglande yta men man kunde inte se hela ansiktet i spegeln. Slipades de däremot något konvexa så blev det möjligt att se hela ansiktet. Vi har t.ex. en liten rund pyritspegel på Göteborgs museum som har en diameter av ungefär 4.6 cm. För

[11] Jämför t.ex. beskrivningen av spinning i den spanska originalupplagan med den engelska översättningen.

Digitized by Google

att se hela ansiktet i den på ett avstånd av 25 cm bör den slipas något konvex. Att det skulle bero på en tillfällighet att de speglar man funnit skulle vara slipade konvexa eller konkava anser jag uteslutet - främst på grund av deras stora antal.

Av stort intresse är att man funnit identiska speglar i Peru, Ecuador och Mexico. Det är ett av de många kulturelement som visar samband mellan de två förnämsta högkulturerna i Amerika. Öster om Anderna har man ej funnit några speglar av obsidian eller pyrit. Som bekant är spegeln av europeisk tillverkning nästan överallt hos indianerna en efterfrågad bytesvara - man behöver den framför allt för ansiktsmålningen.

Någon sorts linser har man väl ej förstått att slipa varken i Peru eller Mexico. En uppgift av italienaren Benzoni som reste i Sydamerika under 1500-talet är av visst intresse. Från indianerna nära Santa Elena rapporterar han, likt Saville, att hövdingarna på sin vänstra handled bar en glänsande sten liknande en spegel som hade till uppgift att skydda ögonen. Saville tror att dessa stenar kan ha varit av obsidian och då skulle det inte vara alldeles orimligt att indianerna använde tunna obsidianskivor som ögonskydd. Dessa skivor skull då ha motsvarat våra mörka glasögon. Detta är naturligtvis bara en gissning - men en gissning som bör leda till efterforskning av de tunnslipade obsidianskivor som man finner i de stora museernas samlingar.

Vad jag har velat framhålla är betydelsen av att söka få reda på allt indianerna kunde i prekolumbiansk tid. Detta möter stora svårigheter därför att den högre visdomen och finaste tekniken på olika områden inte var varje mans egendom. Det var framför allt medicinmännen som hade kännedom och behärskade den spirande vetenskapen på olika områden. Därigenom var kunskapen säkert otillgänglig för de upptäckare som besvärade sig med att beskriva indianernas kultur. Av präster och munkar - som annars försökte skydda indianerna mot grymheter - var medicinmännen förföljda såsom trollkarlar i tjänst hos djävlarna.

Digitized by Google

11. INDIVIDENS BETYDELSE I INDIANSAMHÄLLET

Flera författare såsom Pater Schmidt, Dr. Lowie och Dr. Steinmetz har framhållit den stora betydelsen av att från olika synpunkter studera de olika individernas karaktär och begåvning i det primitiva samhället. Jag vill här starkt stryka under betydelsen av att närmare lära känna sådan individer som på något sätt har fört fram något nytt, vare sig på det religiösa, konstnärliga, musikaliska eller rent praktiska området, eller som på något av dessa områden visar ett ovanligt intresse eller en ovanlig begåvning. Det är helt nödvändigt för att förstå förändringarna i den primitiva kulturen. En forskningsresande måste naturligtvis ha en alldeles ovanlig tur om han skall lyckas träffa på någon mycket betydande sådan individ, men han kan dock göra iakttagelser över i och för sig mindre betydande personligheter som dock har ett stort inflytande över sin omgivning.

På det religiösa området är tvivlarna av största intresse. I många arbeten behandlande primitiv religion finner man t.ex. en sådan mening som att X-indianerna tror så och så, men en vaken och intelligent individ visade sig ha en annan åsikt. Hos bogotá-indianerna[12] i Panama har jag hört en man uttrycka detta i en religiös fråga. Han tänkte tydligen självständigt.

Studiet av tvivlarna ger oss en inblick i hur religionen förändras, för vi måste akta oss för att tro att de primitiva folkens föreställningsvärld fastnat i bestämda former. Mycket betydande i detta sammanhang är att Grubb skrivit om det jämförelsevis lågt stående lenguafolkets[13] föreställningsvärld. Och vi bör komma ihåg att Grubb vistades minst ett årtionde hos lenguas och perfekt talade deras språk, varför vi kan vara övertygade om att han ingående kände dem.

Biografiska detaljer om de indianer som Grubb betecknar som mera intelligenta skulle vara av största intresse. Det är sådana personer som för ett folks kultur framåt eller åtminstone ger upphov till förändringar i kulturen. I hans arbete finns också några av de intres-

[12] (CL)En grupp av guaymí.

[13] En stam i El Gran Chaco.

Digitized by Google

santaste indianbiografier som publicerats i den väldiga litteraturen om Sydamerikas indianer.

Nimbiarapoñy som Nimuendajú talar om var medicinman. Det är dessa herrar som det är så viktigt att känna, inte bara som medicinmän i allmänhet, utan som i regel begåvade individer. I allmänhet är det nämligen så att medicinmanskapet hos Sydamerikas indianer ej går i arv utan att lysande ynglingar (mera sällan flickor) uppfostras av medicinmännen.

Under min senaste resa lärde jag känna två intressanta sådana män. Den ene var cunaindianen Néle som tillika var överhövding, och den andre chocóindianen Selimo Huacoríso som jag skall tala närmare om i det följande.

Néle är överhövding för de cunaindianer som ej erkänna Panamas överhöghet. Han berättar att han även är en slags profet eller överstepräst. I volym sju, del två, av min serie *Comparative Ethnographical Studies* är publicerat en berättelse av Néle om en själs färd genom dödsriket. Huvudinnehållet i denna är gamla berättelser som hos cunas väl bevarats sedan urminnes tider. Néle har av allt att döma utsmyckat berättelsen med en del moderna tillägg, visande en viss litterär talang. Med tanke på Néles tillägg frågar man sig i vilken utsträckning man berättar sagor och myter oförändrade från generation till generation, och vad som förändras genom vissa fantasifulla berättares tillägg.

Ett område där det skulle vara viktigt att lära känna den begåvade individens betydelse är när det gäller det konstnärliga skapandet. När vi t.ex. stå inför en samling av porträtturnor från Perus kust förstår vi att varje krukmakare eller krukmakerska ej kunnat modellera dessa ofta så uttrycksfulla ansikten. Det måste ha varit några få unika konstnärer, annars skulle den genomsnittliga konstnärliga begåvningen ha varit mycket större bland dessa indianer än hos oss s.k. civiliserade människor. Det är inte omöjligt att detta skulle kunna konstateras genom att jämföra fingeravtrycken som ibland finns kvar på insidan av kärlen. Identiska fingeravtryck måste vara av samma konstnär.

Hos chocó vid Rio Sambú i Panama var det bland de indianer jag träffade blott en kvinna som gjorde de vackra kärlen, däribland ansiktsurnorna. Hon var också som modellör överlägsen de Chocóindianer jag träffat på annat håll. Det finns naturligt nog bland indianerna, liksom bland andra människor, enstaka individer med

Digitized by Google

utpräglad konstnärlig begåvning. Detta är naturligtvis för en forskningsresande ej lätt att upptäcka - och jag misstänker att få försökt. Chocóindianen Pejá och en cauishanapojke i Mojos var begåvade i teckning. Pejá som tecknat en hjort vändande på huvudet bröt med traditionen genom att inte teckna djuret i profil eller rakt framifrån.

Var och en som arbetar med etnografiska samlingar har säkert funnit enstaka arbeten som tydligen varit skapade av personer med större konstnärlig begåvning än flertalet. Det är mycket beklagligt att inte namnen på dessa konstnärer är kända och att man ej samlat serier av deras verk. Rörande den konstnärliga begåvningen är det blott den individuella förmågan att återge naturen som vi kan kontrollera. Förmågan av fantasifull stilisering eller uppfinningar av nya ornament vet vi ingenting om. När något nytt framträder i den primitiva konsten är det kanske alltid naturalistiskt för att stiliseras så småningom. Typiskt är att hos choroti-indianerna att äldre modellerade figurer föreställande män och kvinnor är starkt stiliserade men att nya figurer var naturalistiska. Det är blott efter dessa naturalistiska framställningar som man kan studera den konstnärliga begåvningen.

Liksom bland andra människor finner vi bland indianerna enstaka individer som har lättare för främmande språk än den stora massan. Vid Rio Pilcomayo fanns 1918 en matacokvinna som kunde fem språk. Sådana särskilt språkkunniga individer kommer naturligtvis att få ett stort inflytande när de för sin stams talan utåt. De kommer att spela en stor roll i spridningen av all möjlig kunskap. Vältalighet är något som högt skattas bland indianerna.

Ett område rörande vilket vi vet förvånansvärt lite är den musikaliska begåvningen hos indianerna. Cunas har försångare vid festerna vilka också spela flöjt. Dessa har blivit försångare därför att de är mera musikaliska än andra. Mycket sällan ser man indianer som spelar för sitt eget nöjes skull. De katolska missionärerna som i regel är mycket intresserade av att lära indianerna musik bemödar sig naturligtvis om att söka ut de mest musikaliska. Från dem skulle man säkert kunna få uppgifter om variationen i den musikaliska begåvningen.

Den matematiska begåvningen är som vi vet hos oss mycket olika. Så är det med all sannolikhet också hos primitiva folk. Detta att den "högre matematiken" blott är bekant för ett fåtal skulle kunna förklara att Caiazzi, som utmärkt väl känner ona-indianerna på

Digitized by Google

Eldslandet, ej fått räkneord högre än fem medan den bäste kännaren av deras språk, Beauvoir, fått ord för tal upp till tolv. Enligt honom räknar Ona: 1, 2, 3, 2+2, 5, 2+2+2 eller 2x3, 2+5 eller 4+3, 2x2x2, 4+5, 2x5, 4+7 och 3x4. Den matematiker som uppgav dessa räkneord för Beauvoir tillhörde, som han uttryckte sig, de mer bildade av stammen. Detta exempel visar hur farligt det är att utan vidare säga att ett folk inte kan räkna mer än t.ex. till tre. Det kan mycket väl hända att andra individer av samma stam har helt andra kunskaper i räkning än den som man händelsevis frågar. Bland de högre stående indianerna vore det i hög grad intressant att söka efter matematiska begåvningar.

Olika indianer har med all sannolikhet ett mycket olika intresse inför naturens märkvärdigheter, men därom vet vi nästan ingenting. Selimo som jag skall berätta om i det följande har en stor insikt i naturens mysterier.

Vissa individer som man möter bland indianerna har en större förmåga än andra att anpassa sig till de nya förhållanden som möter dem när stammen blir beroende av de vitas kultur. Var och en som rest bland halvciviliserade indianer har säkert mött sådana individer. Man möter även dem, som inte av dumhet utan av klokhet, försökt att hålla fast vid stammens gamla seder och bruk. En sådan man är cunaindianen Néle som jag tidigare berättat om. Han har till och med upplivat gamla tabuföreskrifter som kommit ur bruk.

På uppfinningarnas område måste naturligtvis genierna spela en avgörande stor roll. Någon biografi av en indiansk uppfinnare har vi ej och från Sydamerika har vi blott kännedom om en enda sådan person. Det är den aymaraindian från Sampaya vid Lago Titicaca som uppfann en egendomlig bildskrift. En mycket märklig man var också den bekante Sequoia, men han var ej ren indian. Mycket mer skulle kunna framhållas belysande vikten av att ägna alldeles speciell uppmärksamhet åt studiet av de begåvade individerna i det primitiva samhället. Vi ser att här är ett mycket stort och viktigt forsknings-område. Såsom ett litet exempel på sådan forskning skall jag här berätta något om chocó-medicinmannen Selimo, med vilken jag var dagligen tillsammans med under fyra månader. Den som närmare vill lära känna honom ber jag att få hänvisa till min reseskildring *Indianerna på Panamanäset* (1928).

Chocóstammen bebor en del av republiken Panama och har en stor utbredning i angränsande delen av Columbia. Det område de

Digitized by Google

bebor är mycket stort. Det finns ingen som helst överhövding för stammen, inte ens någon hövding över mindre sammanslutningar. Chocóindianerna känner sig likväl som ett, eller snarare två folk, emperá och nonamá som talar något olika språk. Det sammanhållande bandet hos ett sådant folk, utan någon som helst överhet är gemensamhet i språk och seder. Därtill kommer att folket är mycket i rörelse - man känner varandra över vidsträckta områden. Den stränga exogamin gör att man och hustru ofta är från vitt skilda trakter. Jag sade att där inte finns någon hövding hos chocó, däremot finns det medicinmän som har ett stort anseende och betydande inflytande. En av dessa bor vid Rio Sucio och är känd över hela chocó-området. Till honom kommer andra medicinmän för att lära. Det är män som är sitt folks andliga ledare. Ledningen hålls sålunda utan någon som helst yttre rätt av några av de mest begåvade individerna.

Selimo Huacoríso är en av dessa självtagna ledare vars ställning uteslutande är beroende av det anseende han för tillfället åtnjuter. Selimo bodde, när jag besökte Panama, med sin familj vid Rio Sambu. Han ställning är där ytterst osäker, då hans hydda ligger nära flodmynningen och inte långt ifrån honom bodde negrer som anser sig mycket förmer än indianerna. Marken där Selimo odlade och skogarna där han jagade har Panamas regering sålt - naturligtvis utan att tillfråga indianerna - till en herr Müller som hade en negerfogde i trakten. Selimo var ytterst upprörd och sade, "Gud har givit oss detta område, men de kristna respektera ej Gud." När jag var där hade Selimo lyckats att få rätt och sätta sig i respekt hos de svarta - detta tack vare deras okunnighet. En negerfogde som hade röjt indianernas begravningsplats, stack sig på en förgiftad tagg. Vem som förgiftat den vet man ej. Men de svarta blev rädda för Selimo som förhäxare. De fruktar de tama giftormar som han, likt andra chocóindianer, har som skyddsvakter i sina odlingar. Karakteristisk är följande episod: En av dessa tjänare, en mulatt, hade uppträtt överlägset mot Selimo och en dag då han stack ned handen i sin tvättkorg låg där en mycket giftig orm - men med bortbrutna gifttänder. Det var en varning av Selimo. Även bland stamfränderna hyste man säkert fruktan för Selimos kunskaper. Som medicinman anlitade man honom vid hela Rio Samba, däremot tycktes hans rykte ej sträcka sig utöver detta flodområde. I detta avseende kunde han ej tävla med medicinmannen från Rio Sucio vars rykte tydligen sträckte

Digitized by Google

sig över hela chocó-området, eller med en medicinman som bodde vid Rio Salaqui som också hade ett mycket stort anseende.

Shamanen Selimo

Digitized by Google

De båda sistnämnda hade också lärjungar vilket inte Selimo var tillåten. Man kan fråga vem som förbjöd detta i ett samhälle där det inte finns någon myndighet, och svaret måste bli den allmänna opinionen. På samma sätt som med exogamien där det är den allmänna opinionen som slår vakt om den. Utbildningen till medicinman hos chocó är både lång och besvärlig. Selimo hade haft flera lärare, däribland Antonio Huacoríso som var specialist på botanik. Det var han som lärde Selimo medicinalväxterna. Det är högst intressant att bland chocó-medicinmännen finns det några som specialiserat sig på medicinalväxter. Tack vare Selimo lyckades jag hos chocó också påträffa ett tidigare okänt pilgift. Till Selimos utbildning hörde fortfarande att han reste omkring för att studera hos berömda medicinmän. Sålunda hade han varit hos den medicinman som bodde vid Rio Salaqui och för att kunna bli fullt utbildad och kunna få lärjungar måste han bege sig ända till Rio Sucio för att besöka den berömde specialisten på magsjukdomar. På detta sätt samlade han på sig nästan alla chocó-medicinmännens kunskaper - trots att Selimo specialiserat sig på demonbesvärjelser.

Det som jag fick ett kraftigt intryck av under de fyra månader som jag var tillsammans med honom, var att han fullt och fast trodde på de onda andarna och på sin kamp med dem. Lite självsäker var Selimo och han strävade ständigt efter att omge sig med mystik och hemligheter. Självsäkerheten avtog dock en del under umgänget med oss, i synnerhet lät han sig imponeras av min hustrus lyckade kurer. För att liksom bortförklara dessa sade han att de inhemska sjukdomarna kommer från onda andar och måste botas med hans besvärjelser medan de införda sjukdomarna kommer från Jesus och kan botas med medicin från apoteket.

På samma gång som Selimo trodde på alla möjliga onda andar så hade han ett mycket fast Gudsbegrepp. Det är en Gud som straffar samhället om någon bryter mot de exogamiska bestämmelserna. Däremot sade han aldrig något om att Gud straffade brott som stöld eller mord. En gång kom det också fram att något högre väsende även beskyddar individen. Sedan han och jag varit mycket nära att drunkna vid ett tillfälle sade han, "Det var ej meningen att vi skulle dö på detta vis." I vad mån hans Gudsbegrepp påverkats av kristendomen ligger utanför denna artikel.

Selimo hade en storslagen plan som aldrig realiserades, nämligen att förmå sina talrika släktingar i Columbia att flytta till trakten

Digitized by Google

omkring Rio Sambú i Panama. Under vår resa tillsammans gjorde han propaganda för denna plan som utom i ett fall mötte våldsamt motstånd. Kanske hoppades han att på detta sätt kunna öka sitt inflytande. Det var delvis för att realisera denna plan som Selimo följde med oss från Rio Sambú till Rio Docamparó i Columbia där han hade sitt gamla hem, sin andra familj och många av sina

Shamanen Selimo behandlar en flicka i en medicinhydda.

släktingar. Selimo hade där, liksom vid Rio Sambú, hustru och barn. Förut hade han varit gift två gånger. Den första frun hade rymt ifrån honom och den andra hade han övergivit. Därtill kom också en viss vidlyftighet från Selimos sida utom äktenskapet. Frågan är om inte dessa något invecklade familjeförhållanden i

Digitized by Google

någon mån försvagade Selimos anseende bland sina moraliskt högtstående landsmän.

Selimo hade, om jag får uttrycka mig så, en konsekvent politisk övertygelse omkring vilken våra samtal ofta kretsade. Det stora problemet för chocós var naturligtvis förhållandet till de vita och till negrerna. Selimo förstår att indianerna ej kan göra något öppet motstånd - men väl ett passivt genom att hålla fast vid sina traditioner och att deras kvinnor aldrig ska blanda sig med andra raser. Rasblandning kommer inom kort att leda till deras stams undergång, vilket säkert är riktigt.

Jag var alltid imponerad av Selimos iakttagelseförmåga. När jag fann fossila snäckor vid byn Pizarro vid mynningen av Rio Baudó kunde han föra mig direkt till en rik fyndplats, trots att han enbart en gång tidigare varit på denna plats, och det för många år sedan. Mestizerna och negrerna som bodde i trakten och som säkert många gånger varit på samma plats visste däremot ingenting. Han kände alla orkidéer som växte i trakten och visste mycket väl var man skulle söka de olika arterna. Mycket snart insåg Selimo att det var någon mening med de insamlingar av etnografiska föremål jag gjorde hos hans stamfränder och han hjälpte mig på alla sätt för att samlingen skulle bli så fullständig som möjligt. En sådan förståelse möter man förklarligt nog sällan hos indianerna.

Han kände också väl chocó-stammarnas myter och sagor, vilket inte alla hans stamfränder gör. Det är också min erfarenhet från andra stammar att dylika traditioner blott bevaras av ett fåtal personer. Han är också en utmärkt berättare, fastän ibland lite snål med att dela med sig av vissa kunskaper. Hans styvson, Camilo Hinche, brukade hjälpa mig med råd om vad jag skulle fråga för att få Selimo att berätta. Selimo berättade uteslutande vad han hört - han fabulerade aldrig vidare på de gamla berättelserna på det sätt som cunaindianen Néle gjorde. Utmärkt väl hade han reda på alla lokala traditioner och under resorna på floden berättade han om de demoner som höll till på de olika platserna. Ortnamnen försökte han förklara och även i detta avseende visade han sig vara välinformerad.

Som jag sagt är Selimo en förträfflig berättare - man träffar ofta indianer som på detta område har en så stor förmåga. En annan av mina informanter var en riktig skådespelare - hela hans kropp följde med i berättelsen, återgivande de olika sagodjurens rörelser.

Digitized by Google

Den bestående insatsen i Selimos livsverk är att han spridde kännedom om vissa medicinalväxter och om vissa växters användning till fiskgift m.m. Vad som var omöjligt att få reda på var om han upptäckt något nytt. Att han gjort försök därtill är uppenbart då han infört koraller från Atlanten till Rio Sambú för att använda vid sina besvärjelser. Detta hade han inte lärt av andra indianer utan uppfunnit på egen hand. Att korallerna ej har någon praktisk medicinsk användning är av underordnad betydelse - det betydelsefulla är att han försökt införa något nytt.

Jag har här i korthet försökt att ge en bild av en indian som jag närmare lärt känna. Därmed har jag velat understryka individforskningens betydelse. Vi bör komma ihåg att vi inte får döma alla chocó-indianers karaktär efter Selimos. Individerna växla till sin karaktär hos ett primitivt folk lika mycket som hos oss. Kanske till och med mer då var och en får utveckla sin karaktär utan inflytande av skolor och annat tvång.

Camilo Hinche, den unge chocó-indian jag nämnt, var på många sätt olik Selimo. Han var pålitligare och mer öppen i sitt sätt än Selimo.[14] Skulle man söka efter karaktärsdrag som är gemensamma för alla chocó finner man inte mycket mer än att de är absolut ärliga, värdiga i sitt uppträdande och har en viss vandringslust. Det är dock inga karaktärsdrag som skiljer dem från flertalet av de indianer jag lärt känna. Kategoriska omdömen om ett primitivt folks karaktär blir därför i regel lika ovetenskapliga som om de görs om ett europeiskt folk.

---

[14] (CL) I en PM-notering skriver Nordenskiöld att "Camilo tyckte ej om Selimo och han hyste en viss fruktan för honom men denna var också förenad med beundran för att han kunde så mycket."

Digitized by Google

PRINTED WORKS OF S. HENRY WASSÉN 1978-1992

Continuation of the bibliography for 1930-1978 compiled by Sven-Erik Isacsson and published in *Årstryck 1977*, pp. 33-48, Göteborg, 1978.

1978 (Cont.)

"Nyttig latinamerikansk aktivitet i Rom" in *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 17.3.1978*. Göteborg.

"Hilding Svahn död" in *Göteborgs Posten 18.7.1978*. Göteborg.

"Förfalskad förkolumbisk konst" in *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1.12.1978*. Göteborg.

"Indianen i Göteborg 1931 – nu död" in *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 22.12.1978*. Göteborg.

1979

Gåvor – mutor. Andra tider – andra seder. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 21.6.1979*. Göteborg

"Jaborandi, an Interdisiplinary Appraisal" in *Journal of Ethnopharmacology, 1 (1979)*, pp. 3-21. Co-authors: Bo Holmstedt and Richard Evans Schultes. Lausanne, 1979.

Review of Hygiene und Heilkunde bei den Azteca zur Zeit der spanischen Eroberung (by Ursula Thiemer-Sachse) in *Journal of Ethnoparmacology, 1 (1979)*, pp. 207-208. Lausanne, 1979.

"On Concepts of Disease among Amerindian Tribal Groups" in *Journal of Ethnopharmacology, 1 (1979)*, pp. 285-293. Lausanne, 1979.

Digitized by Google

Review of The Smoking Gods. Tobacco in Maya Art, History and Religion. (by F. Robicsek) in *Journal of Ethnopharmacology, 1 (1979)*, pp. 295-297. Lausanne, 1979.

"Acerca de un material medicinal boliviano de edad Tiahuanaco Clásico y el Estudio de antiguas muestras de rapé" in *Simposio Internazionale sulle Medicina indigena e popolare dell' America Latina, Roma, 12-16 diciembre 1977*, pp. 179-189. Roma : IILA, 1979.

"Apuntes sobre Mu-ikala, un texto curativo médico-psicológico de los indios Cuna de Panamá." in *Simposio Internazionale sulle Medicina indigena e popolare dell'America Latina, Roma, 12-16 diciembre 1977*, pp. 455-463. Roma : IILA, 1979.

Travellers'Club i Göteborg 28 oktober 1929-1979. En krönika i spridda kapitel. Göteborg : Rundqvist Boktryckeri, 1979, 76 pp.

"Anthropological Survey of the Use of South American Snuffs" in *Ethnopharmacologic Search for Psychoactive Drugs*, editors: Efron, Holmsedt, Kline, pp. 233-289. New York : Raven Press, 1979.

"Was Espingo (Ispincu) of Psychotropic and Intoxicating Importance for the Shamans in Peru?" in *Spirits, Shamans and Stars : Perspectives from South America*, editors: Browman and Schwartz, pp. 55-62. The Hauge, Paris, New York : Mouton Publishers, 1979.

1980

"Det äventyrliga fälttåget av Hernán Cortés i Petén" in *KA-fyren, Kustartilleriets kamratförening, Göteborg 1980*, pp. 11-13. Göteborg.

"Påhopp inom mayaforskningen" in *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 7.3.1980*. Göteborg.

Digitized by Google

"En indianernas broder - Curt Nimundajú. Vid läsningen av en minnesteckning" in *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 9.5.1980.* Göteborg.

"Curt Nimeundajú, Brother of the Indians" in *The Masterkey*, vol. 54, pp. 132-136. Los Angeles : Southwest Museum, 1980.

1981

"Indiansk antikonception" in *Recip Reflex*, 14:2, pp. 87-92. Stockholm, 1981.

Precolombisk konst. (Translation. Original in English by Gordon Ekholm). Helsingfors : Didrichsens Konstmuseum, 1981, 96 pp.

1985

"Alleged Native Antidote to Curare" in *Årstryck 1983/84,* pp. 19-25. Co-authors: Bo R. Holmstedt, Pham-Huu-Cham, Philippe Clavel, and Bernard Lasserre. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1985.

"Convergent Approaches to the Analysis of Hallucinogenic Snuff Trays" in *Årstryck 1983/84*, pp. 26-37. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1985.

1986

Review of Ritual Enemas and Snuffs in the Americas (by P.A.G.M. de Smet) in *Journal of Ethnopharmacology* 16 (1986), pp. 323-325. Elsevier Scientific Publishers Ireland.

1987

"Papain in Moche Blood Ceremonies" in *Journal of Ethnopharmacology* 19 (1987), pp. 227-228. Co-authors: Eskil Hultin and Wolmar Bondesson. Elsevier Scientific Publishers Ireland.

Digitized by Google

"Halleys komet även i mayanska inskriptioner" in *Årstryck 1985/86*, pp. 35-38. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1987.

"Om Adolf Erik Nordenskiöld (1832-1901), vars son Erland (1877-1932) blev Göteborgs legendariske indianforskare" in *Årstryck 1985/86*, pp. 39-45. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1987.

"Några indianska kulturväxter okända i Gamla Världen före 1492" in *Årstryck 1985/86*, pp. 46-58. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1987.

"'Ulluchu' in Moche Iconography and Blood Ceremonies : The Search for Identification" in *Årstryck 1985/86*, pp. 59-85. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1987.

1988

Apuntes sobre Grupos Meridionales de Indígenas Chocó en Colombia. Bogotá : El Greco Impresores, 1988, 177 pp.

1989

"El 'Ulluchu' en la Iconografía y Ceremonias de Sangra Moche : La Busqueda de su Identificación" in *Boletin del Museo Chileno de Arte Precolombino*, 1989:3, pp. 25-45. Santiago de Chile.

1990

"Studies and Museum Work for Erland Nordenskiöld during the Years 1929 to 1932. His last Student looks back over more than half a Century" in *Årstryck 1987/88*, pp. 35-44. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1990.

"Notes on a Book Concerning Dr Chanca, Ship's Doctor during Columbus's Second Voyage to the West Indies in 1493" in *Årstryck 1987/88*, pp. 45-51. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1990.

Digitized by Google

1991

"Letter to the Editors" in *Journal of Ethnopharmacology* 34 (1991), p. 287. Ireland.

1992

"Cambios en algunos conceptos religiosos de los indios Cuna después de la conquista" in *Årstryck 1989/90*, pp.18-27. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1992.

"Criticism of carelessness in respect of personal and other matters in a book from Spain, 1990, on the Cuna Indians" in *Årstryck 1989/90*, pp. 32-34. Göteborg : Göteborgs Etnografiska Museum, 1992.

"Studier och museiarbete för Erland Nordenskiöld under 1929-1932. Siste eleven ser mer än ett halvsekel tillbaka" in *Erland Nordenskiöld, forskare och indianvän*, pp. 17-27. Carlsson Bokförlag, 1992.

Digitized by Google

PARACAS - APROXIMACION HISTORICA A UN PUEBLO DEL DESIERTO

La costa peruana está ubicada entre los contrafuertes de la vertiente occidental de los Andes Centrales y el Océano Pacífico. Este territorio se caracteriza por ser una estrecha faja de desierto que se extiende a lo largo de todo el Perú y que se encuentra seccionada transversalmente por numerosos oasis fluviales de carácter estacional. Estos llevan en sus cuencas el agua proveniente de deshielos de los glaciares y de las lluvias colectadas en sus cortas cuencas.

El clima árido y seco predominante en la costa se debe a la presencia de la Corriente Peruana o de Humboldt y a la afloración de aguas profundas ricas en nutrientes. Esta corriente marina recorre la costa del Perú de sur a norte llevando sus frías aguas, que evitan que se produzcan lluvias en la costa pero que a la vez permiten la existencia de uno de los mares más ricos en especies económicamente importantes, como la anchoveta, la sardina y tantas otras que han contribuido al desarrollo del país.

A lo largo de los 2,815 km. de playa existentes en el litoral peruano se presentan pocos accidentes geográficos resaltantes; una de las excepciones a esta característica general es la Península de Paracas.

La Península de Paracas, conjuntamente con las Islas de San Gallán, Chincha, Ballestas, entre otras, forma parte de la antiquísima Cordillera de la Costa, cuya formación se remonta a épocas anteriores al Carbonífero. Esta cordillera, que corría paralela a toda la costa del Perú (aprox. a unos 30 kms.) estuvo emergida por más de 300 millones de años, desapareciendo casi totalmente entre Paracas y el Macizo de Illescas en Piura (al norte del Perú), a medida que el crecimiento de la Cordillera de los Andes se acentuaba a finales del Plioceno. Por este motivo en la zona de Ica se fue secando el mar que estaba comprendido entre la Cordillera de la Costa y la zona más occidental de la Cordillera de los Andes, formando el Tablazo de Ica, convirtiéndose en uno de los yacimientos más importantes de fauna marina de esa época en Súdamérica. Actualmente, la Península de Paracas logra desviar las frías aguas de

Digitized by Google

la Corriente Peruana, formándose así extensas superficies de aguas poco profundas que, debido al sol tropical, tienen una temperatura superior a lo normal. De este modo, la fauna malacológica en Paracas incluye especies netamente tropicales, inexistentes en otras playas del litoral adyacente.

Nos encontramos, pues, frente a uno de los desiertos más bellos y extensos del Perú, en el cual, pese a la extrema aridez de sus suelos, existe una abundante riqueza marina que ha permitido la presencia de ocupaciones humanas en la zona a lo largo de la historia.

Entre el litoral y los valles cultivables cercanos existen extensas zonas desérticas invadidas por dunas errantes de grandes proporciones y azotadas por tormentas de arena conocidas localmente como "Paracas". Estas tormentas, que se producen principalmente entre los meses de agosto y noviembre, transportan grandes cantidades de arena que luego caen como lluvia sobre valles y poblados formando gruesas capas. La violencia de este fenómeno causada por vientos que llegan a velocidades entre 80 y 100 Km/h. y la cantidad de material acarreado, ha impresionado al hombre desde épocas muy remotas.

Los valles que circundan este gran desierto de Ica y Paracas tienen la mayor parte del tiempo sus cauces secos o con muy poca agua. Incluso en la temporada de avenida, casi nunca llegan a desembocar al mar, percolándose en el desértico cauce y formando pequeños oasis que no soportan una agricultura sostenida. Por esta razón, las principales actividades económicas como la agricultura se dan en el cauce medio de los valles.

La economía de los pueblos en Paracas dependía y depende sustancialmente de las condiciones climáticas de la región y éstas, a su vez, de los fenómenos climatológicos mundiales, a los que se encuentra asociado aquél conocido com "El Niño" (ENSO: El Niño Southern Oscilation). Este fenómeno ha sido causante de grandes catástrofes económicas y culturales a través de los siglos, tanto en la costa como en la sierra, modificando temporal y radicalmente los regímenes pluviales en el Perú: lluvias abundantes en el norte destruyen la infraestructura agrícola de los valles, mientras que prolongades sequías en la sierra sur han sido causantes de grandes movilizaciones humanas a través del tiempo. Estos dramáticos cambios fueron dejando profundas cicatrices en la historia, tanto así

Digitized by Google

que hoy nos sirven para establecer nuestros cuadros de periodificación cultural.

Desde épocas muy tempranas, este conjunto de fenómenos debió impulsar migraciones desde la costa norte hacia el sur con la finalidad de buscar territorios donde "El Niño", lejos de ser catastrófico pudiera ser altamente beneficioso para la agricultura e inclusive para las actividades relacionadas con el mar, pues muchas de las especies malacológicas y peces -base de la economía norteña- desaparecen o se repliegan hacia el sur durante estos episodios ENSO.

Los primeros habitantes del litoral de Paracas mantuvieron una economía basada en la pesca y recolección de especies propias de aguas poco profundas, tranquilas y con fondos de tipo fangoso arenoso. Entre los moluscos que se encuentran habitualmente en esta zona, tenemos la concha de abanico (*Argopecten purpuratus*), la macha (*Mesodesma donacium*), la almeja blanca (*Protothaca thaca*), el choro azul (*Choromytilus chorus*), el chanque (*Concholepas concholepas*), el caracol gris (*Thais chocolata*), y el choro (*Aulacomya ater*). Muchas de estas especies son explotadas intensamente en la región hasta nuestros días y se comercializan en todo el país.

Restos de los desperdiciones de su consumo, que forman grandes túmulos, se encuentran bordeando la línea de playas y los lechos de mar fósil como los de Las Salinas de Otuma.

El hombre ocupó y explotó intensamente el rico litoral de Paracas desde hace más de 10,000 años, construyendo sus viviendas con varillas y cañas, dándoles una planta circular y aglutinándolas en pequeños grupos. Muchas veces, las mismas viviendas sirvieron para sepultar a sus muertos. Existen restos de estas pequeñas aldeas, identificadas por sus conchales ubicadas cerca a la playa, en los arenales que bordean el poblado actual de Paracas.

Las primeras ocupaciones con cerámica no presentan mayores variaciones en lo concerniente al tipo de economía y a los patrones de ocupación local. Sin embargo, comienzan a aparecer ciertas manifestaciones en la cerámica que podrían darnos pie a pensar en la presencia de interrelaciones culturales con otras regiones lejanas, como por ejemplo la costa norte, desde donde habría llegado la tecnología alfarera. Las ollas sin cuello y ciertos tipos decorativos son comunes y populares en la cerámica de estas épocas.

Digitized by Google

Evidencias de esta cerámica temprana se encuentran formando parte de las complejas deposiciones culturales de aldeas como Disco Verde, Acha y muchos otros conchales que se encuentran distribuidos a lo largo del litoral.

En el estilo Puerto Nuevo (800 - 600 a. C.) la cerámica se desarrolla rápidamente tanto en el aspecto tecnológico como en el artístico. Del uso del negativo como principal técnica decorativa se pasó al uso de pigmentos aplicados post cocción. La decoración en base a círculos y motivos escalonados se enriquece con la aplicación de pastillaje y la realización de diseños más complejos en variada gama de pigmentos.

Es precisamente en esta época cuando el arte de Paracas comienza a adquirir sus características tan particulares. Incluso algunos investigadores ven en los diseños aplicados en forma de cabezas de animales de la cerámica Puerto Nuevo lo que en el futuro sería el Ser Oculado característico de la cerámica Paracas clásica. El artista Paracas encuentra en la cerámica un buen soporte para su amplio desarrollo.

Un asentamiento característico de esta época es la aldea de Puerto Nuevo, ubicada a pocos kilómetros al norte de la península y a orillas de la playa, donde en los años sesenta Frederick Engel excavó y encontró cerámica muy fina de color marrón y negro, en la que se hace evidente la influencia iconográfica norteña. Esta última tuvo un fértil terreno en el arte local que se encontraba en pleno desarrollo.

La cerámica Puerto Nuevo sería contemporánea con los estilos Cupisnique clásico y Cupisnique tardío de la costa norte; desgraciadamente se ha podido recuperar muy poco de este material de las grandes aldeas que se distribuyen a lo largo del litoral de Paracas durante esta época.

La llegada del arte Chavín (Janabarriu / Morro de Eten) a Paracas está representada en el estilo Karwas, nombre tomado del sitio epónimo ubicado en la parte central de la Bahía de La Independencia, frente a la Isla de Las Viejas, al sur de la Península de Paracas. En este sitio, mediante excavaciones ilegales realizadas a fines de los sesenta, se extrajeron valiosísimos tejidos y cerámica de estilo similar tanto iconográfica, como formalmente a los de la costa y sierra norte.

Digitized by Google

Estos hallazgos procedían de tumbas profanadas probablemente cientos de años antes de nuestra era, situación similar a la encontrada por Carlos Elera en sus excavaciones en Morro de Eten, Chiclayo.

Huesos, tejidos arrancados, cerámica, así como fragmentos de aretes y otros utensilios se encontraron disturbados y mezclados. La cerámica de esta época que llamamos Karwas (600 - 500 a. C.) es muy similar a la ilustrada en muchas publicaciones de material arqueológico proveniente de Chicama, Cupisnique, Jequetepeque, Zaña y Eten, estilos pertenecientes al Formativo Medio Tardío norteño. Caso similar debió haber sucedido con otro tipo de soportes como son los tejidos. La sierra y costa norte no son regiones apropiadas para la conservación de material textil debido a sus regímenes pluviales y tipos de suelos. En Paracas éste sí se conservó debido a lo seco y alcalino de su suelo, sorprendiéndonos actualmente con la gran variedad de técnicas y sus combinaciones. Colores de algodón que van del blanco total al marrón obscuro, pasando por toda una gama de tonalidades, fueron la materia prima con la que los antiguos iqueños plasmaron la alucinada y compleja iconografía "Chavín".

Tapices, brocados, bordados se combinan con la pintura y el teñido con reservas (tye-dye) para decorar mantas, taparrabos, winchas, camisas y pequeños manteles.

En la mayor parte de los casos, la iconografía gira en torno a representaciones del "Dios de los Báculos" y otros personajes antropomorfos con atributos de felinos, aves y serpientes. Estos elementos son base de la religión norteña y son tomados de animales propios de la costa. En el caso de las águilas probablemente se trata del "ñampal" o águila marina (*Pandion haliaetus*), cuyo distintivo penacho eréctil y lacrimales la diferencian de otros aves. El felino debió corresponder al "otorongo" o jaguar americano (*Panthera onca*), reconocido por las manchas corporales, por su gran tamaño y ferocidad. Este mamífero carnívoro se encuentra actualmente casi extinguido en la costa y los últimos datos de su presencia provienen de cazadores que en las primeras décadas de este siglo lo cazaron en los bosques de la parte alta del Río Zaña. En nuestros días se halla confinado a los bosques de Piura y Tumbes. En cuanto a la serpiente, su representación debe corresponder a la única boa constrictor de gran tamaño que vive en el litoral: la "macanche" (*Boa*

Digitized by Google

constrictor ortonii). Por lo menos en dos momentos este culto se difundió ampliamente por los Andes Centrales, el primero durante el Formativo, que es la época que venimos tratando y el segundo durante el Horizonte Medio (570 d. C.).

Como mencionamos anteriormente es muy variado el uso de estos magníficos tejidos: algunos de gran tamaño, que presentan cordones en las esquinas, debieron haber servido para cubrir muros o paneles y ambientar lugares sacros en pequeños templos ubicados en los poblados de pescadores del litoral; otros debieron haber servido para la indumentaria misma de los personajes que ejercían los cultos.

Asentamientos de esta época se distribuyen por toda la costa de Ica, presentándose igualmente en la parte baja de los valles y teniendo en común una fuerte relación con actividades de pesca y recolección de moluscos.

Después de esta época, marcada por una acentuada presencia iconográfica norteña, tenemos en Paracas Temprano (500 - 400 a. C.) una clara transición hacia la regionalización de las manifestaciones artísticas. El tratamiento de las representaciones de felinos, aves y reptiles asume un tinte propio entre personas que probablemente nunca tuvieron la oportunidad de ver directamente a estos animales. Se combinan el uso del negativo con vistosos colores resinosos aplicados post cocción en espacios delimitados por incisiones, acercándose más a lo que conocemos nosotros propiamente como Paracas.

Paracas tuvo una larga evolución artística, en la que los investgadores reconocen el paulatino alejamiento de la rigidez y barroquismo del arte Chavín y su transformación en un arte propio simple y con un tratamiento altamente convencionalizado de sus personajes y motivos decorativos.

Las aldeas crecen en tamaño y se multiplican en número, y la explotación de los diversos recursos marinos llega a su climax. Cientos de kilos de moluscos y peces secos debieron cruzar diariamente el desierto tras largas jornadas con rumbo a los valles vecinos por caminos marcados con pequeñas rumas de piedras que a manera de hitos guiaban al viajero. Restos de estas marcas podemos advertirlas hasta en nuestros días desperdigadas por los extensos arenales sin conocerse su procedencia ni su destino. Estos productos marinos

Digitized by Google

debieron ser trocados por productos agrícolas como yucas, camotes, papas. ajíes, calabazas, así como el algodón para tejer sus redes.

Este comercio debió haber sido a gran escala, debido a las múltiples evidencias de grandes poblaciones en un litoral tan desértico.

Los desperdicios de las intensas actividades económicas de estos pueblos se acumularon en gigantescos conchales que fueron reutilizados por los pobladores locales de esta zona. La basura era colocada formando grandes túmulos transversales a la dirección del viento con el fin de desviar su fuerza. Estos módulos, de 70 a 100 m. de largo por 3 ó 4 de altura, eran dispuestos uno tras otro con espacios regulares entre ellos, formando sistemas muy funcionales para proteger las viviendas, construidas con lajas de piedra y huesos de ballena dentro de estos montículos, del fuerte viento así como de la humedad y el intenso frío nocturno. En este sentido debió ayudar el calor generado por la descomposición del material orgánico de las conchas que conformaban los túmulos. Las viviendas constan generalmente de un par de ambientes con depósitos laterales y una entrada formada por un ingreso indirecto a través de una pequeña chimenea que da a un reducido vestíbulo; éste sirve para introducirse a la casa, la cual es totalmente subterránea. Los muros que contienen las deposiciones de basura son construidos en base a lajas de piedra con cantos rodados, unidos por una argamasa hecha en base a salitre, yuyos (algas marinas) y/o pieles de pingüinos y lobos marinos. En este último caso la grasa que a los animales les sirvió en vida como aislante térmico, a los paraqueños les sirvió como pegamento entre las piedras de los muros. Los techos de las viviendas fueron comúnmente construidos con costillas de enormes ballenas que, una vez muertas, varaban en las playas donde eran descuartizadas para utilizar sus huesos en la manufactura de innumerable cantidad de herramientas y utensilios domésticos.

Los pueblos de esta época tuvieron una economía que giraba en torno a la extracción y comercialización de la macha (*Mesodesma donacium*), el choro azul (*Choromytilus chorus*), el chanque (*Concholepas concholepas*) y algunos grandes almejas (*Protothaca thaca*, *Eurhomalea rufa*, etc.).

A partir de recientes hallazgos arqueológicos se está argumentando mucho en favor de la teoría que plantea la presencia de

Digitized by Google

"Mega Niños" hacia fines del Formativo. Este fenómeno, catastrófico en otras partes del territorio andino, pudo ser muy beneficioso para desarrollar la agricultura local, incluso, pudo haber favorecido la ampliación de la frontera agrícola con la respectiva colonización y aumento de la población económicamente activa, lo que nos podría explicar el incremento de la explotación de los recursos marinos.

Bellas prendas confeccionadas con algodón son piezas comunes como parte de las ofrendas en las tumbas. Algunas de las más logradas, que comunmente conocemos como "mantos", corresponden temporalmente a Paracas Tardío (200 - 100 a.C.). La evolución del arte y tecnología de este período tiene un respaldo de cientos de años de evolución, durante los cuales los tejedores de Paracas destacaron por su destreza. Aparentemente es en esta época que comienza a utilizarse lana de camélidos en la confección de prendas y mantos, costumbre que se puso muy en boga en las épocas siguientes.

Es sorprendente la cantidad de huesos de camélidos, ya sea como herramientas o esqueletos, hallados en los basurales y tumbas. Probablemente su presencia se debe a que estos animales fueron utilizados como bestias de carga (pueden, en contra de lo que siempre se dice, cargar más de 50 kilos cada una) tanto para la comercialización de peces y moluscos secos, como para la explotación de la sal, producto abundante en la región y básico para la conservación de alimento y consumo humano directo.

Las poblaciones de esta época se suman sobre los milenarios conchales de ocupaciones más tempranas, diferenciándose solamente por la presencia de una cerámica muy fina en la cual se comienzan a sentir los cambios que llevarán el arte Paracas hacia una simplificación tanto formal como decorativa. Esta es una de las características de la cerámica Paracas Necrópolis (100 a.C. - 100 d.C.), en la cual las formas estilizadas y elementales tienden a una sutil monocromía dada por engobes claros entre blanco y amarillento que le dan una personalidad única en el arte andino. La ubicación de sus principales asentamientos en la parte baja del río Pisco, nos indican una derivación del foco de actividad económica del mar hacia los valles.

Digitized by Google

Tello llegó a Paracas en las primeras décadas de este siglo buscando el lugar de donde provenían los mantos polícromos que comenzaron a aparecer en Lima profanados por los huaqueros pisqueños. Excavó en Cerro Colorado y Arenas Blancas en la Bahía de Paracas. Los resultados de estas investigaciones son ampliamente conocidas. En Cerro Colorado excavó lo que denominó "Las Cavernas", especie de depósitos donde aparentamente en tiempos antiguos se redepositó gran cantidad de cadáveres desconociéndose su procedencia original, pues pudieron haber sido rescatados de alguna inundación causada por un maremoto de la parte baja del poblado de Arenas Blancas. Maremotos como el que mencionamos se han producido a lo largo de la historia en numerosas ocaciones, incluso en épocas contemporáneas. Esto podría reforzarse por la costumbre de nuestros pueblos prehispánicos de enterrar sus muertos por debajo o muy cerca de sus viviendas. Similar caso se presenta en las excavaciones en Wuarikayán (falda del mismo Cerro Colorado), donde se registraron grandes acumulaciones de fardos amontonados intruyendo viviendas de la época. El patrón de distribución de los cadáveres en nada nos hace recordar las acostumbradas deposiciones funerarias locales; más bien nos parece indicar un apresurado rescate y puesta en lugar seguro de los sagrados restos de los antepasados.

Las obras de arte más maravillosas sobre tejidos del Peru prehispánico provienen de estas excavaciones y de esta época. Una parte de estos tejidos no son propiamente Paracas, sino que pertenecen a la cultura Nasca (100 a.C. - 600 d.C.), estilo posterior a la última fase de Paracas (Paracas Necrópolis). La continuidad artística de Paracas a Nasca es clara y obvia. Se abandona paulatinamente la pintura resinosa y post cocción de la cerámica, y se comienza a utilizar la pintura pre cocción, haciendo gala de una policromía y un acabado que asombran a la humanidad. Iconográficamente muchos de los textiles agrupados en lo que se denomina "mantos Paracas" reflejan los mismos diseños que decoran las vasijas Nasca clásico, constituidos principalmente por personajes en actitud de volar con grandes apéndices bucales, narigueras y abundantes representaciones de cabezas trofeos. Animales como la orca, gaviotas, cóndores nos hablan a través de los tejidos de un mundo sobrenatural complejo y polícromo que hace un fuerte contraste con uno de los desiertos más áridos y hermosos del mundo.

Digitized by Google

La sociedad Nasca fue un pueblo eminentemente agrícola, que tuvo que enfrentar el reto de alimentar a una población en constante crecimiento con los escasos recursos que brindaba un territorio árido, con un régimen pluvial tan irregular como el de la región. Mediante ingeniosos desarrollos tecnológicos conocidos como "galerías filtrantes" lograron colectar el agua subterránea de las cuencas secas de numerosas quebradas, agua que gota a gota iba filtrándose, siendo colectada por canales subterráneos para ser utilizada en el riego agrícola.

La necesidad de comprender a la naturaleza y dominarla dió pie a complicados cálculos astronómicos, reflejados tel vez, en los numerosos y gigantescos geoglifos aún existentes en las mesetas que rodean los valles, que muestran figuras geométricas e imágenes estilizadas de animales relacionados a su mitología que parecen representar algunas constelaciones. Estos geoglifos son conocidos como las "Líneas de Nasca" y constityen una de las mayores concentraciones de diseños de este tipo en el mundo.

La zona de mayor presencia de estas líneas corresponde a la Pampa de Jumana, formación aluvial característica de la zona, donde debido al alto contenido de minerales del terreno, los guijarros que cubren la mayor parte del suelo, han tomado un color ocre rojizo debido al prolongado intemperismo.

Los antiguos pobladores observaron que al realizarse un barrido superficial de las piedras quedaba expuesta la clara superficie aluvial, por lo que la mayor parte de los grandes diseños existentes han sido confeccionados con esta técnica; es decir se realizaban los trazos en el terreno raspando la superficie a lo largo de éstos, por contraste se iban formando las figuras.

Los poblados Nasca presentan patrones dispersos a lo largo de las cuencas que forman el actual departamento de Ica. Cahuachi es el único centro con arquitectura monumental. Un centro religioso y probablemente administrativo, muestra grandes plazas y montículos, hoy muy erosionados debido a la prolongada exposición a los fuertes vientos y a las ocasionales lluvias.

La cultura Nazca llega a su fin con la llegada del Horizonte Medio (570 d.C.). Cientos de años de desarrollo artístico propio, es avasallado por las ideas reliigiosas provenientes del altiplano, que vienen acompañadas por una rígida iconografía, copando todas las

Digitized by Google

variantes de expresión artística de forma muy similar a como lo hizo Chavín casi mil años antes.

Aproximadamente a partir del siglo IX se inicia un proceso de seglarización del arte acentuado por una producción artesanal masiva. La decoración sobre cerámica es básicamente geométrica y se presenta en una escasa gama de pigmentos.

Los textiles nuevamente destacan por la variedad de técnicas empleadas en su confección, así como por lo llamativo de sus diseños. En esta época Ica-Chincha, gran parte de la extensión agrícola debió dedicarse al cultivo del algodón, el que debió ser comercializado a gran escala, tanto como materia prima como producto elaborado. Es importante mencionar aquí la similtud que muchos de estos tejidos guardan con productos norteños (Chancay, Chimú) ; lo que se debería a un intenso comercio a lo largo del litoral peruano, actividad ésta que caracterizó a la cultura Ica-Chincha.

La llegada de los Incas a ese teritorio alrededor del siglo XIV antecedió muy poco a la invasión europea en nuestro país. Ambos acontecimientos dejaron escasa huella en estos desérticos parajes.

JOSE PINILLA BLENKE
Museo de La Nación, Lima

Digitized by Google

BERÄTTELSE FÖR 1991

Etnografiska Museets råd har haft följande sammansättning: ordförande professor Jörgen Weibull, vice ordförande personalsekreterare Sören Kviberg, samt ledamöterna Enneli Anttila, professor Gunnar Harling, studiesekreterare Lilian Hult, professor Magnus Mörner, kronoinspektör Lars Persson, ombudsman Kitt Rehn-Magnusson samt speciallärare Anita Torstensson. Museets råd har sammanträtt den 22/2, 31/5, 20/9 och 6/12.

Faställt antal miljöronder har genomförts under året och personalmöten har hållits varannan onsdag.

Paracasprojektet - årets händelse

Den 16 maj presenterades projektplanen, organisationen med referensgrupper samt kalkyler för museinämnden. I och med detta lades projektet direkt under museet efter att sedan 900101 varit knutet till Göteborgs Museers kansli under förvaltningschefen. I augusti utökades projektets arbetsgrupp med en informations- och marknadsansvarig. Samtidigt infogades marknadsföring som ett fjärde delprojekt till de tre urspungliga (vård, data resp. information). Till marknadsföringen är en referensgrupp knuten bestående av Siv Bondenäs-Brink (infochef Göteborgs Universitet), Åke Hammarin (rektor IHM), Bertil Falck (dir. Bok & Bibl.), Leif Aronsson (Göteborg & Co). I gruppen ingår även Bo I. Jonsson (förvaltningschef), Helene Axel-Nilsson (projektledare), samt Moca Odesjö (sammankallande).

Kontakter med presumtiva samarbetspartners har accelererat med positivt resultat. Vi har fått ett mycket gott gensvar på den omfattande enkät som skickats ut till museer och andra relevanta institutioner världen över. Gemensamt med TEFO (Svenska textilforskningsinstitutet) har ett forskningsprojektet nu igångsatts för att möjliggöra bl.a. en tillståndsbeskrivning av textilierna. I samarbete med socialantropologiska institutionen vid Göteborgs Universitet planeras fristående kurser samt en forskarkurs på temat Paracas.

Digitized by Google

När projektet presenterades den 24 september på en presskonferens i Sparreska våningen, Norra Hamngatan 14, väckte det stort intresse bland media. Därpå följde Bok & Biblioteksmässan den 26-29 samma månad där museet deltog med ett vackert monterarrangemang, i vilket projektet presenterades. Med stöd av ett omfattande mediaintresse - samtliga tv-kanaler, de stora svenska dagstidningarna samt en mängd ortstidningar och tidskrifter publicerade artiklar om projektet - var publiktillströmningen stor till vår monter; var femte mässdeltagare beräknas ha besökt montern.

En stiftelse grundades under året för att förvalta medlen till projektet. Vid sidan om museiförvaltningen är Västsvenska Handelskammaren och Kungliga Vetenskaps och Vitterhets Samhället medstiftare. Göteborgs Universitet och Chalmers Tekniska Högskola står som vetenskapliga och moraliska stöttare av projektet. Vid sidan av projektets styrelse, vars ledamöter ännu inte är valda, finns ett råd. Landshövding Kjell A. Mattsson, ambassadör Gustavo Silva-Aranda, direktör Ernst Knappe, redaktör Axel Miltander, rektor Jan S. Nilsson är de medlemmar som rådet har idag.

Diverse PR-föredrag, möten med representanter för näringslivet och kommunen samt presentationer av projektet för statliga och vetenskapliga institutioner (bl.a. SIDA, Kulturrådet, Forskningsrådsnämnden) ingick även i höstens arbete. Inom projektets registreringsdel har samarbete utvecklats med Folkens Museum i Stockholm. Målet är att få ett enhetligt utformat registersystem på data, vilket kan brukas för såväl textilt material som för föremål av annan art. Professor Pål-Nils Nilsson inledde sitt arbete med forskningsinriktad fotodokumentation av textilierna. Den avancerade bildhanteringen på data kräver fotografier av extremt hög kvalité.

Bearbetning och studium

Museet har under större delen av året varit utan bibliotekarie. Biblioteket fick sporadisk hjälp under tiden 24 jan. - 14 juni av Roland Björkman, vtp-anställd. Fr.o.m. 1/9 anställdes tillf. bibliotekarie Eva Bjärlund.

Referensbiblioteket har ökat med 551 titlar till sammanlagt 31534 vid årets slut. 215 titlar inkom genom inköp, 267 är byten och 69

Digitized by Google

titlar gåvor. Professor S. Henry Wassén har som vanligt varit en generös donator. En smärre boksamling med reseskildringar skänktes av Sven-Erik Johansson, Mölndal. Ingen egen produktion under året.

Professor S. Henry Wassén överlämnar bokgåva till museet. Till vänster museets chef, Kjell Zetterström. Foto: Håkan Berg.

Övriga enskilda givare har varit: Ali Abulator, Mombasa, Jan Amnehäll, Göteborg, Efraim Andersson, Uppsala, Ingemar Berg, Göteborg, Vera Penteado Coelho, Sao Paulo, Margareta Ekroth-Edebo, Göteborg, Charlotte v. Graffenried, Bern, Günther Hartmann, Berlin, Sture Lagercrantz, Uppsala, Ali Osman, Göteborg, Helge Persson, Göteborg, Michel Perrin, Paris, Anna C Roosevelt, New York, Karl Wärnberg, Caracas.

Under 1991 har referensbiblioteket haft 62 registrerade besök av studenter samt svenska och utländska forskare.

Inga noteringar om ökning av material till bildarkivet, kartarkivet, eller grammofonarkivet. Pressklipparkivet har ökat avsevärt, dels genom museets egen pressbevakning, dels genom generösa bidrag från Carl A. Fromell i San Pedro till vilken vi framför ett varmt tack.

Digitized by Google

Material som har kommit dessa arkiv tillhanda har p.g.a. personalbrist under större delen av 1991 blivit liggande.

Intendenten för amerikanska avdelningen, som under 1991 huvudsakligen har arbetat inom Paracasprojektet/Information, har publicerat artikeln över Erland Nordenskiöld i Svenskt Bibliografiskt Lexikon samt hållit föredrag på följande platser och tider utanför Göteborg i anslutning till Riksutställningars och museets samproduktion "Liv och Vatten": 14/3 Bohusläns museum, föredrag och genomgång med museipedagoger; 26/6 Malmö museum, visning och föredrag; 27/10 Folkens museum Stockholm, föredrag.

Museet har haft flera utländska forskarbesök bland vilka kan nämnas amerikanister som Dr. Michel Perrin, Paris, Dr. Waud Kracke, Chicago, Dr. Philippe Descola, Paris, Dr. Ann P. Rowe, Washington, Dr. Alicia Violeta Narro León, Cajamarca.

Insamling

6 samlingar har registrerats: 3 etnografiska samlingar från Sydamerika, 2 dito från Afrika samt en etnografisk samling från Fiji.

Bevarande och Vård

Allmänkonservering: Konservatorn har åtgärdat föremål för årets utställningar samt fortsatt den löpande inspektionen och vården av fjädermaterial. Tillsammans med en praktikant från Ungdomscentrum har museets båtmodeller åtgärdats.

Textil: Textilkonservatorn har sammanställt fotodokumentation över peruansk arkeologisk textil - dess förvaring och hantering under årens lopp. Tillsammans med magasinsföreståndaren har hon deltagit i planeringen av magasinet för textil på Polstjärnegatan 6 och packning för föremålstransporter samt medverkat i arbetet inom Paracasprojektet. Magasinering av museets omfattande textilband från Sydamerika har också avslutats under 1991. Textilkonservatorn har gjort studieresor till Kulturen, Lund, och Moesgård, Århus, deltagit i Referensgruppen för Vård och Bevarande frågor i Västsverige samt varit kurir till Bryssel, Linz och Madrid för museets utlånade föremål till vandringsutställningen "Inka - Peru".

Digitized by Google

Magasin: Magasinsföreståndaren har arbetat med planeringen av flyttning av Hagamagasinet till Polstjärnegatan 6 samt varit museets kurir till Bryssel, Madrid och Köln för museets utlånade föremål till internationella vandringsutställningar. Han har skött den löpande magasineringen och registreringen av nya samlingar och planerat och genomfört tre tillfälliga utställningar: "Malanggan - anfäder och andar" resp. "Hybenett Pasha" i museet samt "Under körsbärsträdets skugga" på Balltorps bibliotek. Han har vidare deltagit i 4 veckors "workshop" i Zimbabwe, genomförd i Swedish African Museum Program's regi under temat "How an exhibition develops" samt medverkat i inledande och avslutande seminarier i Sverige.

Utåtriktad verksamhet

Utställningen "Malanggan - anfäder och andar", som presenterar rituella masker och skulpturer från Nya Irland - Papua Nya Guinea, öppnades 15/6.

I salen för sydamerikansk arkeologi öppnades två mindre delar under 1991: dels ett monterarrangemang som presenterade museets Paracastextilier (tidigare utställt på Bok & Biblioteksmässan), dels museets omtalade arkeologiska fynd från Bolivias högland, "Niño Korin, en medicinmansgrav".

Den 2/11 öppnades utställningen "Bokskatter på Göteborgs Etnografiska Museum", som presenterar delar av Erland Nordenskiölds unika och värdefulla boksamling, som museet köpte in efter dennes död 1932. Utställningen har initierats och planerats av museets bibliotekarie, Eva Bjärlund.

Under 1991 har föremål resp. arkivmaterial lånats ut till följande institutioner: Svenska Afghanistanföreningen, Göteborg, Lärarhögskolan, Mölndal, Göteborgs Konstmuseum, Naturhistoriska museet, Statens Invandrarverk, Reiss museum, Mannheim, Balltorps bibliotek, Blå Stället, Angered.

Undervisningsavdelningens populära serie "Möt världens kulturer - musik och dans på Etnografiska museet" fortsatte på lördagarna under hösten med följande program:

5/10 Göteborgs Estniska Damkör sjunger sånger från Estland.
12/10 Afrikanskt Kulturcentrum bjuder på trumspel, dans och sång.
19/10 Chilensk folklore med Chile Lindo.

Digitized by Google

26/10 Indonesiska Kulturföreningens barn och ungdomar framför traditionella danser.
2/11 Iransk musik med musikföreningen Chakavak.
9/11 Indonesiska Kulturföreningen besöker oss igen med flera färgsprakande dräkter och danser.
16/11 Sånger och rytmer med Eritreanska förbundet.
23/11 Rysk dans och musik med balalajkagruppen Tajga och dansgruppen Poljanka.

Under söndagarna hösten 1991 fortsatte även den etnografiska verkstaden för barn och vuxna under rubriken "Jorden runt med etnografiska museet" med följande program:
6/10 Kachinadockor gör Hopiindianerna som gåvor och till ceremonier. Vi gör egna dockor.
13/10 Sabokoaya, rytmer och musik under mangoträdet. Vi gör rytminstrument, sjunger och spelar tillsammans.
20/10 Dockor av lera, Chacoindianernas lerdockor inspirerar till att göra egna.
27/10 Sandmåleri gör Navahoindianerna för att bota sjukdom och återställa harmonin. Vi prövar på att göra egna små målningar.
3/11 Vi gör masker av papper eller gips. Medan de torkar kan du titta på museets masker.
10/11 Indianska fjäderarbeten såsom pannband, prydnader och vävnader kan du pröva på att göra med färgsprakande fjädrar.
17/11 Indiantält, vi gör små modeller av prärieindianernas tipi och dekorerar dem.
24/11 Garn- och frömåleri. Med vax, garn och fröer gör vi färgsprakande tavlor liksom Huicholindianerna i Mexico.

Under "Kulturnatta i Göteborg" 27 sept. gavs två musik- och teaterföreställningar på museet.

17/10 var museet värd för ett 50-tal anställda vid Televerket, Gbg, som bjöds på ett omfattande program med visningar och museihistorik.

Under hösten hölls även följande föreläsningar med anledning av nya kvällsöppettider:

Digitized by Google

6/11 Ragnhild Greek från Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet föreläser om fredsarbete i Tanzania.

14/11 Bibliotekarie Eva Bjärlund visar utställningen "Bokskatter på Etnografiska".

21/11 Representanter från Amerika 500 - femhundra år av förtryck och motstånd informerar om sitt arbete inför det så kallade Columbusåret och den indianska kampen mot det planerade firandet.

28/11 Författarinnan och textilkonstnären Kerstin Gustavsson håller föredrag och visar bilder om textil tradition i Turkmenistan.

5/12 Etnografiska museets chef Kjell Zetterström berättar om museets historia med anledning av dess 100-årsjubileum.

Undervisning

Undervisningsavdelningen omfattar en intendentstjänst om 3/4 tjänstgöring vilken återbesattes 1 oktober efter ett års vakans. Vissa lektioner har dock kunnat hållas med en timanställd museilärare under denna tid. Sedan tjänsten återbesattes har vi kunnat märka en klar uppgång i besöksfrekvensen. Under 1991 hölls totalt 152 lektioner och antal grupper är enligt följande fördelning: skolor Göteborg 54, förskolor Gbg 11, skolor annan kommun 61, förskolor annan kommun 2.

Personalia

Museichef	Kjell Zetterström
Assistent, expedition	Maj-Britt Berglund (deltid)
	Gunilla Brusved (deltid)
Bibliotekarie	Eva Bjärlund (proj.anst.)
Fotograf	Öystein Brochs
1:e intendent, Afrika/Asien	Carl-Axel Silow (tjl.)
1:e intendent, Amerika	Sven-Erik Isacsson
Intendent, undervisning	Magnus Dahlbring (deltid)
1:e konservator	Farzaneh Bagherzadeh
Konservator, textil	Gunilla Amnehäll
Magasinsföreståndare	Jan Amnehäll
Museilärare	Pernilla Elmtén (timanst.)

Digitized by Google

Museitekniker	Enar Carlsson Ingemar Hägg (deltid)
Utställningsformgivare	Ingrid Midsem
Paracasprojektet	Helene Axel-Nilsson (proj. anst., deltid) Moca Odesjö (proj. anst., deltid)

Publikationer

Wassén, S. Henry, 1991:
Letter to the Editors. Journal of Ethnopharmacology, 34 (1991) 287.
Elsevier Scientific Publishers Ireland Ltd.

Göteborg den 13 september 1993

Kjell Zetterström
Museichef

Digitized by Google

BERÄTTELSE FÖR 1992

Etnografiska Museets råd har haft följande sammansättning: Bertil Falck, ordförande, Pia Borg, Lars Englund, Magnus Mörner och Kaj Århem. Rådet har sammanträtt den 24/4, 10/6 (på socialantropologiska institutionen) och den 20/10 (på Gårda).

1992 var året då beslut om flyttning av museet togs. 1986 drogs planer upp för ett nybygge bakom Konsthallen vid Götaplatsen, av dessa blev intet. Därefter fördes diskussioner om inflyttning i Handelstidningens gamla lokaler, togs beslut om stängning av Ostindiska Huset, återtogs detta beslut och så, mirabile dictu! kom beslut om flyttning till Industrimuseets lokaler i Gårda. Rätt lustigt, för när dessa lokaler först diskuterades i museinämnden var tanken den att etnografi och industri skulle dela på de gamla bryggerilokalerna.

Vi har nu börjat att packa inför flyttningen. Det rör sig, bland mycket annat, om ca 60.000 föremål och 32.000 titlar i biblioteket.

Den internationella utlåningen fortsätter. Till en Peru-Inka utställning har museet levererat ett flertal föremål. Utställningen har visats i Bruxelles, Madrid, Linz, Rom och avslutades i augusti i Berlin. Till en utställning om byeri-skulpturer från Fang-folket i Afrika lånade museet ut en staty till Marseille. Senare lånades ytterligare föremål ut till Bruxelles, denna gång till en utställning "Trésors de Nouveau Monde" som visade konstföremål från Alaska i norr till Eldslandet i söder.

Till samtliga dessa utställningar har det publicerats förnämliga kataloger och det är naturligtvis hedersamt för museet att få vara med i dylika sammanhang.

Föremålsstatistik

9 samlingar om närmare 300 föremål har influtit. Av dessa kan nämnas köpet av Borys Malkins samling om 103, huvudsakligen keramiska föremål från Bolivia och Argentina. Framlidne rektor Stig Lund-Jensen (Laholm) har testamenterat drygt 100 föremål från Östafrika. Med denna gåva följde rikhaltig litteratur, huvudsakligen rörande Östafrika. Övriga givare är Arvid Westgerd (Göteborg), T.

Digitized by Google

Diallo (Angered), Bengt-Arne Runnerström (Tjällmo), S. Henry Wassén (Göteborg), och Göteborgs Sjöfartsmuseum.

Utskrift av generalkatalogen 1972-1982 har slutförts. Nytt dataregistreringsprogram har utarbetats i samverkan med Folkens Museum och har nu tagits i bruk.

Bibliotek, arkiv och kataloger

Bokbeståndet har ökat med 412 titlar och uppgick vid årets slut till 31947, fördelade på köp 205, byte 130 och gåva 77. Enskilda givare: Pål-Nils Nilsson (Stockholm), Olle Hellström, Sture Lagercranz (Uppsala), Kjell Zetterström (Göteborg), Henry Wassén (Göteborg), Kaj Århem (Göteborg), Sven-Erik Johansson (Mölndal), Claes Nordenskiöld (Stockholm), Magnus Dahlbring (Göteborg), Gunell Hanell (Stockholm), Gunilla Amnehäll (Göteborg), Michel Perrin (Paris), Agneta Eskilsson (Laholm), Etsuko Matsushita (Hyogo, Japan), Arne Berg (Göteborg).

Bland institutioner som bidragit med bokgåvor kan nämnas: Socialantropologiska institutionen, Göteborgs Universitet, SAREC, ICOM, Göteborgs invandrarförvaltning, Kommission für Allgemeine und Vergleichende Archäologie Bonn, Musee d'Arts africains... (Marseille), Föreningen Norden och Femte maj fonden, Folkens museum, EUR Rom.

Övriga arkiv ingen ökning. Eva Bjärlund och fotografen Stefan Larsson har med medel från Hasselbladsstiftelsen ("Rädda Bilden"-projektet) slutfört arbetet med att kopiera samtliga negativ från Thulin & Liljewalchs expedition 1912.

Museet och dess bibliotek har under året haft 133 noterade dagsbesök av studenter och forskare. Bland de forskare som studerat museets samlingar och material kan nämnas: Christer Lindberg (avhandlingsarbete om Erland Nordenskiöld), Fil.lic. Lisbet Bengtsson (arkeologi Sydamerika), Dr Michel Perrin (Kunaindianer, Panama), Dr Roy Querejazu, Cochabamba, och Dr Hugo D Ruíz, La Paz, från Nordenskiöldkommittén i Bolivia (Erland Nordenskiölds forskning och samlingar), Dr Ramiro Matos, Lima, Dr Inge Schjellerup, Köpenhamn, kuna-representanter från Ustupu, Asociación Kunas Unidos por Nabguana samt Grupo Teatral Kuna Ibeler Uagan, Panamá, Dr Daniel Quiroz Larrea, Santiago.

Digitized by Google

Utåtriktad verksamhet

I början av februari var utställningen Hybenett "Pascha" klar. Bertrand Hybenett var en svensk som tjänstgjorde som hovtandläkare hos shahen av Persien under 1800-talets senare del. Han har skänkt utsökta samlingar av vapen och konsthantverksföremål till museet som nu visar några av dessa föremål.

Den 6/2 invigde H.K.H. Prinsessan Majda Raad Zeid av Jordanien utställningen "Färgprakt", smycken och dräkter från Palestina och Jordanien. Vid öppnandet talade f. utrikesministern Sten Andersson och Widad Kawar, Amman. Widad Kawar är palestinska, bosatt i Jordanien. Hon har samlat in ca 3.000 dräkter varav omkring 150 visades i utställningen i Kronhuset. I samarbete med Internationella Folkhögskolan ordnades föredrag, filmvisningar och debatter med anknytning till utställningen som visades fram till den 5/5.

Övriga utställningar under året:

- 7 Cubanska ansikten, fotoutställning
- Folkdräkter från Lettland
- Jag är en del av världen
- Båtmodeller från arktiska till tropiska områden
- Semana Santa (påskveckan)
- Dia de los Muertos (mexikanskt allhelgonafirande)
- Till vardag och fest (indianska dräkter i Hagaboden)
- La Cultura Vive med Schillerska gymnasiet

Onsdagskvällar: Under våren visades en filmserie på temat "Amerika - 500 år". Scandinavian Geographic Society svarade under hösten för en föreläsningsserie om Amerika. Den illustrerades med diabilder.

I samarbete med ABF genomfördes under våren en studiecirkel i quechua.

I november ägde ett seminarium om Kina rum. Arrangörer var Etnografiska och Historiska museerna samt Svensk-kinesiska föreningen i Göteborg.

Kulturnatta: klassisk iransk musik.

Museernas dag: svenskt mästerskap i blåsrörsskytte.

Digitized by Google

Undervisning

Huvvuddelen utgörs av entimmarslektioner i anslutning till museets utställningar. Ett mindre antal dubbel- och trippellektioner med praktiska övningar har genomförts.

Verksamheten med undervisning för invandrar- och flyktingbarn på Ånässkolan har fortsatt.

Museet har samarbetat med Skånehällaskolan i Lindome där eleverna under en koncentrationsvecka om ulandsfrågor och rasism använde museet som bas. Museets medverkan omnämndes i tidningen Globens lärarhandleding.

Undervisning har meddelats studenter från socialantropologiska institutionen och grundkursen i humanekologi.

Skolans inre arbete (SIA): i samarbete med Göteborg Fritid och Guldhedens föräldraförening har museet arrangerat eftermiddagsverksamhet både vår och höst.

Under februarilovet ordnades uppvisning i asiatiska kampsporter. Teater Tizian spelade pjäsen "Angel, Matilda och Skrämslet". Antalet besökare till museets aktiviteter under sportlovet var 857.

Bevarande och vård

Mycken tid lades i början av året ner på planering av magasinet på Polstjärnegatan. Efter beslut om flyttning av GEM till Gårda var det magasinet ej aktuellt längre för vår del. I stället inleddes ett intensivt planerande inför flyttningen av de ca 60.000 föremål som GEM har utställda och magasinerade i OIH. Stora mängder förpackningsmateriel har inköpts och lagts upp på olika platser i museet.

Avdelningen har hjälpt till med de olika utställningar som producerats under året. Konservatorn har lagt ner mycken tid och möda på att ställa i ordning ett stort antal båtmodeller och har även assisterat i arbetet med museets material på Västsvensk Konservatorsateljé.

Textilkonservatorn har arbetat med märkning och vård av textilier. Hon har planerat flyttning av textilier till Gårda, har utfört diverse kurirresor med föremål till utländska utställningar, har

Digitized by Google

assisterat vid fotografering av Paracas-textilier, har packat etnografisk textil inför flyttningen m.m.

Personalia

Museichef	Kjell Zetterström
Assistent, expedition	Gunilla Brusved
Bibliotekarie	Eva Bjärlund (proj.anst.)
	Maj-Britt Berglund(tjl.) (-31/5)
1:e intendent, Afrika/Asien	Carl-Axel Silow (tjl.)
1:e intendent, Amerika	Sven-Erik Isacsson
Intendent, magasin	Jan Amnehäll
Intendent, undervisning	Magnus Dahlbring
1:e konservator	Farzaneh Bagherzadeh
Konservator, textil	Gunilla Amnehäll
Museilärare	Pernilla Elmtén (timanst.)
Museitekniker	Enar Carlsson
Utställningsformgivare	Ingrid Midsem
Paracasprojektet	Helene Axel-Nilsson (proj. anst.)
	Moca Odesjö (proj. anst. - 5/4)

Publikationer

Wassén, S. Henry, 1992: *Cambios en algunos conceptos religiosos de los indios Cuna después de la conquista,* pp. 18-27, Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck / Annals 1989/90. Göteborg.

Wassén, S. Henry, 1992: *Criticism of carelessness in respect of personal details and other matters in a book from Spain, 1990, on the Cuna Indians,* pp. 32 - 34, Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck / Annals 1989/90. Göteborg.

Zetterström, Kjell, 1992: *Nils Mattsson Kiöping - en svensk 1600-tals resenär.* pp. 35-43, Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck / Annals 1989/90. Göteborg.

Digitized by Google

Zetterström, Kjell, 1992: *Vad skall man med etnografiska museer till?* pp. 44-47, Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck / Annals 1989/90. Göteborg.

Zetterström, Kjell, 1992: *Berättelse för 1989.* pp. 48-60 Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck / Annals 1989/90. Göteborg

Zetterström, Kjell, 1992: *Berättelse för 1990.* pp. 61-67 Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck/Annals 1989/90. Göteborg

Göteborg i september 1993

Kjell Zetterström
Museichef

Digitized by Google

BERÄTTELSE FÖR 1993

Året har gått i uppbrottets tecken. Resan från Ostindiska huset till Gårda är förvisso inte lång i meter räknat, men om man skall packa och i bagaget ha med sig ca. 60.000 föremål, drygt 30.000 böcker, mängder av fotografier, negativ, kartor, grammofonskivor och möbler så förstår man att det varit ett omfattande företag.

Magasinet i Gårda tillåter inte att föremålen packas upp, de ligger kvar i flyttkartongerna. Eftersom ett stort antal föremål skall med i den nya utställningen är kraven på god ordning i det nya magasinet extra stora.

Museet har haft förmånen av att ha fått hjälp med packning och registrering av en duktig och entusiastisk extrapersonal. Intendent Jan Amnehäll har på ett föredömligt sätt planerat och lett flyttningen.

Trots dessa omfattande arbeten har museet orkat med att bedriva utställningsverksamhet hela året i Blå Stället i Angered där museet fr.a. uppmärksammade FN:s år för ursprungsfolk.

Administration m.m.

Museets råd har sammanträtt den 17/2. Fastställt antal miljöronder har genomförts. Anders Dahl från Kommunhälsan har medverkat i ett personalutvecklingsprogram. Personalmöten har hållits, som regel varannan onsdag.

Utåtriktad verksamhet.

Följande utställningar har visats:

Cheyenner (21/2 - 20/4), fotoutställning om ett nordamerikanskt indianfolk.

Ge oss en chans (2/3 - 15/12), om FN:s år för ursprungsfolk. Blå Stället.

Vi är samer (20/3 - 20/4). Blå Stället.

Bland tibetaner (26/4 - 9/6), fotoutställning med bildmaterial från Tibets högland.

Digitized by Google

Okänd Värld (våren -93), fotoutställning i universitetshuset i samband med föreläsningsserien med samma namn.

Vad hände Muhammed Cohen? (11/6 - 3/11), utställning mot rasism och främlingsfientlighet från Länsbildningsförbundet, Uddevalla.

Hip Hop (20/9 - 22/10), fotoutställning om en ungdomskultur från Folkens Museum, Stockholm. Blå stället.

Grönland i dag (23/8 - 15/9), planschutställning från Grönlands hjemmestyre. Visades även på Bok & Bibliotek under temat "Nordiska grannar och ursprungsfolkens år".

I dockornas värld (26/10 - 15/12), Blå Stället. Har tidigare visats på museet under namnet "Folk och dräkter från hela världen".

Dia de los muertos (30/10 - 6/11), mexikanskt allhelgonafirande.

Programverksamhet:

Lördagar - sagoläsning för de yngsta, söndagar - etnografisk verkstad, onsdagar - föreläsningsserie i universitetets aula med titeln "Okänd Värld".

Föreläsningsserie "Ge oss en chans" i anslutning till utställningen med samma namn.

Museernas Dag - 2:a öppna svenska mästerskapen i blåsrörsskytte, föredrag om Grönland och inuiter, föredrag om kurder.

Heldags workshop i kalligrafi i samarbete med ABF och Svensk-kinesiska föreningen i Göteborg.

Undervisning.

De flesta lektionerna är fortfarande av entimmeskaraktär under vilka museets basutbud utnyttjats men proportionen mellan dessa lektioner och speciallektioner med tematiskt innehåll har ändrats kraftigt. Dubbel- och trippellektioner såväl som halvdagsprogram blir allt vanligare och ett flertal lektioner har även getts ute på skolorna. Ett nytt drag att locka skolan med dubbel service genom att hålla lektioner på engelska har utnyttjas av ett antal klasser.

I samarbete med Hagabion/Folkets Bio Göteborg och Utbildningsnämnden erbjöd museet undervisning och program kring temat främlingsfientlighet och rasism. Utbildningsnämnden betalade för

Digitized by Google

gymnasieskolorna i Göteborg. Projektet gavs namnet "Det främmande är skrämmande?" och utgick från utställningen "Vad hände Muhammed Cohen?". Programmen blev mycket omtyckta och fulltecknades snabbt. Lärjedalens stadsdelsnämnd köpte ett antal program på samma tema då man i östra Göteborg arbetar mot rasism. Museets kunskaper och initiativ utnyttjas i stor utsträckning. Tillsammans med Göteborgs-Postens lokaltidning startades ett projekt betitlat "Bakom Rubriken". Detta vände sig till grundskolorna och syftade till att lära elever och lärare att använda tidningen som läromedel. I tidningsartiklar hittade elever stoff till att arbeta vidare med. Museet fungerade som kunskaps och inspirationskälla. En trycksak av enkelt slag "Bakom Rubriken-Bladet" skrevs och redigerades på Göteborgs-Posten.

FN-föreningen i Göteborg köpte drygt 70 lektioner av museet på temat FN:s år för ursprungsfolk och bjöd in göteborgsskolorna till lektioner.

Studenterna på A:1- nivån i socialantropologi och humanekologi har även i år fått lektioner genom undervisningsintendenten och museichefen. Den förre har även agerat sakkunnig för två uppsatser om Guatemala på dessa institutioner.

Ett gott samarbete har inletts med Högsbo vårdgymnasium som använt sig av museet vid vidareutbildning av vårdpersonal. Undervisningsintendenten har varit ansvarig för temat: Människan i socialt och kulturellt sammanhang - det etnografiska perspektivet.

Februarilovet drog ca. 300 personer till aktiviteterna som bestod av tillverkning av skuggspelsdockor med förebilder från Kina, Indonesien och Turkiet.

Undervisningsintendenten har deltagit i seminarier anordnade av Invandrarförvaltningen -"Finns kultur i ungdomskulturen?" och ett SIDA-seminarium "Hur ställer vi ut andras kulturer?" Han har företagit en stipendieresa till Ájtte museum i Jokkmokk. I samband med denna resa gjorde han även ett besök på Invandrarinstitutet i Botkyrka. På FN-dagen höll han ett föredrag på Folkets Hus. Arrangör var FN-föreningen i Göteborg.

Bevarande och Vård.

Avdelningens arbete har under året helt koncentrerats på museets flyttning från Ostindiska huset till Gårda. Denna verksamhet har

Digitized by Google

inneburit en mängd planeringsmöten samt kontakter med marknaden för materialanskaffning till packningen.

Perusalen (sydamerikansk arkeologi) tömdes först. I mitten av februari transporterades återstoden av det textila materialet och strax därpå keramik och övriga föremål till Gårda. Hela tiden hade vi tidsplanen för fönsterrenoveringen att arbeta emot.

På översta planet i vinkelbyggnaden i Gårda inreddes ett tillfälligt magasin som under året blivit tättpackat och välfyllt med kartonger.

Den 18/2 stängdes Sydamerikasalen för allmänheten och vi började att packa materialet i denna samt i magasinen Tutankamon (keramik) och Sydamerika II.

Vid packningen upprättades handskrivna föremålslistor vilka senare överfördes till dator. Sammanlagt datorregistrerades under året ca. 25.000 föremål.

Allt material har frysts (insektsbekämpning) innan det lagts in i magasin på Gårda.

Den 1/9 inleddes packningen av Bäcksins källare. Alla föremål från källaren, inklusive museets farkoster samt en del föremål från Wilsonska flygeln, förvaras nu i nyinrättat magasin på Polstjärnegatan 4.

Under hösten nedpackades även bibliotek och arkiv.

Vid mitten av november tömdes museets tjänsterum och huvuddelen av personalen flyttade över till Gårda. Mot slutet av december överfördes de etnografiska textilierna till Gårda. Magasinet där ordnades upp.

Under mellandagarna rev vi och packade museets utställning på Blå Stället.

Några utlån av föremål har ej förekommit under året. I februari hämtade vi arkeologiska föremål som varit utlånade till utställningen "Nya Världens Skatter" i Bruxelles.

Under året har 9 samlingar om sammanlagt 69 föremål registrerats. Fördelningen är som följer:

	etnografi	arkeologi
Asien	4	48
Afrika	14	
Sydamerika	2	

Digitized by Google

Nya Guinea 1

Sammanlagt har ca. 60.000 föremål packats och flyttats. Våra tidsramar för utrymmningen av Ostindiska huset hölls med god marginal mycket tack vare en fantastiskt duktig extrapersonal i form av övertaliga från andra kommunala förvaltningar, BEA-, ALU- och ungdomspraktikanter.

Slutomdömet blir att året har varit mycket arbetssamt men stimulerande för personalen på Bevarande- och Vårdavdelningen.

Amerikaavdelningen

av Sven-Erik Isaksson

Arbetsåret 1993 har dominerats av två arbetsuppgifter som delvis överlappar varandra: Paracasprojektet och mitt forskningsarbete om chocóindianerna. På basis av eget fältarbete samt, inte minst, på museets forskartradition och helt unika föremåls- och arkivmaterial från Chocó har nu i form av en avhandling ett manus sammanställts som är tänkt att publiceras i Etnologiska Studier i slutet av 1994. Disputation skedde den 17 december på Socialantropologiska institutionen vid Göteborgs Universitet. Inom Paracasprojektet har tiden fördelats mellan planering av utställningen med vilken museet öppnar för allmänheten 1994, fotografering och inventering av de arkeologiska textilsamlingarna med tanke på utställning och framtida förvaring samt, i mindre omfattning, framtagning av textilier för behandling av Västsvensk konservatorsateljé liksom av studiematerial för Textilforskningsinstitutets analyser av fibrer.

Inom Paracasprojektets ram företog undertecknad tillsammans med professor Pål-Nils Nilsson (fotograf) en studieresa till Chile och Peru under tiden 5-27 mars. Avsikten var att ta kontakt med museikolleger, studera samlingar och diskutera problematiken kring arkeologiskt textilt material samt att bilddokumentera fyndplatsen Paracas med omnejd. Resan gav mycket gott resultat och värdefulla personkontakter knöts med tanke på det framtida arbetet inom projektet. Därpå följde tre veckors vistelse i Colombia för fältarbete bland Emberáindianerna.

Under tre veckor (19 april - 8 maj) var jag och museet värdar för två chocóindianer som inbjudits till Sverige med stöd av Svenska Institutet att studera det rika materialet vid museet samt att

Digitized by Google

presentera sin situation för en svensk publik. Förutom studierna i museet deltog dessa samt undertecknad i en av SIDA anordnad konferens för urbefolkningar i Tärnaby 21 - 24 april. I Göteborg följde skolbesök samt radio- och tidningsintervjuer.

Bland föredrag under året kan nämnas:

10/2 Om Paracastextilierna, på Institutionen för Slöjd och Hushållsvetenskap.
24/2 Om Paracas, Erland Nordenskiöld och den sydamerikanska forskningstraditionen i Göteborg, på Socialantropologiska institutionen, Göteborgs Universitet.
4/3 "Himmel, hus, huvud: människan som kosmos hos emberá, Colombia". I serien "Okänd Värld" organiserad av Paracasprojektet / Etnografiska Museet och Socialantropologiska Institutionen, Göteborgs Universitet under våren -93; i en serie om sex föreläsningar om sydamerikansk kultur, i universitetets aula.
2-3/6 Deltagande i internationell workshop om kannibalism, med föredrag om symbolisk kannibalism bland emberáindianerna, på Kulturantropologiska institutionen, Uppsala Universitet.
10-11/9 Presentation av Paracasprojektet på Bok & Biblioteksmässan i Forskningsrådsnämndens monter.
28/11 Tillsammans med Helene Axel-Nilsson och Katarina Moro, en presentation av Paracastextilierna och projektet, i Utbildningsradions program.

Paracasprojektet.

Under 1993 fortskred Paracasprojektets arbete enligt projektplanen utan några större problem bortsett från de ofrånkomliga och ej inplanerade störningarna orsakade av museets flyttning till Gårda.

Fotograferingen av textilierna genomfördes med en etapp varje månad och vid slutet av året hade nästan samtliga av de ca. 1.400 textilierna avfotograferats. I samband med fotograferingen uppordnades textilierna och placerades så gott omständigheterna tillät i de tillfälliga magasinsutrymmena. Ett mycket tidsödande arbete var losstagningen av alla inramade textilier.

Under året har vi diskuterat och gjort uppföljningar med representanter för Textilforskningsinstitutet som har lyckats i försöken

Digitized by Google

med att höja pH-värdena på de sura textilierna. Diskussionerna har kretsat kring frågan hur resultatet skall kunna göras ekonomiskt och praktiskt genomförbart på museet.

Projektets personal har deltagit i relevanta dataseminarier i Göteborg och i Stockholm, dels med tanke på registerprogram, dels för att följa och även påverka kvalitetskraven vid den snabba utvecklingen av bilddatabashantering.

Anslagsansökningar har oförtrutet producerats och sänts till stiftelser och fonder vilka generöst bidrog med ca. 500.000 under året.

Under en stor del av året har vi planerat för det nya museets invigningsutställning som öppnar i juni 1994. De nya lokalerna har iordningsställts och en synopsis för utställningen har utarbetats.

Slutord.

Av ovanstående berättelse framgår att 1993 varit ett arbetsamt år för personalen. Vi har alla haft ett gemensamt mål att arbeta emot och alla har varit positiva till förändringarna. De nya lokalerna har inneburit avsevärda förbättringar. Så kan t.ex. biblioteket nu samlas i en enda lokal mot att tidigare ha varit spritt på nio lokaler i Ostindiska huset.

Arbetet med den nya utställningen pågår för fullt och vi ser fram emot museets öppnande i juni 1994.

Göteborg den 7 februari 1994

Kjell Zetterström
Museichef

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RETURN TO → ANTHROPOLOGY LIBRARY
230 KROEBER HALL • 642-2400

LOAN PERIOD 1 **2 HOURS**	2	3
4	5	6

RESERVE

2 HOUR RESERVE BOOKS CANNOT BE RENEWED BY TELEPHONE

DUE AS STAMPED BELOW

FORM NO. DD2A

UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY
BERKELEY, CA 94720-6000

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google